

Ա.Ա.ՊՈԻՃԿԻՆ

ԿԱՊԻՏԱԼԻ
ԱՂՋԻԿԸ

891.71

Պ-97

ՀԱՅԴԵՏԿՈՒՄ

10/15

КАПИТАЛ

КАПИТАЛ

КАПИТАЛ

ГОСУДАРСТВЕННЫЙ КОММУНИКАЦИОННЫЙ БАНК СССР

РУССКИЕ КЛАССИКИ

А. С. ПУШКИН

КАПИТАНСКАЯ ДОЧКА

ГОСУДАРСТВЕННОЕ ИЗДАТЕЛЬСТВО
ЭРИВАНЬ 1936 МОСКВА

Ռ Ո Ւ Ս Կ Լ Ա Ս Ի Կ Ն Ե Ր

Ա. Ս. ՊՈՒՇԿԻՆ

ԿԱՊԻՏԱՆԻ ԱՂՋԻԿԸ

Թարգմ. յեկ ծանոթ.
Ս. ՍՈՒԲԻԱՍՅԱՆ

ՊԵՏԱԿԱՆ ՀՐԱՏԱՐԱԿԶՈՒԹՅՈՒՆ
ՅԵՐԵՎԱՆ 1936 ՄՈՍԿՎԱ

19 NOV 2010

01 JAN 2007

891.71
7-97
ար

12-1051

23 JUL 2013

0105 NOV 01

13109

Գատ. խմբ. [redacted]
Զափածոյի խմբ. Գ. ՍԱՐՅԱՆ
Գորտրեն և նկարները
վաստ. նկ. Մ. ԱՐՈՒՏՅԱՆԻ
Տեխ. խմբ. Հ. ՔԱՐԱՄՅԱՆ
Շարեց և կապեց Ա. ՄԻՆԱՍՅԱՆ

4701-51

Պատիվը ջանքերով պահելը
Առած

Գ Լ Ո Ւ Խ Ի

ԳՎԱՐԴԻԱՅԻ ՍԵՐԺԱՆՏԸ¹

Վաղն և եթ կըդառնար գվարդիայի կապիտանն
«Հարկավոր չե՞ թող նա բանակում ծառայի»:
Հրաշալի՜ յե ասված — քաշի թող մի...

Իսկ հայրն ո՞վ ե նրա:

Կնյաժնի՞ն²

Հայրս՝ Անդրեյ Պետրովիչ Գրինյովը յերկտասարդ ժամանակ ծառայել եր կոմս Մինիխի մոտ և պրեմյեր-մայորի աստիճանում պաշտոնաթող յեղել 17.. թվին: Այդ ժամանակից նա ապրում եր Սիմբիրսկի նահանգում գտնվող իր գյուղում, ուր և ամուսնացել եր այնտեղի մի աղքատ աղնվականի աղջկա՝ Ալեքսյա Վասիլևնա Յուլ-ի հետ: Մենք՝ յերեխաներս իննը հոգի եյինք: Իմ բոլոր յեղբայրներն ու քույրերը մանուկ հասակում են մեռել: Գվարդիայի մայոր՝ մեր մոտիկ աղաքական իշխան Բ.-ի վոդորմաժությամբ յես՝ վորպես սերժանտ գրված եյի Սեմյոնովսկի դնդում: Մինչև ուսումս ավարտելը համարվում եյի արձակուրդի մեջ: Այն ժամանակ մենք այժմյան պես չեյինք դաստիարակվում: Հինգ տարեկան հասակից ինձ տվել եյին ասպանդակապահ Սավելիչի ձեռքը, վորին, շնորհիվ իր աչալուրջ վարք ու բարքի, նշանակել եյին իմ դաստիարակը: Նրա հսկողության տակ տասներկու տարեկան հա-

¹ Գ վ ա ր դ ի ա — սկզբներում նեղ մտքով՝ զորամաս, վորի պարտականությունն եր պահպանել զորահրամանատարի անձը — թիկնապահ զորք: Հետագայում գվարդիան ստացավ զորքի ընտիր մասի նշանակություն: Ռուսական գվարդիան աղնվականներից գումարված հատուկ զորքն եր և ուներ շատ արտոնություններ: Ս ե Ր Ժ ա ն տ — յենթապա:

² Յ ա. Բ. Կ ն յ ա ժ ն ի ն (1742—1791) — XVIII դարի ռուս զրամատուրդ:

սակում հոսանքներն զրել-կարգավ սովորեցի և կարող եյի բավական առողջ դատել արագավազ քերծեյի հատկությունները մասին: Այդ ժամանակ հայրս ինձ համար մի ֆրանսիացի վարձեց՝ մոսկո Բոպ-րեյին, վորին Մոսկովայից բերել տվին զինու և պրովանսի ձեթի մի տարվա պաշարով հանդերձ: Նրա գալը բոլորովին դուր չեկավ Մավելիչին: «Փանք աստծո, — փնթփնթում եր նա քթի տակ, — կարծեմ թե յերեխայի յերեսը մաքուր ե, մազերը՝ սանրած, փորը՝ կոշտ: Ել ի՞նչ կարիք կար ավելորդ փող ծախսել և մուսյե վարձել. ի՞նչ ե, եստեղ մենք մարդ չունեյինք»:

Բոպրեն իր հայրենիքում յեղել եր պարիկմախեր, հետո՝ Պրուսիայում — զինվոր, ապա յեկել եր Ռուսաստան pour être outchitel¹, այնքան ել լավ չհասկանալով այդ բառի իմաստը: Նա խաղաղ բնավորության տեր մարդ եր, սակայն՝ թեթևամիտ և ծայրաստիճան անառակ: Նրա գլխավոր թուլությունը դեպի գեղեցիկ սեռն ունեցած կիրքն եր. հաճախ, ի պատասխան իր քրնքշություններին, նա ստանում եր այնպիսի հարվածներ, վորոնցից ամբողջ որբով հառաչում եր: Բացի այդ, նա (ինչպես ինքն եր ասում) թշնամի չեր թմիչքի շշին, այսինքն, (սովորեն ասած) — սիրում եր չափից ավելի քցել: Բայց, քանի վոր մեր տանը զինին միայն ձաշին եյին տալիս, այն ել՝ մի փոքրիկ թասով, ըստ վորում — դասատուլին սովորաբար աչքաթող եյին անում, ուստի և իմ Բոպրեն շատ շուտով սովորեց ուսսական թրմողուն և մինչև անգամ սկսեց գերադասել այն իր հայրենիքի զինինե-րից՝ վորպես ստամոքսի համար չափազանց ոգտակար: Մենք իսկույն և եթ բարեկամացանք և թեև ըստ պայմանի նա պարտավոր եր ինձ սովորեցնել ֆրանսերեն, գերմաներեն և բոլոր գիտությունները, բայց նա գերադասեց կարճ միջոցում ինձնից մի կերպ ուսներեն կոտրատել սովորել և ապա մեզնից յուրաքանչյուրն արդեն իր գործով եր զբաղվում: Ապրում եյինք մի սիրտ, մի հոգի: Ուրիշ մենտոր² յես չեյի ել ուղում: Սակայն շուտով բախտը մեզ անջատեց և ահա թե ինչ դիպվածով:

Լվացարարուհի Պալաշկան՝ հաստիկ ու չեչոտ մի աղջիկ և մի աչքը կույր կովապահ Ակուլիկան ինչպես յեղավ, խոսք մեկ արած,

¹ Ուսուցիչ լինելու համար (outchitel — ուսու. учитель բառն է):

² Փխար, դաստիարակ՝ Վոդիսևսի վորդի Տելեմաքի դասատուլի անունով:

մի որ յեկան, միասին մորս վոտներն ընկան, խոստովանեցին իրենց մեղքը և լաց ու կոծով դանդաղեցին մուսյեյից, վորը գայթակղել եր նրանց անփորձությունը: Մայրս չեր սիրում նման բանը հանաքի տալ, ուստի և դանդաղեց հորս: Նրա դատա-տանն ել կարճ եր լինում: Նա իսկույն և եթ իր մոտ պահանջեց սրիկա ֆրանսիացուն: Առաջին, վոր մուսյեն ինձ դաս ե տալիս: Հայրս յեկավ իմ սենյակը: Այդ պահին Բոպրեն անմեղության քնով քնած եր մահճակալի վրա: Յես գործով եյի զբաղված: Հարկ ե գիտենալ, վոր Մոսկովայից ինձ համար աշխարհագրական քարտեզ եյին բերել տվել: Առանց վորեւե գործածության այդ քարտեզը կախված եր պատից և վաղուց ինձ հրապուրել եր թղթի լայնու-թյամբ ու լավորակությամբ: Յես վճեցի նրանից մի ոգապարուկ շինել և, ոգտվելով Բոպրեյի քնից, գործի անցա: Հայրս ներս մտավ հենց այն բոպեյին, յերբ յես ճիւղպից շինած պոչը հարմարեցնում եյի Բարեհուսո հրվանդանին: Տեսնելով իմ վարժու-թյունները աշխարհագրության մեջ, հայրս քաշեց ականջս, ապա մոտ վաղեց Բոպրեյին, շատ անգգուշ արթնացրեց նրան և սկսեց նախատինք թափել գլխին: Շփոթված Բոպրեն ուղեց վեր կենա, կանգնի և — չկարողացավ. դժբախտ ֆրանսիացին թունդ հարրած եր: Յնթը ցավին՝ մի դարման: Հայրս բռնեց նրա ոճիքից, բարձ-րացրեց մահճակալի վրայից, դռներից դուրս հրեց և՛ ի մեծ ուրա-խություն Մավելիչի, նույն օրն և եթ արձակեց պաշտոնից: Դրա-նով ել ավարտվեց իմ կրթությունը:

Յես ապրում եյի իրրե թերուս տղա. աղաջիկներ եյի թոցնում և աթուրմա խաղում բակի յերեխաների հետ: Մինչ այս, մինչ այն՝ տասնվեց տարեկան յեղա: Այդ ժամանակ իմ վիճակը փոխվեց:

Մի անգամ աշնանը մայրս մեղրով մուրաբա յեր յեփում հյու-րասենյակում, իսկ յես բերանիա ջրերը կուլ տալով, նայում եյի մուրաբայի յեռացող փրփուրին: Հայրս պատուհանի մոտ նստած կարդում եր Պալատական Ուրացույցը¹, վոր ամեն տարի նա ստա-նում եր: Այդ գիրքը նրա վրա միշտ մեծ ազդեցություն եր թող-նում. նա միշտ առանձին հետաքրքրությամբ եր կարդում այն

¹ Այս որացույցի մեջ գետեղվում եյին ուղմ. և քաղաքացիական բարձր աստիճանավորների ցուցակները, պալատական ընդունելությունների տեղե-կատուները և դանազան շահեկան նյութեր աղնվականների և արքունի աղնվա-տահմիկների համար:

և ամեն անգամ ընթերցումը նրա մեջ առաջացնում էր մաղձի զարմանալի հուզումնաբանություն: Մայրս, վոր անգիր գիրքեր նրա բոլոր սովորութիւնները, միշտ աշխատում էր այդ դժբախտ գիրքը վորքան կարելի յէ հեռու պահել և այդպիսով Պալատական որացույցը հաճախ ամբողջ ամիսներ նրա աչքին չէր ընկնում: Բայց, յերբ նա պատահաբար գտնում էր, ապա յերբեմն ամբողջ ժամեր այլևս ձեռքից բաց չէր թողնում: Յեւ այդպես, հայրս կարգում էր Պալատական որացույցը, յերբեմնակի ուսերը վեր քաղում և կիսաձայն կրկնում. «Բենեքալ-պորուչիկ... Իմ վաշտում նա սերժանտ էր... Ռուսական զուգ որդենների կալալէր²... Իսկ վաղուց ե, վոր մենք... Վերջապես հայրս որացույցը շարունակելով վրա և խորասուզվեց մտածմունքի մեջ, վոր վոչինչ լավ բան չէր գտնուում:

Հանկարծ նա դարձավ մորս. «Ավգոտյա Վասիլենա, Պետրուչան քանի տարեկան է»:

— Ահա տասնյոթի մեջն է, — պատասխանեց մայրս: — Պետրուչան ծնվեց հենց այն տարին, յերբ մեր հորաքույր Նաստասյա Գերասիմովնայի մի աչքը կուրացավ և յերբ դեռ...

«Լավ, — ընդհատեց հայրս, — ժամանակն է, վոր նա ղինվորական ծառայութեան գնա: Հերիք է, ինչքան վաղվղեց սպասուհի աղջիկների սենյակներում և մազլեցեց աղափրատների պատերով»:

Ինչնից շուտով բաժանվելու միտքն այնպես շտմեցրեց մորս, վոր նա գգալը ձեռքից բաց թողեց կաթնայի մեջ և արցունքները հոսեցին նրա յերեսով: Ընդհակառակը, դժվար է նկարագրել իմ հիացմունքը: Զինվորական ծառայութեան գնալու միտքն իմ մեջ խառնվում էր ազատութեան և Պետերբուրգի կյանքի վայելքների մասին ունեցած մտքերի հետ: Յես ինձ յերեակայում եյի գվարդիայի սպա, վոր, իմ կարծիքով՝ մարդկային ամենամեծ յերջանկութիւնն էր:

Հայրս չէր սիրում վոչ վոթել իր մտադրութիւնները, վոչ էլ հետաձգել նրանց կատարումը: Իմ մեկնելու օրն արդեն նշանակ-

¹ Ռազմական բարձրագոյն աստիճաններից մեկը ռուսական հին բանակում, սկսած XVII դարից:

² Կալալ էր (ֆր. — ձիավոր) — առաջ այսպես կոչվում էին ասպետները, հետագայում՝ շքանշան ունեցողները: Այստեղ նշանակում է — պարզեցված յերկու բարձրագոյն շքանշաններով՝ «Անդրեյ Պերովովանու» և «Ալ. Նեկու»:

ված էր: Նախորդակին հայրս հայտնեց, վոր մտադիր է ինձ հետ նամակ ուղարկել իմ ապագա պետին և գրիչ ու թուղթ պահանջեց:

«Զմոռանա, Անդրեյ Պետրովիչ, — ասաց մայրս, — իմ կողմից էլ վողջուհի իշխան Բ. ին. գրի, թե յես հուսով եմ, վոր նա Պետրուչային չի թողնի առանց իր շնորհների»:

— Այ քեզ հիմար բան, — պատասխանեց հայրս հոնքերը կիտելով: — Ինչո՞ւ համար յես պետք է իշխան Բ. ին նամակ գրեմ:

«Բայց դու ասացիր, վոր կամենում ես գրել Պետրուչայի պետին»:

— Ե՛, հետո վոր լինի:

«Բայց չե՞ վոր Պետրուչայի պետը իշխան Բ. ին է: Զե՞ վոր Պետրուչան գրված է Սեմյոնովսկի գնդում»¹:

— Դրված է: Իմ լինչ գործն է, թե գրված է: Պետրուչան չի գնա Պետերբուրգ: Ի՞նչ պիտի նա սովորի Պետերբուրգում ծառայելով: Դրամ վատնել և անպիտանութիւններ անել: Վոչ, թող նա բանակում ծառայի, թող վառոդի հոտն առնի, թող զինվոր դառնա և վոչ թե շամատոն²: Դրված է գվարդիայում... Վոթեղ ե նրա պաշտօնը: Տո՛ւր ինձ:

Մայրս գտավ իմ պասպորտը, վոր պահվում էր նրա փոքրիկ սեղանի մեջ՝ իմ կնուռքի շապիկի հետ և դողդոջուն ձեռքով տվեց հորս: Հայրս ուշադրութեամբ կարդաց այն, դրեց իր առջև՝ սեղանի վրա և սկսեց իր նամակը:

Հետաքրքրութիւնն ինձ տանջում էր: Յեթե Պետերբուրգ չեն ուղարկում ինձ, հապա՞ ռը են ուղարկում: Աչքս չէյի հեռացնում հորս գրչից, վոր շարժվում էր բավական՝ դանդաղ: Վերջապես նա ավարտեց նամակը, պասպորտի հետ կնքեց մի ծրարում, ակնոցները հանեց և ինձ իր մոտ կանչելով, ասաց. «Ահա քեզ Անդ-

¹ Պուշկինի նկարագրած ժամանակաշրջանում ազնվականների վորդիններին դեռևս մանուկ հասակից գրում էյին ռազմական ծառայութեան մեջ — վորպես հասարակ ղինվորներ: Այս յեղանակով նրանք ձեռնարկեցին պահպանում էյին 1762 թվի կայսերական հրովարտակի կանոնները, վորոնց համաձայն սպայական աստիճան ստանալու համար պետք էր 12 տարի շարքային ղինվոր լինել: Փաստորեն, ազնվականների վորդինները վոչ մի ռազմական ծառայութեան մեջ չլինելով հանդերձ, տանը նստած նորանոր բարձր աստիճաններ էյին ստանում և չափահաս տարեքում արդեն համարվում էյին սպա:

² Անգործ մարդ, դատարկապորտ, թիթեռնիկ:

բեյ Կարլովիչ Ռոմին՝ իմ վաղեմի ընկերոջն ու բարեկամին հանձնելու նամակը: Դու գնում ես Որենբուրգ՝ նրա հրամանատարության տակ ծառայելու:

Յեւ վայսպես, իմ բոլոր փայլուն հույսերը խորտակվեցին: Պետերբուրգի ուրախ կյանքի փոխարեն ինձ սպասում էր ձանձրոլթը հեռավոր ու խուլ մի վայրում: Զինվորական ծառայությունը, վորի մասին մի րոպե առաջ մտածում էյի այդպիսի ցնծությամբ, ինձ թվաց վորպես մի ծանր դժբախտություն: Բայց հակաճառելն անմտություն էր: Մյուս որն առավոտ տան դռան մոտեցրին ճամբորդական կրիտկան¹, մեջը դրին մի չեմոզան, մի արկղ՝ թեյի սարք ու կարգով և կապոցներ՝ մեջը բլիթներ ու կարկանդակներ — տնային փայփայանքի վերջին նշանները: Ծնողներս որհնեցին ինձ: Հայրս ասաց. «Գնաս բարով, Պյոտր: Հավատարիմ ծառայի նրան, ում յերգում կտաս. մեծերիդ լսիր, նրանց փաղաքշանքների հետևից չընկնես, ծառայություն մեջ մի քծնի, ծառայությունից չխուսափես և հիշիր առածը. շորդ նոր պահիր, իսկ պատիվդ՝ ջահիրութ»: Մայրս արտասուքն աչքերին ինձ խնդրեց պահպանել առողջությունս, իսկ Սավելիչին պատվիրեց հոգալ յերեթայի մասին: Նապաստակի մորթուց կարած մի մուշտակ հագցրին ինձ, իսկ վրայից՝ աղվեսենու քուրք: Սավելիչի հետ նստեցի կրիտկայի մեջ և ճանապարհ ընկա, հորդ արցունքներ թափելով:

Նույն գիշերն և եթ հասա Սիմբիրսկ, ուր պիտի մնայի մի որ՝ անհրաժեշտ իրեր գնելու համար, վոր հանձնարարված էր Սավելիչին: Իջևանեցի պանդոկում: Սավելիչն առավոտյան գնաց լաւնութները: Ձանձրանալով պատուհանից նայել ցեխոտ փողոցին, յես գնացի թափառելու պանդոկի բոլոր սենյակներում: Բիւրարդանոց մտնելուս պես մի բարին տեսա՝ յերեսունհինգ տարեկան, յերկար, սև բեղերով, լալաթը հագին, կիյը² ձեռքին և ծխամորճը ատամներով բռնած: Նա լաղում էր մարկյորի³ հետ, վորը յերբ տանում էր լաղը, մի գավաթ ողի յեր լամում, իսկ տանուլ տալիս պետք է չորեքթաթ մտներ բիւրարդի տակը: Սկսեցի դիտել

¹ Վերևից քաթանով կամ թաղիքով ծածկված սայլակ:

² Կիյ — բիւրարդի յերկարավուն ձողը:

³ Մարկյոր — բիւրարդին սպասարկող, լաղի ժամանակ հաշիվը պահող:

նրանց խաղը: Վորքան յերկար էր տևում այն, այնքան չորեքթաթ արվող զրոսանքները հաճախակի էյին դառնում, մինչև վոր վերջապես մարկյորը պառկած մնաց բիւրարդի տակ: Բարինը¹ մի քանի թունդ խոսքեր ասաց նրա հասցեյին՝ վորպես դամբանական և ինձ առաջարկեց հետը բիւրարդ խաղալ: Յես հրաժարվեցի՝ լաղալ չիմանալու պատճառով: Ըստ յերևույթին այդ նրան ոտաբոտի թվաց: Ասես ցավակցությամբ նա ինձ նայեց, սակայն՝ լուսեցինք: Պարզվեց, վոր նրան կոչում են Իվան Իվանովիչ Զուբին, վոր նա ** հուսարական² գնդի ռոտմիստրն³ է և Սիմբիրսկ է յեկել ռեկրուտներ⁴ ընդունելու գործով, իսկ իջևանել է պանդոկում: Զուբինն ինձ հրավիրեց իր հետ ճաշել — ասված ինչ վոր տվել է, գինվորավայել: Յես հաճույքով համաձայնվեցի: Նստեցինք ճաշի: Զուբինը շատ էր լամում և ինձ էլ հյուրասիրում էր, ասելով, վոր պետք է սովորել գինվորական ծառայությունը: Նա ինձ պատմում էր բանակային այնպիսի անեկդոտներ, վոր ծիծաղից թուլացած, քիչ էր մնում թե վայր ընկնեմ, և մենք ճաշից վեր կացանք վորպես կատարյալ բարեկամներ: Այն ժամանակ նա առաջարկեց ինձ բիւրարդ լաղալ սովորեցնել: «Բա, — ասում էր նա, — անհրաժեշտ է մեզ պես ծառայող մարդկանց համար: Արշավանքի ժամանակ, ասենք թե, հասար մի վորես հետ ընկած տեղ. ասա խնդրեմ, ինչով պիտի զբաղվես: Հո միշտ ջնոգներին չպիտի՞ ծեծես: Ուղես-չուղես կգնաս պանդոկ և կսկսես բիւրարդ լաղալ, իսկ դրա համար պետք է լաղալ իմանալ»: Յես միանգամայն համոզվեցի և մեծ յեռանդով սկսեցի սովորել: Զուբինը բարձր ձայնով խրախուսում էր ինձ, դարմանք էր հայտնում՝ տեսնելով իմ արագ առաջադիմությունը և մի քանի դասերից հետո առաջարկեց փողով լաղալ, մի-մի գրոշ գնելով, վոչ թե տանելու համար, այլ հենց այնպես, միայն, վորպեսդի դատարկ տեղը չխաղանք, վոր նրա ասելով, ամենավատ սովորությունն է: Յես դրան էլ համաձայնվեցի, իսկ Զուբինը հրամայեց պունջ տալ մեզ և համոզում էր ինձ փորձել այն, կրկնելով, վոր պետք է վարժվել

¹ Տեր, պարոն, ազնվական. նաև՝ մեծարանքի տիտղոս — «աղա»:

² Հուսարական էր — թեթև հեծելազորի մի տեսակը:

³ Ռոտմիստր — հեծելապալա:

⁴ Ռեկրուտներ — նորակոչիկներ:

զինվորական ծառայությունը, իսկ առանց պաշտոնի ծառայելն ինչ բան է վոր: Յես լսեցի նրան: Ուղղը շարունակվում էր: Ինչքան հաճախ էյի խմում իմ բաժակից, այնքան համարձակ էյի դառնում: Բիլյարդի գնդերը ամեն բոլոր գուրս էյին թողնում սեղանի յեղերից, յես տաքացել էյի, հայհոյում էյի մարկյորին, վորը, աստված գիտե, թե ինչպես եր հաշվում, ժամ առ ժամ ավելացնում էյի խաղադուամարը, — մի խոսքով ինձ պահում էյի վորպես կապը կտրած մի տղա: Ժամանակն անցավ աննկատելի: Մեկ ել Զուրինը ժամացույցին նայեց, կիյը ցած դրեց և հայտնեց ինձ, վոր տարվել եմ հարյուր ուսուրի: Դա մի փոքր շփոթեցրեց ինձ: Իմ բոլոր դրամը Սավելիչի մոտ եր: Սկսեցի ներողություն խնդրել: Զուրինն ընդհատեց ինձ. «Ի սեբ աստժո, բնավ մի անհանգստանա: Յես կարող եմ սպասել, իսկ առայժմ՝ գնանք Արինուշկայի մոտ»:

Ի՞նչ կհրամայեք: Այդ ուրը յես վերջացրի նույնքան թեթևամիտ, վորքան և սկսել էյի: Մենք ընթերցեցինք Արինուշկայի մոտ: Զուրինն ամեն բոլոր լցնում եր իմ գավաթը, կրկնելով, վոր պետք է վարժվել զինվորական ծառայությանը: Սեղանից վեր կենալով յես հազիվ էյի կանգնում վոտքի վրա. կես դիշերին Զուրինը կառքով ինձ տարավ պանդոկ:

Սավելիչը մեզ դիմավորեց տան մուտքի մոտ: Տեսնելով դեպի ծառայությունն ունեցած իմ ջանասիրության աներկբա նշանները, նա ախ քաշեց: «Ես ի՞նչ ուրի յես, տեր իմ, — ասաց նա վողբալի ձայնով: — Եդ վճիտեղ ես եղպես խմել: Ա՛խ, աստված իմ, յերբեք ես տեսակ բան չեր յեղել»: — Ձայնդ կտրի, ծերուկ, — հազիվ կապելով բառերը պատասխանեցի նրան. — յերեկ դու հարթած ես, գնա քնելու... ինձ ել պառկեցրու:

Մյուս ուրը յես զարթնեցի գլխացավով. աղոտ հիշում էյի յերեկվա անցքերը: Իմ խորհրդածություններն ընդհատեց Սավելիչը, վորը մի բաժակ թեյ ձեռքին մտավ սենյակս: «Շճւտ ես սկսում, Պյոտր Անդրեյիչ, — ասաց նա գլուխը ձոճելով, — շուտ ես սկսում քեֆ անել: Ախր դու ռւմ ես քաշել: Կարծեմ թե վոչ հայրդ, վոչ ել պապդ խմողներ չեն յեղել. մորդ մասին խոսելն անգամ ավելորդ է. նրանք իրենց որում բացի կվասից բերաններն ուրիշ խմիչք չեն առել: Իսկ ռւմ ե ես բոլորի մեղավորը: Անիծյալ մուսյեն: Պատահում եր, վոր, մեկ ել տեսար վաղեց Անտիպենայի մոտ.

«Մադամ, ժե վու պրի, արադ»¹: Այ քեդ ժե վու պրի: Ի՞նչ եմ ասել, շնորհք եր սովորեցնում եդ շան վորդին: Ասա ինչներին եր պետք բասուրմանին² վերակացու վարձել, կասես մեր բարինը իր մարդիկը չունենք»:

Յես ամաչեցի: Յերեսս շուռ տվի և ասացի. «Դուրս գնա, Սավելիչ, յես թեյ չեմ ուզում»: Բայց դժվար եր Սավելիչին լսեցնել, յերբ նա, պատահում եր, վոր սկսում եր իր քարոզը. «Այ, տեսնում ես, Պյոտր Անդրեյիչ. ի՞նչ ասել ե կոնճել: Համ գլուխդ ե ծանրացել, համ ել ուտել չես ուզում: Խմող մարդն ի՞նչացու յե... Արի դու վարունգի թթվաջուր խմիր մեղրով, իսկ ամենից լաֆե ե, մի կես բաժակ թրմողի... Ի՞նչ կասես, բերեմ»:

Այդ ժամանակ մի տղա ներս մտավ և ինձ տվեց Ի. Ի. Զուրինի տոմսը: Թուղթը բացի և կարգացի հետևյալ տողերը.

«Սիրելի Պյոտր Անդրեյիչ, խնդրում եմ իմ տղայի հետ ուղարկես հարյուր ուսուրին, վոր դու յերեկ ինձ տանուլ տվիր: Դրամի սաստիկ կարիք ունեմ»:

Պատրաստ ծառայելու՝ Իվան Զուրին»:

Ճար չկար: Անվորդով տեսք տալով դեմքիս և դառնալով Սավելիչին, վորը և՛ դրամի, և՛ սպիտակ եղենի, և՛ իմ գործերի խնամակալն եր, հրամայեցի հարյուր ուսուրի տալ այդ տղային: «Ի՞նչպես, ինչո՞ւ համար», — հարցրեց ապշած Սավելիչը: — Պարտք եմ նրան, — պատասխանեցի յես վորքան կարելի յե սառն: «Պարտք եմ, — առարկեց Սավելիչը, վոր քանի գնում այնքան ավելի յեր ապշում. — տեր իմ, եդ յե՞րբ ել դու կարողացար պարտքի տակ ընկնել: Չե, եդտեղ մի ինչ վոր ոյին կա: Կամքը քոնն ե, համա՛ յես փող տվողը չեմ»:

Յես մտածեցի, վոր յեթե այդ վճռական բոլորին չկոտրեմ համառ ծերունուն, ապա հետագայում այլևս դժվար կլինի ինձ դուրս գալ նրա խնամակալությունից, ուստի և հպարտ նայելով նրան, ասացի. «Յես քո տերն եմ, իսկ դու՝ իմ ծառան: Դրամը իմն ե: Յես տանուլ եմ տվել այդ գումարը, վորովհետև քեֆս այդպես ե ուզել, իսկ քեդ խորհուրդ եմ տալիս խելքիդ դու չտաս և անես այն, ինչ հրամայում են քեդ»:

¹ Տիկին, խնդրում եմ, արադ:

² Բասուրման — ալլակոն՝ վոչ ուղղափառ:

Սավելիչն այնպես եր ապշած իմ խոսքերից, վոր զարմանքից ձեռքերն իրար զարկեց և քարացավ: «Դեհ, ի՞նչ ես կանգնել», — գոռացի յես բարկացկոտ: Սավելիչը լացեց: «Տեր իմ, Պյոտր Անդրեյիչ, — արտասանեց նա դողդոջուն ձայնով, — ինձ մի մեղքնի վշտից: Աչքիս լույսը, լսիւր ինձ ձերուկիս. դրիւր եղ ավաղակին, վոր մենք եղ տեսակ գումարներ խկիւ չունենք: Հարյուր ռուբլի՜: Վողորմած աստված: Ասա, վոր ծնողներս շատ խիստ պատվիրել են ինձ՝ միայն ընկույզով խաղալ... — Հերիք ե ստեր ասես, — ընդհատեցի յես խստութեամբ. — դեսը տուր փողը, թե չե վզակութիդ տալով կարճակեմ:

Սավելիչն ինձ նայեց խորին թախիծով և դնաց պարտքս բերելու: Յես մեղքացա խեղճ ձերունուն, սակայն ուղղում եյի ազատվել և ապացուցել, վոր յես այլևս յերեւոյս չեմ: Դրամս ուղարկվեց Ջուրինին: Սավելիչը շտապեց ինձ դուրս բերել անիծյալ պանդոկից: Նա յեկավ հայտնելու, թե ձիերը պատրաստ են: Անհանդիստ խղճով և լուռ զղջումով յես դուրս յեկա Սիմբիրսկից, առանց հրաժեշտ տալու իմ ուսուցչին և չմտածելով, թե այլևս յերբեք կտեսնեմ նրան:

Գ Լ ՈՒ Խ II

Ա Ռ Ա Ջ Ն Ո Ր Դ Ը

Իմ յերկիր, յերկիր իմ,
Յերկիր անծանոթ.
Յես չեմ, վոր յեկել եմ քո հողը ահա,
Ձիս չե, վոր բերել ե ջահել տղիս.
Ճարտարութիւնը ջահել կտրիճի,
Արիութիւնը, մեկ ել գինետան
Դինարբուքն ե բերել — ինձ՝ ջահել տղիս:

Հնավանդ յերգ

Ճանապարհի խորհրդածութիւններս այնքան ել հաճելի չեյին: Իմ տանուլ տված գումարը այն ժամանակվա դներով քիչ բան չեր: Հոգուս խորքում յես չեյի կարող չհամաձայնվել, վոր Սիմբիրսկի պանդոկում իմ արածը հիմարութիւն եր և ինձ հանցավոր եյի զգում Սավելիչի առաջ: Այդ բոլորն ինձ տանջում եր: Ծերունին մռայլ նստած եր կիրիտկայի առջևի մասում՝ յերեսը ինձնից շուռ տված և լուռ եր, յերբեմն միայն հառաչելով: Յես անպատճառ ուղղում եյի հաշտվել նրա հետ և չգիտեյի ինչից սկսեմ: Վերջապես ասացի նրան. «Դե, դե, Սավելիչ, հերիք ե, հաշտվենք, ներողութիւն. ինքս եմ տեսնում, վոր մեղավոր եմ: Յերեկ յես գիւթիւն արի և քեզ ել իդուր տեղը վիրավորեցի: Խոստանում եմ սրանից հետո խելոք պահել ինձ և լսել քեզ: Դե, մի բարկանա, հաշտվենք»:

— Ե՛հ, տեր իմ Պյոտր Անդրեյիչ, — պատասխանեց նա խոր հոգոց հանելով. — Բարկանալը վոր ասում ես, ինքս ինձ վրա յեմ բարկանում. բոլոր մեղքն իմն ե: Ասա թե յես ի՞նչպես քեզ մենակ թողի պանդոկում: Ինչ պիտի անես, մեղքի մեջ ընկա. խելքիս փչեց, ասի՝ դնամ տիրացույի կնոջը՝ սանամորս տեսնեմ: Եսպես. ես եր, վոր կար — սանամորս տեսա ու՜ ջուխտ վոտքով բանտ ընկա:

Փորձանք եր, ուրիշ վոչ մի բան. ել լինչ յերեսով յերևամ իմ տե-
րերի աչքին: Ի՞նչ կասեն նրանք, յերբ իմանան, վոր յերեխան
լուծում ե և դուժար խաղում:

Խեղճ Սավելիչին մթիթարելու համար յես նրան խոսք տվի
առաջիկայում առանց նրա համաձայնության վոչ մի կոպեկի
ձեռք չտալ: Գիշ-քիչ նա հանդարտվեց, թեև ելի նորից մեկ-մեկ
փնթփնթում եր քթի տակ, գլուխը ճոճելով. «Հարյուր ոտըլի,
հեջա բան ե»:

Յես մոտենում եյի իմ նշանակման վայրին: Շուրջս տարած-
վում եյին տիուր տափաստանները, տեղ-տեղ բլուրներով ու ձո-
րերով կտրատված: Ամեն ինչ ձյունով եր ծածկված: Արևը մայր
եր մտնում: Կիրիտկան ընթանում եր մի նեղ ճանապարհով, կամ
ավելի ճիշտ՝ գեղջկական սահնակների թողած հետքով: Հանկարծ
կառապանս սկսեց մի կողմ նայել. նայեց, նայեց և վերջապես
գլխարկը հանելով դարձավ ինձ ու ասաց. «Բարին, արդյոք չե՞ք
հրամայի վերադառնալ»:

— Ինչո՞ւ վոր:

«Ժամանակը ձախ ե. քամին սկսում ե կամաց-կամաց ուժե-
ղանալ. տեսնո՞ւմ ես, թե ինչպես ե սրբում ձյունափոշին»:

— Ե՛, մեղ ինչ ֆուս:

«Բա չե՞ս տեսնում, թե ինչ ե ենտեղ»: (Կառապանը մտրակը
դեպի արևելք ուղղեց):

— Բացի ճերմակ տափաստանից և պարզ յերկնքից ուրիշ
վոչինչ չեմ տեսնում:

«Ա՛յ, հրեն — հրեն. ես փոքրիկ ամպը»:

Իսկապես, յերկնքի յեղբին մի փոքրիկ, սպիտակ ամպ տեսա,
վորը սկզբում ինձ թվաց վորպես հեռավոր մի բլրակ: Կառապանը
բացատրեց, վոր այդ ամպը բուք ե նախադուռակում:

Յես լսել եյի այդ կողմերի ձյունախառն փոթորիկների մա-
սին և գիտեյի, վոր դեպքեր են յեղել, յերբ ամբողջ սայլախմբեր
թաղվել են ձյան տակ: Սավելիչը, համաձայնվելով կառապանի
կարծիքին, խորհուրդ տվեց վերադառնալ: Սակայն քամին ինձ
այնքան ել ուժեղ չերևաց. յես հույս ունեյի ժամ առաջ հասնել
հետևյալ կայարան և հրամայեցի ավելի արագ քշել:

Կառապանը քշեց, բայց միշտ դեպի արևելք եր նայում: Ձիերը
վազում եյին համբնթաց: Այնինչ, քամին ժամ առ ժամ սաստկա-

ցավ: Սմայիկը դարձավ մի ահագին սպիտակ ամպ, վոր դանդաղ
բարձրանալով մեծացավ և աստիճանաբար բռնեց յերկնքի յերեսը:
Մանր ձյուն յեկավ և հանկարծ՝ թափվեց առատ-առատ փաթիլ-
ներով: Քամին վռնաց, բուքն ընկավ: Մի ակնթարթում մութ
գիշերը խառնվեց ձյան ծովի հետ: Ամեն ինչ կորավ: «Ե՛, բարին,—
դուռաց կառապանը,— բաններս բուրդ ե, բուք-բորանն ընկավ»...

Յես դուրս նայեցի կիրիտկայից — խավար եր և մրրիկ: Քամին
փչում եր այնպիսի ուժեղ վռնոցով, վոր ասես շնչավոր եակ լի-
ներ. ձյունը ծածկում եր ինձ ու Սավելիչին. ձիերը համարաքայլ
առաջ եյին գնում և շուտով կանգ առան: «Ի՞նչո՞ւ չես գնում»,—
անհամբեր հարցրի յես կառապանին:— Վհնց գնամ,— պատաս-
խանեց նա նստած տեղից իջնելով. — հայտնի չե, թե ես ուր
յեկանք. ճանապարհ չկա և չորս կողմը թանձր մշուշ ե:— Սկսեցի
նախատել նրան: Սավելիչը հրա կողմը բռնեց: «Ասա լինչ խելք եր՝
չլսեցիր նրան,— խոսում եր նա բարկացած. — կվերադառնայիր
լիճանատուն, թեյ կլմեյիր, առոք-փառոք կքնեյիր մինչև լույս,
բուքը կխաղաղվեր՝ կշարունակեյինք ճանապարհը: Յեվ ո՞ւր ել
չտալում ենք. ես ելի մի բան եր, թե հարսանիք գնայինք»:
Սավելիչն իրավ եր: Ծար չկար: Ձյունը գալիս եր, հա գալիս:
Կիրիտկայի մոտ արդեն ձյան ահագին կույտ եր գոյացել: Ձիերը
կանգնել եյին գլուխները խոնարհած և յերբեմն ցնցվում եյին:
Կառապանը պտտվում եր շուրջը, պարապությունից լծասարքը
կարգի բերելով: Սավելիչը փնթփնթում եր. յես նայում եյի ամեն
կողմ՝ հուսալով բնակատեղի կամ ճանապարհի գոնե մի նշան
տեսնել, սակայն՝ բացի բուքի խուլական պտույտներից, վոչինչ
չկարողացա դանադանել: Հանկարծ ինչ վոր սե բան տեսա: «Ե՛յ,
կառապան,— կանչեցի յես. — տես, լինչ ե այնտեղ սևին տալիս»:
Կառապանն սկսեց ուշի-ուշով դիտել:— «Աստված գիտի, բարին,—
ասաց նա իր տեղը նստելով. — բեռ ասեմ՝ բեռ չե, ծառ ասեմ՝ ծառ
չե. համա կասես շարժվում ե: Յերևի — կամ գել ե, կամ՝ մարդ:
Յես հրամայեցի քշել դեպի անձանոթ առարկան, վոր իսկույն
և եթ սկսեց դեպի մեղ շարժվել: Յերկու բուքից հետո մենք
հավասարվեցինք մի մարդու հետ: «Հե՛յ, բարի մարդ,— ձայն
տվեց նրան կառապանը:— Ասա, չգիտե՞ս ուր ե ճանապարհը»:

— Ծանապարհը հենց ետեղ ե. յես ամուր գետնի վրա յեմ
կանգնած,— պատասխանեց ճամբորդը,— բայց լինչ ոգուտ:

— Լսիր, շինական, — ասացի յես նրան. — դու այս կողմերին ծանոթ ես: Կհամաձայնվե՞ս արդյոք ինձ մի ոթեան հասցնելու:

— Ես տեղերն ինձ ծանոթ են, — պատասխանեց ճամբորդը. — փառք աստծո, ենքան ենք դես ու գեն գնացել վոր: Համա չքս տեսնում, թե ինչ յեղանակ ե. շատ շուտ կծովես ճանապարհից: Լավ ե ետեղ մնանք ու սպասենք: Կարելի յե թե բուքը հանդարտի և յերկինքը պարզվի. են ժամանակ ճանապարհը աստղերով կգտնենք:

Նրա սառնարյունությունն ինձ սիրտ տվեց: Յես արդեն վորոշել ելի ինձ աստծու կամքին հանձնելով գիշերել բաց տափաստանում, յերբ հանկարծ ճամբորդն արագ շարժումով բարձրացավ, նստեց կիրիտկայի առջևի մասում և ասաց կառապանին. «Ե՛, փառք աստծու, բնակատեղը հեռու չի, ձիերի գլուխն աջ շուռ տուր ու քշիր»: — «Իսկ ինչի՞ աջ քշեմ, — հարցրեց կառապանն անբավական: — Եդ վորտեղ ե՞լ դու տեսար ճանապարհը: Քեզ ինչ կա. վոչ ձին ե քոնը, վոչ՝ ձիու սարքը. քեզանից ի՞նչ ե գնում — քշի, հա քշի»: — Ինձ թվաց, վոր կառապանն իրավացի յե: «Իսկապես, — ասացի յես. — ինչո՞ւ յես կարծում, վոր բնակատեղը հեռու չի»: — «Նրա համար, վոր քամին են կողմից փչեց, — պատասխանեց ճամբորդը, — և յես ծխի հոտ առա. ասել ե թե գլուղը մոտիկ ե»: Նրա ուշիմությունն ու նուրբ հոտառությունն ինձ ապշեցրեց: Կառապանին հրամայեցի քշել: Խոր ձյան միջով ձիերը դժվարությամբ եյին քայլում: Կիրիտկան հանդարտ առաջ եր գնում մերթ բարձրանալով ձյունակույտերի վրա, մերթ՝ փոսերն ընկնելով և մեկ այս, մեկ այն կողմը շրջվելով: Դա նման եր ալեկոծ ծովում նավի լողալուն: Սավելիչը ախ ու վախ եր քաշում, ամեն բուլե իմ կողերին բախվելով: Յես ցած թողի կիրիտկայի ծածկոցը, փաթաթվեցի քուրքի մեջ և սկսեցի նիրհել՝ փոթորկի յերգի և դանդաղ յերթի որորով:

Մի յերագ տեսա, վոր հետո յես յերբեք չկարողացա մոռանալ և վորի մեջ մինչև հիմա յե ինչ վոր մարգարեական բան եմ տեսնում, յերբ նրա հետ համեմատում եմ իմ կյանքի տարրիներակ հանգամանքները: Ընթերցողն ինձ կների, քանի վոր հավանորեն ինքն ել փորձով գիտե, վոր մարդ կարող ե անձնատուր լինել սնահավատության, չնայած դեպի նախապաշարունակներն յեղած ամեն տեսակի արհամարհանքը:

Յես գտնվում եյի զգացմունքների և հոգու այն վիճակում, յերբ իրականությունը տեղի տալով ցնորքներին, նրանց հետ ձուլվում ե անուրջների աղոտ տեսիլների մեջ: Ինձ թվաց, վոր բուքը դեռ շարունակվում ե և մենք դեռևս խարխալում ենք ձյունոտ անապատում... Հանկարծ՝ մի դարպաս տեսա և կիրիտկան մտավ մեր ագարակի բակը: Առաջին միտքս այն յերկյուղն եր, վոր չլինի՞ թե հայրս բարկանա ինձ վրա՝ իմ կամքի հակառակ հայրենական հարկի տակ վերադառնալուս համար և չլինի՞ թե դա ընդունի վերպես դիտավորյալ անհնազանդություն: Անհանգստությունը դուրս ցատկեցի կիրիտկայից և տեսեմ՝ տան շեմքի մոտ ինձ դիմավորում ե մայրս խորին վշտի արտահայտությամբ: «Մնա կաց, — ասում ե նա ինձ, — հայրդ մահամերձ հիվանդ ե և ցանկանում ե հրաժեշտ տալ քեզ»: — Յերկյուղը սրտիս մեջ՝ նրա հետ քայլում եմ դեպի ննջարան: Տեսեմ՝ սենյակը աղոտ լուսավորված ե, անկողնի մոտ մարդիկ են կանգնած տխուր դեմքերով: Կամացուկ մոտենում եմ անկողնուն, մայրս փոքր ինչ բարձրացնում ե ծածկոցը և ասում. «Անդրեյ Պետրովիչ, Պետրուշան յեկավ. լսելով վոր դու հիվանդ ես, նա վերադարձել ե. որհնիր նրան»: Յես ծունկ չոքեցի և աչքերս սևեռեցի դեպի հիվանդը: Յեվ ի՞նչ... Հորս փոխարեն, տեսեմ՝ անկողնում պահած ե մի սևամորուք մուժիկ¹ և ուրախ-ուրախ ինձ ե նայում: Տարակուսանքի մեջ դառնում եմ մորս, ասելով նրան. — «Այս ի՞նչ ե նշանակում: Սա իմ հայրը չե: Յեվ ինչո՞ւ պետք ե յես մուժիկի որհնությունը խնդրեմ»: — «Միենույն ե, Պետրուշա, — պատասխանում ե մայրս, — նա քո հարսանեհայրն ե, համբուրի նրա ձեռքը և նա թող որհնի քեզ»... Յես չեյի համաձայնվում: Այն ժամանակ մուժիկը վեր թռավ անկողնից, գոտից դուրս քաշեց կացինը և սկսեց ողի մեջ ամեն կողմ պտտեցնել: Ուղում եյի փախչել... Լ՝ չկարողացա, սենյակը լցվեց մեռած մարմիններով. դրանց դիպչելիս յես սայթաքում եյի և վտռա սահում եր տեղ-տեղ լճացած արյան մեջ... Սարսափելի մուժիկը սիրալիբ ինձ իր մոտ եր կանչում, ասելով. «Մի՛ վախի, արի որհնեմ քեզ»... Սոսկումն ու տարակուսանքը պատեց ինձ... Յեվ այդ բուլեյին դարձնեցի. ձիերը կանգնել եյին. Սավելիչը բռնել եր ձեռքս, ասելով. «Դուրս արի, տեր իմ. տեղ հասանք»:

¹ Мужик — գեղջուկ, շինական:

— «Ո՞ր հասանք», — հարցրի յես աչքերս տրորելով: — «Իջևանատուն. աստված ողնեց մեզ, յեկանք, հենց ցանկապատին դեմ առանք: Դուրս արի, տեր իմ, շնուտ, և տաքացիր»:

Յես դուրս յեկա կիրիտկայից: Բուքը դեռ շարունակվում էր, թեև՝ ավելի նվազ ուժով: Այնպես մուծն էր, վոր աչք աչքի չէր տեսնի: Իջևանատները մեզ գիմավորեց դարպասի մոտ, լայտերը փեշի տակ բռնած և ինձ առաջնորդեց վերնատուն, ուր նեղվածք էր, սակայն՝ բավական մաքուր. մարիսի մի ձողիկ լուսավորում էր այն: Պատից կախված էր մի հրացան և՛ կազակի բարձրադիր գլխարկը:

Իջևանատները՝ ծաղումով Յաիցկի կազակ¹, վաթսուն տարեկան մի մուժիկ էր, դեռևս թարմ ու առույգ: Ինձնից հետո ներս մտավ Սավելիչը, իր հետ բերելով մեր փոքր արկղը. նա կրակ պահանջեց, վորպեսզի թեյ պատրաստի, վոր յերբեք այնքան հարկավոր չլիցաց ինձ, վորքան այդ պահին: Իջևանատները գնաց պատրաստություն տեսնելու:

— Իսկ ո՞ր մնաց մեր առաջնորդը, — հարցրի յես Սավելիչին: «Եստեղ եմ, ձերդ բարեծննդություն», — լավեց նրա ձայնը վերեկից:

Յես վեր նայեցի և բարձրադիր թախտի վրա մի սև մորուք տեսա և մի դույզ փայլուն աչքեր: — «Հը, լ՞նչ է, մրսեցի՞ր»: — «Մարդ ի՞նչպես չմրսի ես հին արմյակի² մեջ: Բուքը ունեյի, համա մեղքս ինչ պահեմ, — յերեկ իրիկուն ողելվածառի մոտ դրավ դրի. ասի թե ցուրտը ենքան ել թիստ չի»: Այդ բոպեյին ներս մտավ իջևանատները յեռացող ինքնայեռը ձեռքին: Մի բաժակ թեյ առաջարկեցի մեր առաջնորդին. մուժիկը ցած իջավ թախտից: Նրա արտաքինն ուշադրավ յերևաց ինձ: Կլինեք քառասուն տարեկան, միջահասակ էր, նիհարավուն և լայնաթիկունք: Նրա սև մորուքի մեջ տեղ-տեղ սպիտակ մաղեր եյին յերևում: Մեծ և ժիր աչքերն անընդհատ շարժման մեջ էյին: Դեմքը բավական հաճելի, սակայն խորամանկ արտահայտություն ունեւ: Մաղերը խուզված էյին

¹ Յաիցկի կազակները — Յաիկ գետի ափերին ապրող կազակներն էին, վորոնք իրենց հատուկ զորական կազմակերպությունն ունեյին, այսպես կոչված Յաիկյան զորքը: Պուշկինի ապստամբությունից հետո Յաիկը վերանվանվեց Ուբալ գետի:

² Լայն փեշերով գեղջկական շալի վերնագոտս:

բոլորակ. հազին մի պատահողոված արմյակ ունեւ և թաթարական շալվար: Մի բաժակ թեյ տվի նրան: Նա համա առավ և դեմքը կնձռեց: «Ձերդ բարեծննդություն, շնորհ արեք՝ հրամայեք՝ մի բաժակ արադ տան ինձ. թեյը կազակների սիրած խմիչքը չէ»: Յես հաճույքով կատարեցի նրա ցանկությունը: Իջևանատները փոքրիկ պահարանից հանեց շտոֆը և բաժակը, մոտեցավ նրան և յերեսին նայելով. «Եհե, — ասաց նա, — ելի՞ դու յերևացիր մեր կողմերում: Վճռեցիք եղպես, աստուծով»: — Առաջնորդը խորհրդավոր աչքով արեց նրան և առածով պատասխանեց. «Բանջարանոցում թոչում, կանեփ եյի կացում, տատիկը քար նետեց, համա՝ չկալավ: Ե՛, ձերոնք լ՞նչ հալի յեն»:

— «Մերոնց լ՞նչն էս հարցնում, — պատասխանեց իջևանատները, շարունակելով այլաբանական խոսակցությունը: — Են է, ուղում եյին իրիկնաժամի զանգերը տան, համա յերեցկինը չի թողնում. տերտերը հյուր և գնացել, սատանաները գերեզմանոցում են»: — «Մոռս կաց, քեռի, — առարկեց իմ շրջմոլիկը, — անձրե վոր գա, սուռնկ ել կլինի, իսկ վոր սուռնկ յեղավ՝ կլինի և կողովը: Իսկ հիմա՝ (այստեղ նա նորից աչքով արեց) կացինդ գոտիկդ խրի — անտառապահը ման է գալիս: Ձերդ բարեծննդություն՝ ձեր կենացը»: — Այդ խոսքերն ասելով նա վերցրեց բաժակը, թաշակնքեց և մի շնչով խմեց: Հետո ինձ գլուխ տվեց ու վերադարձավ իր տեղը:

Գողերի լեզվով արած այդ խոսակցությունից այն պահին յես վռչինչ չկարողացա հասկանալ, սակայն հետո արդեն գլխի ընկա, վոր խոսքը Յաիցկի զորքի մասին էր, վորը այդ ժամանակ նոր էր խաղաղվել 1772 թվի բուհտից¹ հետո: Սավելիչը մեծ անբավականություն էր լսում նրանց: Կասկածանքով նա մեկ իջևանատիրոջն էր նայում, մեկ՝ առաջնորդին: Իջևանատները, կամ այնտեղի լեզվով՝ ումետը, ճանապարհից դուրս էր, տափաստանում, ամեն տեսակ գյուղից հեռու և շատ նման էր ավազականոցի: Սակայն ճարներս լ՞նչ էր: Ճանապարհը շարունակելու մասին մտածել անգամ չեր կարելի: Սավելիչի անհանդստությունն

¹ Խոսքը չքավոր կազակների ապստամբության մասին է, վորի ժամանակ գեն. Տրուբենբերգի գլուխ անցած կառավարչական զորամասը խաղաղ ջնջվեց ապստամբների ձեռքով: Շարժումը ճնշվեց ամենապարզ կերպով և կազակներից խլվեցին նրանց բոլոր զորական արտոնությունները:

ինձ մեծ զվարճություն էր պատճառում: Մինչ այս, մինչ այն՝
յես պատրաստվեցի գիշերելու և պառկեցի յերկար նստարանի
վրա: Սավելիչը քաշվեց վառարանի վրա, իջևանատերը պառկեց
հատակին: Շուտով ամբողջ խորձիթում խռմիոցն ընկավ և յես
մեռելի քուն մտա:

Առավոտյան բավական ուշ դարձնելով յես տեսա, վոր փո-
թորիկը հանդարտվել է: Արեք փայլում էր: Անծայրածիր տա-
փաստանի վրա ձյունը փայլվում էր շագնող շղարշով: Ձիերը
լծել էյին: Յես վճարեցի իջևանատիրոջը, վորը մեղնից այնպիսի
չափավոր վարձ վերցրեց, վոր մինչև իսկ Սավելիչը չվիճեց նրա
հետ և իր սովորության համաձայն չսկսեց սակարկել ու նրա
յերեկվա կասկածներն իսպառ փարատվեցին: Յես մոտ կանչեցի
առաջնորդին, շնորհակալություն հայտնեցի նրա ոգնություն հա-
մար և Սավելիչին հրամայեցի կես-մանեթ տալ նրան՝ վորպես
արաղի փող: Սավելիչը հոնքերը կիտեց: «Կես-մանեթ արաղի հա-
մար, — ասաց նա, — եդ ինչ խաբար է: Նրա համար, վոր դու
բարեհաճեցիր նրան հետդ մինչև իջևանատուն հասցնել: Բո կամքն
է, տեր իմ, համա մենք ավելորդ կես-մանեթանոցներ չունենք:
Ամենքին վոր արաղի փող տանք, եղպես ինքներս շուտով սո-
ված կմնանք»: Յես չեյի կարող վիճել Սավելիչի հետ: Համաձայն
իմ խոստման, բոլոր դրամը լիովին դոնվում էր նրա տնորինու-
թյան տակ: Սակայն յես անբավական եյի, վոր չեմ կարողանում
յերախտահատույց լինել մի մարդու, վորը ինձ փրկեց յեթե վոչ
փորձանքից, ապա համենայն դեպս մի շատ անհաճո կացություն-
ներից: Լավ, — ասացի յես սառնարյուն. — յեթե չես ուզում կես-
մանեթ տալ, ապա հանիր իմ շորերից մի վորեւե բան: Նա շատ
թեթեւ է հագնված: Տհւր նրան իմ նապաստակի մուշտակը:

«Տեր վորդմյա, Պյոտր Անդրեյիչ, — ասաց Սավելիչը: — Նրա
ինչի՞ն է պետք քո նապաստակի մուշտակը: Նա շան նման առա-
ջին պատահած կաբակում¹ արաղի կտա»:

— Ծերսկի, եդ մեկն արդեն քո ցավը չի, — ասաց իմ շրջմո-
լիկը, — կեմեմ թե չե: Նորին բարեծննդությունն ինձ նվեր է
տալիս իր հագի մուշտակը, նրա մեծունական քեֆն եղպես և
ուզում, իսկ քո ծառայական գործն է՝ չվիճել և լսել նրան:

«Դու ասածուց չես վախենում, ավագակ, — պատասխանեց նրան
Սավելիչը բարկացկոտ ձայնով: — Տեսնում ես, վոր յերեթի խելքը
բան չի կտրում, իսկ դու ոգավելով նրա միամտությունից, ուրախ
ես նրան պրկելու: Դու ինչի՞ն է պետք մեծունական մուշտակը:
Դու դոռով ել չես կարա վրա քաշի բո եդ անիծյալ ուսերիդ»:

— Խնդրում եմ խելքիդ չդոռես, — ասացի յես իմ վերակա-
ցույին. — իսկույն և եթ մուշտակը բեր եստեղ:

«Տեր իմ աստված, — հառաչեց իմ Սավելիչը: — Նապաստակի
մուշտակը համարյա թե բոլորովին նոր է: Գլուխը քարը, ուր եր,
թե մի լավ մարդու եյինք տվել և վոչ թե ես հարբեցող տկուրին»:

Այնուամենայնիվ նապաստակի մուշտակը հայտնվեց: Գեղ-
ջուկը տեղնուտեղն սկսեց իր վրա չափել այն: Յեմ իսկապես
մուշտակը, վոր ինձ արդեն փոքր էր գալիս, նրա համար մի քիչ
նեղ էր: Սակայն, նա մի կերպ հնար գտավ և հագավ այն, կա-
րերը տրաքացնելով: Գիշ մնաց, թե Սավելիչը վոռնար, լսելով թե
թեկերն ինչպես են ճայթում: Շրջմոլիկը չափազանց գոհ էր իմ
նվերից: Նա ինձ մինչև կիրիտկա ճանապարհ դրեց և խոնարհ
գլուխ տալով ասաց. «Շնորհակալ եմ, ձերդ բարեծննդություն:
Ձեր լավության համար աստված ձեզ հատուցի: Հավիտյան չեմ
մոռանա ձեր շնորհները»: — Նա գնաց իր ճամպով, իսկ յես իմ
ուղին շարունակեցի, ուշք չդարձնելով Սավելիչի վրա և շու-
տով մոռացա թե նախորդ որվա բուքը, թե իմ առաջնորդին և
թե նապաստակի մորթուց կարած մուշտակը:

Որենքուրդ հասնելով յես ուղղակի ներկայացա գեներալին: Յես
տեսա բարձրահասակ մի տղամարդ, վորը սակայն ծերությունից
արդեն կորացած թիկունք ուներ: Նրա յերկար մազերը բոլորովին
ճերմակ էյին: Հին ու խամրած համազգեստը հիշեցնում էր Աննա
Իոանովնայի¹ ժամանակի ռազմիկներին, իսկ նրա խոսակցական
լեզվի մեջ վորոշակի նկատելի յեր գերմանական առողանու-
թյունը: Յես նրան հանձնեցի հորս նամակը: Նրա անունը լսելով
նա արագ ինձ նայեց. «Ասֆնց իմ, — ասաց նա: — Կասես թե
յերեկ եր, վոր Անդրեյ Պետրովիչը քո տարիքի մարդ էր, իսկ
հիմա տես, թե ինչ մի կտրիշ տղա ունի: Ա՛խ, շամանակ, շա-
մանակ»: — Նա բացեց նամակը և սկսեց կիսաձայն կարդալ, իր

¹ Խմիչքների խանութ ցարական Ռուսաստանում, Վիկտորյան:

¹ Ռուս թագուհի, գահակալել և 1730—1740 թ.:

նկատողություններն անելով. «Վողորմած տեր Անդրեյ Կարլովիչ, հուսով եմ, վոր ձեր գերապատվությունը...» սա լինչ ցեականություն է: Թո՛ւ, չի յել ամաչում: Իհարկե, դիսցիպլինան առաջին բանն է, բայց միթե այսպես են դրում հին կոմոսիտներ¹... «ձեր գերապատվությունը չի մոռացել»... հմ... և... յերբ... հանգուցյալ ֆելդմարշալ Մին...² արշավանքի... ինչպես և... Կարոլինկային»... եհե՛, բրուդեր³. նա դեռ հիշում է մեր հին չաբաճճիությունները: «Հիմա դանք դործին... Ձեզ մոտ իմ փոքր վորդուն»... հմ... «պահեք վոսն ու ձեռն ոցն եր ու մ»⁴... Ի՞նչ ասել է վոսն ու ձեռն ոցներ: Դա յերեկ ուսական առած է... Ի՞նչ ասել է «պահել վոսն ու ձեռն ոցներում» — կրկնեց նա ինձ դառնալով:

— Դա նշանակում է, — պատասխանեցի յես նրան վորքան կարելի յե անմեղ դեմքով. — հետո սիրալիր վարվել՝ վոչ այնքան խիստ, վորքան կարելի յե աղատ թողնել ինձ, — այդ է նշանակում պահել վոզն ու ձեռն ոցներում:

«Հ՛մ, հասկանում եմ... «և նրան ազատ չթողնել»... չե՛, յերեկ վում ե՛՛ վոսն ու ձեռն ոցները ուրիշ բան են նշանակում: «Մրա հետ և... նրա պասպորտը»... Հապա ռւր է պասպորտը: Ահա, սա յե... «գուրս դրել Սեմյոնովսկի դնդից»... Լավ, լավ, ամեն ինչ կարվի... «Ինձ թույլ կտաս առանց աստիճանի դանազանության դրկել քեզ և... հին ընկերն ու բարեկամը» — ա՛մ, վերջապես գլխի ընկավ... և այլն, և այլն... — «Ե, սիրելիս, — ասաց նա նամակը կարդալուց հետո և մի կողմ դնելով իմ պասպորտը, — ամեն ինչ կանենք. սպայի աստիճանով դու կտեղավորվես *** գունդը և վորպեսզի ժամանակ չկորցնես, ապա վաղն և եթ մեկնիր Բելոգորսկի բերդը, ուր դու կլինես կապիտան Միրոնովի՝ մի բարի և ազնիվ

¹ Kamerad (գերմ.) — ընկեր:

² Մինիխ, Բուրխարդ-Քրիստոֆոր (1683—1767) — պետական գործիչ, վոր մեծ ազդեցություն ունեւ Աննա Իոաննովնայի որով: Մասնակցել է մի շարք պալատական հեղաշրջումներին: 1741 թվին աջորդած է յեղել Պիլիմ, վորտեղից նրան վերադարձրել է Պյոտր III-ը: Վերջինիս գահընկեցությունից հետո ծառայել է Յեկատերինա II-ի արքունիքում:

³ Bruder (գերմ.) — յեղբայր:

⁴ Պահպանված է ընդգրկ գործվածքը՝ «держатъ в ежовыхъ рукавицахъ», վոր նշանակում է — մեկի նկատմամբ խիստ հակողություն ունենալ, մեկին իր բռնում պահել:

մարդու զորաթմբում: Այնտեղ դու իսկական ծառայության մեջ կլինես, կվարժվես դիսցիպլինային: Որենքուրդում դու գործ չունես անելու. թրե գալը ֆլաս և յերիտասարդ մարդուն: Իսկ այսոր, ինձ մոտ ճաշելու համեցեք»:

«Քանի դնաց բանս ձախողվեց, — մտածում եյի յես. այ թե ուր բերեց ինձ այն, վոր յես համարյա թե մորս արգանդում արդեն գվարդիայի սերժանտ եյի: Ո՞ւր հասցրեց դա ինձ: *** գունդը և Կիրգիզ-Կայսացիկի՝ տափաստանների սահմանի վրա գտնվող մի խուլ բերդ...» Յես ճաշեցի Անդրեյ Կարլովիչի մոտ. յերեքով եյինք, կար և նրա ծեր աղյուտանտը: Գերմանական խիստ խնայողությունն էր իշխում նրա սեղանի վրա և յես կարծում եմ, վոր բերդապահ զորքի մեջ շտապ ուղարկելու պատճառը մասամբ և այն էր, վոր նա չեր սիրում յերբեմնակի ավելորդ հյուր տեսնել իր՝ մենակյացի սեղանին: Մյուս ուր յես հրաժեշտ տվի գեներալին և մեկնեցի իմ նշանակման վայրը:

¹ Կիրգիզ-Կայսացիկի տափաստանները — այսպես եյին կոչվում Ուրալ գետից արեւելք ընկած հարթությունները (այժմյան Կազախստանի սահմաններում):

Գ Լ Ո Ւ Յ III

Բ Ե Ր Դ Ը

Մենք ամբողջում ենք ապրում,
Հաց ենք ուտում, ջուր խմում:
Հենց վոր դաժան թշնամին
Դա աչք գցի մեր հացին —
Հյուսիսն ինչույց կտաքենք՝
Կարտեչով¹ թոփ կը լցնենք:

Ջինվորների յերգ

Հնավանդ մարդիկ էյին, հայր իմ:
«Նեղորոս»²

Բելոգորսկի բերդը գտնվում էր Ուկրաինայի քառասուն վերստի վրա: Ճանապարհն ընկած էր Յախիվ դառիվայր ափով: Գետը դեռ ևս չէր սառել և նրա կապարագույն ալիքները տխուր սևին էյին տալիս սպիտակ ձյունով պատած միանման ափերին: Գետի այն կողմը տարածվում էյին Կիրգիզյան տափաստանները: Յես խորացած մտքերիս մեջ, մեծ մասամբ՝ տխրալի: Կայազորային կյանքը քիչ զբաղվածություն ուներ ինձ համար: Յես ջանում էյի պատկերացնել կապիտան Միրոնովին, իմ ապագա պետին և տեսնում էյի նրան վորպես խիստ, ցասկոտ մի ծերունի, վորը բացի իր ծառայությունից, այլ բան չգիտե և պատրաստ է ամեն մի չնչին առիթով ինձ կալանքի յենթարկել, կապելով հաց ու ջրի: Մինչ այս, մինչ այն՝ սկսեց մթնել: Մենք բավական արագ էյինք ըն-

¹ Հրետանու ռումբ, մեջը կլոր գնդակներով լցված, վորոնք նույնպես կարտեչ են կոչվում:

² «Նեղորոս» — կառավարություն XVIII-րդ դարի նշանավոր ռուս գրող Գ. Բ. Ֆոմինի (1745—1792):

թանում: «Բերդը հեռու է, — հարցրի յես իմ կառավարին» — «Մոտիկ է, — պատասխանեց նա: — Հրեն, արդեն յերևում է» — Յես նայեցի ամեն կողմ, ակնկալելով տեսնել ահարկու բառախոսները¹, աշտարակներն ու պարիսպը, բայց վոչինչ չտեսա, բացի մի փոքրիկ դյուղից, վոր շրջապատված էր գերանայուց ցանկապատով: Դյուղի մի ծայրին յերեք թե չորս խոտադեղեր կային, կիսով չափ ձյունով ծածկված, մյուս կողմը՝ մի ծածկված քամաղաց, ծույլ կախված անշուք թևերով: «Հապա բերդը ուր է», — հարցրի յես զարմանքով: — «Հրեն, ելի», — պատասխանեց կառավարը, ցույց տալով դյուղակը, և այդ խոսքերի հետ մենք մտանք: Բերդի դռների մոտ մի հին, թուջե թնդանոթ տեսա. փողոցները նեղ էյին և ծուռումուռ, խրճիթները ցած և մեծ մասամբ հարդով ծածկված: Յես հրամայեցի քշել դեպի բերդապետի տունը և մի ըոպեյից հետո մեր կիրիտկան կանգ առավ փայտե տնակի առաջ, վոր շինված էր բարձր տեղում, իր նման փայտաշեն յեկեղեցու մոտ:

Ինձ վոչ վոք չդիմավորեց: Յես գնացի դեպի հաշտը և բաց արի նախասենյակի դուռը: Մի ծեր ինվալիդ, սեղանին նստած, կապույտ կոթորից կարկատան էր ձգում իր կանաչ համադեղատի արմուկներն: Յես հրամայեցի նրան դեկուցել իմ մասին: «Մտի՛ր, տեր իմ, — պատասխանեց ինվալիդը. — մերոնք տանն են»։ Յես մտա մի մաքուր սենյակ, կահավորված հին յեղանակով: Անկյունում ամանեղենի պահարանն էր. պատից կախած էր սպայական դիպլոմը՝ ապակու տակ և շրջանակի մեջ: Նրա մոտ աչքի էյին ընկնում եժանազին նկարներ, վոր պատկերում էյին Կիստրինի և Ոչակովի առումը², ինչպես և հարսնացու ընտրելն ու կատվի թաղումը³: Պատուհանի մոտ նստած էր մի պառավ կին՝ հագին քաթիպա, գլխին թաշկինակ կապած: Նա հետ էր տալիս թելի կծիկը, վոր ձեռքերին ողակած պահում էր սպայական համադեղատ հագած մի աչքը կույր ծերունին: «Ի՞նչ կկամենայիք, տեր իմ», — հարցրեց պառավը շարունակելով իր գործը: Յես պա-

¹ Բերդի, ամբողջ բուրգ:

² Կիստրին — Կյուստրին, իր ժամանակ հայտնի բերդ էր Պրոստիյուկով Ոչակովը տաճկական բերդ էր Սև ծովի ափերին. Ֆելդմարշալ Մինիխը այն զբաղիլ էր 1737 թ.:

³ «Մկները թաղում են կատվին» — քաղաքական բովանդակություն ունեցող ամենատարածված նկարներից մեկը, ուղղված էր Պյոտր I-ի դեմ:

տասխանեցի, վոր ծառայութեան եմ յեկել և ըստ իմ պարտավորութեան ներկայանում եմ իմ պարոն կապիտանին և այդ խոսքերի հետ այն ե ուզում եյի դիմել միաջքանի ծերուկին, կարծելով թե բերդապետը նա յե, սակայն տանտիրուհին ընդհատեց իմ անգիր արած ճառը: «Իման Կուզմիչը տանը չե, — պատասխանեց նա. — հյուր ե գնացել հայր Գերասիմի մոտ. ասենք, միենույն ե, տեր իմ, — յես նրա տիրուհին եմ: Խնդրեմ, բարով յեկար, հազար բարի: Նստիր, տեր իմ»: Նա ձայն տվեց աղջկան և նրան հրամայեց կանչել ուրյադնիկին: Ծերուկն իր միակ աչքով հետաքրքրութեամբ դիտում եր ինձ: «Համարձակվում եմ հարցնել, — ասաց նա. — դուք վոր գնդում եք հաճել ծառայել»: Յես բավարարեցի նրա հետաքրքրութեանը: «Համարձակվում եմ հարցնել, — շարունակեց նա, — իսկ ինչո՞ւ հաճեցիք գվարդիայից դուրս գալ և մտնել բերդապահ դորքի մեջ»: Յես պատասխանեցի, վոր այդպես եր իմ պետի կամքը: «Յերեկ թե գվարդիայի սպային անվայել արարմունքների համար», — շարունակեց անխոնջ հարց ու փորձ անողը: — «Հերիք ե դատարկ դուրս տաս, — ասաց նրան կապիտանի կինը. — դու տեսնում ես, վոր յերիտասարդը ճանապարհին հոգնել ե, նա գլուխ չունի քեզ հետ խոսելու... (ձեռքերդ ուղիղ բռնիր...): Իսկ դու, տեր իմ, — շարունակեց նա ինձ դառնալով, — մի տխրի, վոր քեզ նետել են մեր այս խուլ տեղերը: Դու վոչ առաջինն ես, վոչ՝ վերջինը: Կհամբերես, կսովորես: Շվաբրին, Ալեքսեյ Իվանիչը անա հինգ տարի յե, վոր տեղափոխված ե մեզ մոտ — մարդասպանութեան համար: Աստված ե իմանում, թե ինչ մեղք ե նրա միտքը պղտորել. նա, գիտես, քաղաքից դուրս ե գնում մի պորուչիկի հետ. հա, թրերն ել հետներն են վերցնում ու մեկ ել՝ սկսում են միմյանց ծակոտել, իսկ Ալեքսեյ Իվանիչը թրով սպանում ե պորուչիկին, այն ել՝ յերկու վկաների ներկայութեամբ: Ինչ պիտի անես, մարդ աչքը բաց արած՝ չարած, մեկ ել տեսնում ե, վոր մեղքի մեջ ե ընկել»:

Այդ բոլորներն ներս մտավ ուրյադնիկը՝ յերիտասարդ ու բարեկազմ մի կազակ: «Մակսիմիչ, — ասաց նրան կապիտանի կինը: — Պարոն սպային տար բնակարան հատկացրու, միայն թե՝ մաքուրը»: — «Լսում եմ, Վասիլիսա Յեդորովնա, — պատասխանեց ուրյադնիկը: — Արդո՞ք լավ չի՞ լինի նորին բարեօճնդութեանը տեղավորել Իվան Պալեժանի մոտ»: — «Ձայնդ, Մակսիմիչ, — ասաց կա-

պիտանի կինը. — Պալեժանի մոտ առանց այն ել նեղվածք ե. դե նա իմ կնքահայրն ե և գիտե, վոր մենք իր պետերն ենք: Պարոն սպային տար... Ի՞նչպես ե ձեր անուն-հայրանունը, տեր իմ»: — «Պյոտր Անդրեյիչ»: — «Պյոտր Անդրեյիչին տար Սեմյոն Կուզովի մոտ: Սրիկան իր ձին մեր բանջարանոցն եր թողել: Հմ, Մակսիմիչ, ամեն ինչ բարեհաջող ե»:

— Ամեն ինչ, փառք ասածք, խաղաղ ե, — պատասխանեց կապիտանը. — միայն թե կապրալ՝ Պրոխորովը բաղնիքում կովել ե Ուստինյա Նեզուլինայի հետ մի աման տաք ջրի համար:

«Իվան Իգնատիչ, — ասաց կապիտանի կինը մի աչքով կույր ծերուկին: — Քննիր Պրոխորովի և Ուստինյայի գործը՝ ո՞վ ե արդար, ո՞վ՝ մեղավոր և յերկուսին ել պատժիր: Դեհ, Մակսիմիչ, գնա, աստված քեզ հետ: — Պյոտր Անդրեյիչ, Մակսիմիչը ձեզ կտանի ձեր բնակարանը»:

Յես հրաժեշտ տվի: Ուրյադնիկն ինձ տարավ գետի բարձր ափին կանգնած, բերդի հենց ծայրին գտնվող խրճիթը: Խրճիթի կեսը բռնել եր Սեմյոն Կուզովի ընտանիքը, մյուս կեսն ինձ հատկացրին: Դա մի բավական մաքուր սենյակ եր, միջնորմով կիսած: Սավելիչը սկսեց կարգի բերել մեր իրերը, յես սկսեցի դուրս նայել նեղլիկ պատուհանից: Իմ առջև ընկած եր տխուր տափաստանը: Շեղակի կանգնած եյին մի քանի խրճիթներ, փողոցում մի քանի հավեր եյին ման գալիս: Մի պառավ կին տան առաջ տաշտի մոտ կանգնած, կանչում եր խողերին, վորոնք նրան պատասխանում եյին ուրախ խանչյունով: Ահա թե ինչ տեղում եյի յես դատապարտված անցկացնել իմ յերիտասարդութեանը: Թախիծը ինձ պատեց. յես հեռացա պատուհանից և առանց ընթրիքի պակեցի քնելու, ուշադրութեան չդարձնելով Սավելիչի հորդորանքներին, վորը սրտաբեկ ձայնով կրկնում եր. «Տեր իմ աստված. վոչինչ չի ուզում ուտել... Հապա լինչ կասի տիրուհին, յեթե յերեխան հիվանդանա»:

Մյուս օրը առավոտյան յես նոր եյի սկսել շորերս հագնել, յերբ իմ սենյակը մտավ մի յերիտասարդ սպա, հասակով վոչ բարձր, թուխ և խիստ տգեղ, բայց՝ չափազանց կենդանի դեմքով: «Ներեցեք ինձ, — ասաց նա ֆրանսերեն, — վոր յես առանց ձե-

վականություն չէի եւմ ձեզ հետ ծանոթանալու: Յերեկ իմացա ձեր գալը. մարդկային դեմք տեսնելու ցանկությունն ի վերջո այնպես գրավեց ինձ, վոր յես չհամբերեցի: Այս վիճակը դուք կհասկանաք, յերբ մի առ ժամանակ կապրեք այստեղ»: Յես գլխի ընկա, վոր նա մենամարտի հետեանքով գվարդիայից դուրս գրված սպան ե: Մենք իսկույն և եթ ծանոթացանք: Շվարերինը այնքան ել հիմար չեր: Նրա խոսակցությունը սրամիտ եր և հետաքրքիր: Մեծ աշխուժով նա ինձ նկարագրեց բերդապետի ընտանիքը, նրա շրջապատը և վայրը, ուր ինձ բերել, հասցրել եր իմ ճակատագիրը: Յես անկեղծ սրտով ծիծաղում եյի, յերբ ներս մտավ այն ինձ վաղը, վոր բերդապետի նախասենյակում իր համազգեստն եր կարկատում, և Վասիլիսա Յեզորոֆնայի անուշից ինձ ճաշի հրավիրեց նրանց մոտ: Շվարերինը ցանկություն հայտնեց ինձ հետ միասին գնալու:

Բերդապետի տանը մոտենալիս փոքրիկ հրապարակի վրա մենք տեսանք քսանի չափ ծեր ինձ վաղիդներ — յերկար ծամերով և յեռանկյունի գլխարկներ ծածկած: Նրանք ճակատ եյին կաղմել: Առջևում կանգնած եր բերդապետը՝ մի առույգ և բարձրահասակ ծերունի, գլխին թասակ և հագին դեղնավուն թալաթ: Մեզ տեսնելով նա մոտեցավ, մի քանի սիրալիլ խոսքեր ասաց ինձ և նորից սկսեց հրամաններ տալ: Մենք կանգ առանք, վոր դիտենք վարժությունը, սակայն նա խնդրեց մեզ գնալ Վասիլիսա Յեզորոֆնայի մոտ, խոստանալով մեր հետևից ինքն ել գալ: «Իսկ այստեղ, — ավելացրեց նա, — նայելու բան չունեք»:

Վասիլիսա Յեզորոֆնան մեզ ընդունեց պարզ ու սրտաբաց և ինձ հետ վարվեց վորպես վաղեմի ծանոթ: Ինձ վաղիդը և Պալաշկան սեղանն եյին ծածկում: «Այս ի՞նչ ե, իմ Իվան Կուզմիչն այստեղ խելքը ուսումի յե տվել, — ասաց բերդապետի կինը: — Պալաշկա, բարինին ճաշի կանչիր: Իսկ Մաշան ուր ե»: — Այդ բոլորին ներս մտավ տասնութ տարեկան մի աղջիկ, կլոր, կարմիր յերեսով, բացշիկահներ մաղերով՝ կոկ սանրված ականջների յետևը, վարոնք ասես վառվելիս լինեյին: Առաջին հայացքից նա ինձ այնքան ել դուր չեկավ: Յես նրան նայում եյի կանխակալ կարծիքով. Մաշային Շվարերինն ինձ նկարագրել եր վորպես մի կատարյալ հիմար աղջիկ: Մարիա Իվանովնան նստեց անկյունում և սկսեց կար անել: Մինչ այս, մինչ այն՝ մեզ ըջի մատուցին:

Վասիլիսա Յեզորոֆնան ամուսնուն չտեսնելով, Պալաշկային յերկրորդ անգամ ուղարկեց նրա հետևից: «Բարինին կասես, վոր ախր հյուրերը սպասում են, կերակուրը կսառչի. փառք ասածո, ուսուցումը ձեռքից չի փախչի. դեռ այնքան դոռա վոր»: — Կապիտանը շուտով հայտնվեց միաչքանի ծերունի ուղեկցությամբ: «Սա ի՞նչ բան ե, այ մարդ, — ասաց նրան կինը: — Ճաշը վաղուց դրել ենք, համա քեզ կանչել չի լինում»: — «Լսում ես, Վասիլիսա Յեզորոֆնա, — պատասխանեց Իվան Կուզմիչը, — ծառայությունով եյի գրադված, զինվորներին վարժեցնում եյի»:

«Ե՛, հերիք յեղավ, — առարկեց կապիտանի կինը: — Հենց մի գլուխ այն եմ լսում, վոր զինվորներին վարժեցնում ես: Վոչ նրանք ծառայություն սովորող են, վոչ ել դու մի բան ես հասկանում դրանից: Լավ եր, թե տանք նստեյիր և ասածուն աղոթք անեյիր, այդպես ավելի լավ կլիներ: Թանկազին հյուրեր, համեցեք նստեք»:

Նստեցինք ճաշի: Վասիլիսա Յեզորոֆնան չեր լսում և վոչ մի բոլակ ու հարցերի տարափ տեղաց գլխիս. ովքեր են իմ ծնողները, կենդանի՞ յեն արդյոք, վերտեղ են ապրում նրանք և ի՞նչ հարստություն տեր են: Լսելով, վոր հայրս յերեք հարյուր գյուղացիներ ունի՝ «հե՛շտ ե, — ասաց նա. — այ թե հարուստ մարդիկ կան աշխարհում: Իսկ մենք, տեր իմ, ունենք-չունենք մի աղջիկ ունենք՝ Պալաշկան, բայց դե փառք ասածո, քիչ-միչ ապրում ենք: Յաֆն այն ե — Մաշան մարդու տալու յե, իսկ ունեցած ոժիտն ի՞նչ ե — մի խիտ սանր, ավելն¹. ու մեկ ել մի մանեթ փող (մեղան քեզ աստված) — բաղանիք գնալու համար: Լավ ե, թե գտնվի մի բարի մարդ, թե չե՝ հավիտյան տանը կմնա իբրև հարսնացու»: Յես նայեցի Մարիա Իվանովնային. նա ամբողջովին կարմրեց և մինչև իսկ արցունքներ դուրվեցին նրա ափսեյի մեջ: Յես խղճացի նրան և շտապեցի խոսակցությունը փոխել: «Լսել եմ, — ասացի յես բավական անտեղի, — վոր բաշկիրները պատրաստվում են հարձակում գործել ձեր բերդի վրա»: — «Այդ ումից ես լսել, տեր իմ», — հարցրեց Իվան Կուզմիչը: — «Որենքուրդում ինձ այդպես ասացին», — պատասխանեցի յես: «Դատարկ խոսքեր են, — ասաց

¹ Ռուսները հիմա յեկ բաղանիքներում ոգտվում են ցարսենու (կեչու) բարակ ձուղիքից կապած տերեխիտ ավելով. քրտնասենյակի տախտակամածը բարձրացած, նրանք այդ ավելով հարվածներ են տեղում շոգեպատ մարմիններին:

բերդապետը: — Մեզանում վաղուց ե, վոր վոչինչ չի լսվում: Բաշ-կիրները վախկոտ ժողովուրդ են, կիրգիզներին ել լավ դաս ենք տվել: Յերեկ թե վրա չտան. իսկ թե վրա տան, մի այնտեսակ սասան տամ նրանց, վոր տաս տարով խաղաղվեն: — «Իսկ դուք չե՞ք վախենում, — շարունակեցի յես, դիմելով կապիտանի կնոջը, — մնալ այսպիսի վտանգների յենթակա բերդում:» — «Սովորութուն ե դարձել, տեր իմ, — պատասխանեց նա: — Քսան տարի կլինի, վոր մեզ գնդից տեղափոխել են այստեղ և աստված գիտե, թե ինչպես եյի վախենում այդ անիծյալ անհավատներից: Պատահում եր, հենց վոր տեսնում եյի լուսանի մորթուց կարած նրանց գլխներն ու լսում եյի նրանց ճղճղոցը, հավատում ես, յեղբայր, սիրտս փորս եր ընկնում: Բայց հիմա այնպես եմ սովորել, վոր տեղիցս ել չեմ շարժվի, յեթե գան մեզ ասեն, թե չարագործները վխտում են բերդի մոտերքում:»

«Վասիլիսա Յեգորովնան քաջարի կին ե, — ծանր-ծանր նկատեց Շվաբրինը: — Իվան Կուզմիչը կարող ե հաստատել այդ:»

«Այո, գիտեմ, — ասաց Իվան Կուզմիչը. — իմ կինը վախկոտ-ներից չեմ:»

«Իսկ Մարիա Իվանովնան, — հարցրի յես. — նա յե՞լ ձեզ նման արի յեմ:»

«Մաշան արի՞, — պատասխանեց նրա մայրը: — Վո՛չ, Մաշան վախկոտ ե, մինչև հիմա յել նա չի կարողանում լսել հրացանի կրակոցը. հենց իսկույն կդողա: Իսկ յերբ յերկու տարի առաջ իմ անվանակոչության օրը բան հնարեց Իվան Կուզմիչը՝ կրակել մեր թնդանոթը, իմ աղափնյակս քիչ եր մնում վախից այն աշխարհը գնար: Այդ օրից մենք չենք կրակում անիծյալ թնդանոթը:»

Մենք վեր կացանք: Կապիտանն ու նրա կինը գնացին քնելու, իսկ յես գնացի Շվաբրինի մոտ, վորի հետ և անցկացրի ամբողջ յերեկոն:

Գ Լ Ո Ւ Խ IV

Մ Ե Ն Ա Մ Ա Ր Տ Ը

— Դեհ, խնդրեմ պահիր դու պղծություն¹.
Տես՝ ինչպես կծակեմ քո ֆիզուրան:

Կնյաժնին

Անցավ մի քանի շաբաթ և իմ կյանքը Բելոգորսկու բերդում դարձավ վոչ միայն տանելի, այլ և հաճելի: Բերդապետի տանն ինձ ընդունում եյին վորպես մի հարազատի: Այր ու կին ամենահարգելի մարդիկն եյին: Իվան Կուզմիչը, վոր զինվորի վորդի լինելով սպայության աստիճանին եր հասել, մի անուսում ու պարզ մարդ եր, սակայն՝ շատ ազնիվ և բարի: Կինն եր կառավարում նրան, և դա հարմարվում եր նրա անհոգության հետ: Վասիլիսա Յեգորովնան ծառայության գործերին ել այնպես եր նայում, ինչպես իր տնտեսության գործերին և բերդը կառավարում եր ճիշտ այնպես, ինչպես իր տնակը: Կարճ միջոցից Մարիա Իվանովնան դադարեց ինձնից քաշվել: Մենք ծանոթացանք: Նա ինձ յերևաց վորպես մի խոհեմ և դյուրաղգաց աղջիկ: Աննկատելի կերպով յես կապվեցի այդ բարի ընտանիքի հետ, մինչև իսկ Իվան Իգնատիչի՝ միաջքանի կայազորային պորուչիկի² հետ, վորի մասին Շվաբրինը հնարել եր, թե իբր նա անթույլատրելի կապ ե ունեցել Վասիլիսա Յեգորովնայի հետ, վոր ճշտության ստվեր անգամ չունեիր. սակայն — դա Շվաբրինի հոգը չեր:

Ինձ տվին սպայի աստիճան: Ծառայությունս ինձ չեր նեղում: Աստծու պահպանած այս բերդում վոչ զորատեսեր կային, վոչ՝

¹ Մարմնի դերքը սուսերամտրաի ժամանակ:

² Սպայական կրտսեր աստիճան:

³ Կապիտանի աղջիկը

վարժություններ, վոչ ել պահակային հսկողություն: Բերդապետն իր անձնական ցանկությամբ յերբեմն վարժեցնում եր զինվորներին, բայց դեռ չէր կարողացել սովորեցնել, վոր նրանք բոլորն ել իմանային, թե վորն ե աջ կողմը, վորը՝ ձախ: Շվարքինի մոտ մի քանի Ֆրանսերեն գրքեր կային: Յես սկսեցի կարգալ և իմ մեջ արթնացավ սեր դեպի գրականությունը: Առավոտները յես կարդում եյի, վարժվում թարգմանությունների, հաճախ ե բանաստեղծություններ եյի շարադրում: Համարյա միշտ ճաշում եյի բերդապետի մոտ, վորտեղ և անց եյի կացնում որվա մնացորդը և ուր յերեկոները յերբեմն գալիս եր հայր Դերասիմը իր կնոջ՝ Ակուլինա Պամֆիլովնայի հետ, վորը առաջին համբավաբեր կինն եր ամբողջ թաղում: Հասկանալի յե, վոր Ալեքսեյ Իվանովիչ Շվարքինի հետ յես տեսնվում եյի ամեն ուր, սակայն քանի գնում նրա զրույցն ինձ տհաճ եր դառնում: Նրա ամենուրյա կատակները բերդապետի ընտանիքի հասցեյին ինձ բոլորովին դուր չէյին գալիս, մանավանդ նրա կծու նկատողությունները Մարիա Իվանովնայի մասին: Բերդում ծանոթների այլ շրջան չկար, բայց յես ուրիշը չէյի ել ուզում:

Զնայած նախագուշակումներին, բաշկիրները չէյին հուզվում: Խաղաղություն եր իշխում մեր բերդի շուրջը: Սակայն այդ խաղաղությունը խզվեց հանկարծակի յերկպառակությամբ:

Յես արդեն ասացի, վոր պարապում եյի գրականությամբ: Իմ այս փորձերը այն ժամանակվա համար նշանակալից եյին և Ալեքսանդր Պետրովիչ Սուժարովովը¹ մի քանի տարի անց չափից դուրս գովեց դրանք: Մի անգամ ինձ հաջողվեց մի փոքրիկ յերգ գրել, վորից յես շատ գոհ եյի: Հայտնի յե, վոր զրոյները հաճախ խորհուրդներ ունենալու պատրվակով բարեհաճ լսողներ են փնտրում: Յեվ այդպես, յերգս արտադրելուց հետո յես այն տարա Շվարքինի մոտ. ամբողջ բերդում միայն նա կարող եր գնահատել բանաստեղծի գործը: Կարճ առաջաբանից հետո զրպանից յես հանեցի իմ տետրը և կարդացի նրան հետևյալ տողերը.

Յես իմ սիրային մտքերս այրելով,
Զանում եմ սիրուն դեմքն այն մոռանալ.
Յեվ ան, Մաշայից յես խուսափելով,
Ազատություն եմ խորհում ստանալ:

Սակայն աչքերը, վոր ինձ դերեցին,
Աչքիս առջևն են ամեն մի բոպե.
Յեվ խռովել են նրանք իմ հոգին,
Յեվ իմ հանգիստն են նրանք խորտակել:

Զախորդությունս իմանալով իմ,
Ա՛խ, Մաշա, դթա, խղճա ինձ վրա,
Տեսնելով վիճակն իմ այս դառնագին,
Յեվ վոր քեզնով եմ գերված յես ահա:

— Հավանձում ես, — հարցրի յես Շվարքինին, նրանից դուրսանք սպասելով, վորպես մի տուրք, վորն ինձ անպայման հասնում ե: Սակայն ի մեծ տհաճություն իմ, միշտ ներողամիտ Շվարքինը վճռականապես հայտնեց, վոր իմ յերգը լավը չե:

— Ինչո՞ւ համար, — հարցրի յես տհաճությունս թաքցնելով: «Նրա համար, — պատասխանեց նա, — վոր այդպիսի բանաստեղծությունները արժանի յեն իմ ուսուցիչ Վասիլի Կիրիլիչ Տրեդյակովսկուն¹ և ինձ շատ են հիշեցնում նրա սիրային կուպլետները»:

Այս ասելով նա ինձնից առավ տետրակը և սկսեց անողորմաբար վերլուծել ամեն մի տունը և ամեն մի բառը, ամենակծու յեղանակով ինձ ծաղրելով: Յես չհամբերեցի, նրա ձեռքից խլեցի տետրակս և ասացի, վոր այլևս յերբեք նրան ցույց չեմ տա իմ ստեղծագործությունները: Շվարքինը ծաղրեց և՛ այդ սպառնալիքը: — «Տեսնենք, — ասաց նա, — խոսքդ կպահես թե չե. բանաստեղծներին ունկնդիր ե պետք, ինչպես Իվան Կուզմիչին ողու փոքրիկ գրաֆինը՝ ճաշից առաջ: Իսկ ի՞նչ ե այդ Մաշան, վորին դու քնքույշ կիրք և սիրային տանջանք ես բացատրում: Զլինի՛ թե Մարիա Իվանովնան ե»:

¹ Ա. Պ. Սուժարովով (1718—1777) — բանաստեղծ, ազնվականների գրականության հիմնադիրներից մեկը, առաջին ռուս դրամատուրգը և արևմտեկրատիկ պոեզիայի այսպես կոչված կլասիցիզմի ամենափայլուն ներկայացուցիչը, վորի ստեղծագործությունները մեծ համբավ են ունեցել մասնավորապես ժամանակի արտոնյալ դասերի մեջ:

¹ Վ. Կ. Տրեդյակովսկի (1703—1769) — պոետ, քննադատ և թարգմանիչ, վորը Լոմոնոսովի հետ միասին համարվում ե XVIII դարի ռուս գրականության հիմնադիրներից մեկը: Նրա բանաստեղծությունները աչքի եյին ընկնում ծայրահեղ ծանր ու ճոճով վոճով, վոր և Տրեդյակովսկուն դարձրել ե ժամանակակիցների և հետնորդների մշտական ծաղրանքի առարկան:

— Քո գործը չե՛ս, — ասացի յես հոնքերս կիտելով, — թե ով ե այդ Մաշան: Յես վոչ քո կարծիքն եմ ուզում, վոչ ել քո յենթադրությունները:

«Ոհո: Ինքնասեր բանաստեղծ և համեստ սիրեկան, — շարունակեց Շվարբինը ինձ ավելի ու ավելի գրգռելով. — բայց լսիր բարեկամական խորհուրդս. յեթե ուզում ես նպատակիդ հասնել, խորհուրդ եմ տալիս գործել վոչ թե յերգերով»:

— Այդ ի՞նչ ե նշանակում, պարոն: Խնդրեմ բացատրություն տաս:

«Հաճույքով: Դա նշանակում ե, վոր յեթե դու ուզում ես, վոր Մաշա Միրոնովան իրիկնամտին քեզ մոտ գա, ապա քնքույշ գովասանքների փոխարեն նրան մի դույզ գինգեր նվիրի»:

Արյունս յեռաց: «Իսկ ինչո՞ւ համար դու նրա մասին այդպիսի կարծիք ունես», — հարցրի յես, դժվարությամբ զսպելով իմ դայրույթը:

«Նրա համար, — պատասխանեց նա դժոխային քմծիծաղով, — վոր փորձով գիտեմ նրա վարքն ու բարքը»:

— Ստո՛ւմ ես, գարշելի՛, — զոռացի յես կատաղած, — դու ստում ես ամենաանամթ կերպով:

Շվարբինի դեմքն այլայլեց: «Այս մեկը դու չես մարսի, — ասաց նա թեև սեղմելով: — Դուք ինձ սատիսֆակցիա¹ կտաք»:

— Խնդրեմ, յերբ ուզում ես, — պատասխանեցի յես ուրախացած: Այդ բոլորին յես պատրաստ եյի հոշոտել նրան:

Յես իսկույն և եթ գնացի Իվան Իգնատիչի մոտ և նրան տեսա թե՛րասեղը ձեռքին. բերդապետի կնոջ հանձնարարությամբ նա սունկ եր շարում թելի վրա, ձմեռվա համար չորացնելու նպատակով: «Ա՛, Պյոտր Անդրեյիչ, — ասաց նա ինձ տեսնելով. — բարով յեկաք: Բարի լինի գալներդ, համարձակվում եմ հարցնել՝ ի՞նչ գործով: Յես կարճառոտ պարզեցի նրան, վոր ընդհարվել եմ Ալեքսեյ Իվանիչի հետ, իսկ նրան՝ Իվան Իգնատիչին խնդրում եմ, վոր իմ սեկունդանտը² լինի: Իվան Իգնատիչը ուշադրությամբ լսեց ինձ, յերեսիս չռելով իր միակ աչքը: «Դուք հրամանեցիք

¹ Սատիսֆակցիա (լատ.) — բավարարում. սատիսֆակցիա պահանջել — ներողութուն խնդրել տալ հասցրած վերավորանքի համար կամ պահանջել, վոր հակառակորդը մենամարտի դուրս գա:

² Մենամարտողներից մեկի միջնորդը և վկան:

տեսել, — դարձավ նա ինձ, — վոր ուզում եք Ալեքսեյ Իվանիչին սրախողխող անել և կամենում եք, վոր յես դրան ներկա լինեմ: Այնպես չե՛մ, համարձակվում եմ հարցնել»:

— Իսկ և իսկ:

«Ի սեր աստուծո, Պյոտր Անդրեյիչ: Այդ ի՞նչ եք հնարել: Դուք և Ալեքսեյ Իվանիչը իրար մի թեթև հայոյթի եք, Ի՞նչ մեծ բան ե յեղել վոր, հո աշխարհը չքանդվեց: Նա ձեզ հայոյեց, դուք ել նրան մի պինդ ուշուկեց տվեք. նա ձեր քիթ ու մոռթխն տվեց, դուք ել նրա ականջին, մի ուրիշ տեղին տվեք և բաժանվեք, իսկ մենք արդեն ձեզ կհաշտեցնենք: Թե չե, ի՞նչ մի բարի գործ ե իր մերձակից մարդուն սրախողխող անելը, համարձակվում եմ հարցնել: Լավ ե, յեթե դուք նրան սրախողխող անեք, աստված նրա՝ Ալեքսեյ Իվանիչի հետ. յես ել նրան այնքան չեմ սիրում: Հապա յեթե նա ինքը ձեզ ծակեց: Ինչի՞ նման կլինի դա: Ո՞վ կխարվի, համարձակվում եմ հարցնել»:

Խոհեմ պորուչիկի դատողություններն ինձ չխրատեցին: Իմ գիտավորությունն անխախտ մնաց: «Ինչպես կուզեք, — ասաց Իվան Իգնատիչը. — արեք այն, ինչ խեղճերդ կկտրի: Համա յես ինչո՞ւ համար պետք ե այնտեղ վկա լինեմ: Ինչի՞ գրգված: Մարդիկ կուվում են. ի՞նչ մի չտեսնված բան ե վոր, համարձակվում եմ հարցնել: Փնոք աստծո, շվեդների դեմ ել կռիվ եմ գնացել, թուրքերի յել. այնքան բան եմ տեսել, վոր կշտացել եմ նայելուց»:

Յես մի կերպ սկսեցի բացատրել նրան սեկունդանտի պատականությունը, սակայն Իվան Իգնատիչը ամենեին չկարողացավ հասկանալ ինձ: «Ձեր կամքն ե, — ասաց նա: — Յեթե յես պետք ե միջամտեմ այդ գործին, ապա լավ կլինի գնամ Իվան Կուզմիչի մոտ և ըստ որինի ծառայության՝ տեղեկացնեմ նրան, վոր ֆորտեյայի մեջ չարագործություն ե նյութվում ընդդեմ պետական շահերի. բերդապետն արդյոք չի՞ բարեհաճի պատշաճ միջոցներ ձեռք առնել»...

Յես վախեցա և սկսեցի Իվան Իգնատիչին խնդրել, վոր հա՛վոչինչ չասի բերդապետին. դոռով համոզեցի նրան. նա ինձ խոսք տվեց և յես վճռեցի ձեռք քաշել նրանից:

Իմ սովորության համեմատ յերեկոն յես անցկացրի բերդապետի մոտ: Յես ջանում եյի ուրախ և հանգիստ յերևալ, վորպեսզի վոչ մի կասկած չհարուցեմ և խուսափեմ ձանձրալի հարցերից,

բայց խոստովանում եմ, վոր չունեյի այն սառնասրտությունը, վորով միշտ հպարտանում են նրանք, ովքեր իմ վիճակումն են գտնվել: Այդ յերեկոյն յես տրամադրված եյի քնքշանքով ու գորովանքով: Մարիա Իվանովնան ինձ դուր եր գալիս սովորականից ավելի: Այն միտքը, վոր մի գուցե նրան վերջին անգամն եմ տեսնում, — նրան իմ աչքերում ինչ վոր հուզիչ պատկեր եր տալիս: Շվարքինն ել յեկավ այնտեղ: Յես նրան մի կողմ տարաւ և տեղեկացրի Իվան Իգնատիչի հետ ունեցած իմ խոսակցության մասին: «Մեր ինչքն են պետք սեկունդանտները, — ասաց նա ինձ սառնությամբ. — առանց նրանց ել կարող ենք»: Մենք պայմանավորվեցինք մենամարտել բերդի մոտ գտնվող դեզերի այն կողմում և այնտեղ լինել հաջորդ օրը առավոտյան ժամը յոթին: Ըստ յերեկոյթին մենք այնքան սիրալիւր եյինք խոսում, վոր Իվան Իգնատիչն ուրախությունից բերանից թոցրեց. «Ա՛յ, ապրեք, — ասաց նա ինձ գոհունակ դեմքով, — վատ հաշտությունը լավ ե բարի վեճից, թեպետ և անպատիւ ե, բայց՝ վողջ-առողջ կմնաս»:

«Ի՞նչ, ի՞նչ, Իվան Իգնատիչ, — ասաց բերդապետի կինը, վորը անկյունում նստած խաղաթղթերով ֆալ եր բացում. — յես լավ չլսեցի»:

Իվան Իգնատիչը նկատելով իմ անբավականության նշանները և հիշելով իր խոստումը, շփոթվեց և չգիտեր ինչ պատասխանի: Շվարքինը նրան ոգնության հասավ:

«Իվան Իգնատիչը, — ասաց նա, — դովում ե մեր հաշտվելը»:

— Իսկ այդ հիւսն հետ ես դու կովել, տեր իմ:

«Մենք՝ քիչ մնաց, վոր բավական թունդ կովեյինք Պյոտր Անդրեյիչի հետ»:

— Ինչի համար վոր:

«Մի դատարկ բանի պատճառով. մի յերդի պատճառով, վասիլիսա Յեգորովնա»:

— Դուք ել բան եք գտել իրար հետ կովելու: Մի յերդի համար... Ախր այդ ի՞նչպես պատահեց:

«Ահա թե ինչպես. Պյոտր Անդրեյիչը վերջերս մի յերդ եր հնարել և այսօր յերդեց ինձ, յես ել իմ սիրած յեղանակն սկսեցի»:

Աղջիկ կապիտանի,

յես գիշերին զբոսանք մի անի:

Դժտությունն սկսվեց: Պյոտր Անդրեյիչը քիչ եր մնում բարկանար, բայց հետո միտք արեց, վոր ամեն վոր սղատ ե յերդել այն, ինչ իր քեֆը տալիս ե: Իրանով ել բանը վերջացավ:

Քիչ մնաց, վոր Շվարքինի անամոթությունն ինձ կատաղեցներ, սակայն բացի ինձանից վոչ վոր չհասկացավ նրա կոպիտ ակնարկները, համենայն դեպս վոչ վոր դրանց վրա ուշադրություն չդարձրեց: Յերդերից ել պրծնելով, խոսակցությունն անցավ բանաստեղծներին և բերդապետը նկատեց, վոր նրանք բոլորն ել անուղղելի ու թունդ հարբեցող մարդիկ են և բարեկամաբար ինձ խորհուրդ տվեց թողնել վոտանավորներ գրելը, վորպես ծառայության գործին ընդդեմ և վոչ մի լավ բանի չհասցնող դրաղմունք:

Շվարքինի ներկայությունն ինձ համար անտանելի յեր: Յես շուտով հրաժեշտ տվի բերդապետին և նրա ընտանիքին: Տուն գալով յես գննեցի իմ սուսերը, փորձեցի նրա ծայրը և պառկեցի քնելու, Սավելիչին հրամայելով արթնացնել առավոտյան ժամը վեցն անց:

Մյուս օրը նշանակված ժամին յես արդեն կանգնել եյի դեզերի այն կողմը, սպասելով իմ հակառակորդին: Շուտով նա յել յերևաց: «Կարող են մեզ տեսնել, — ասաց նա ինձ. — պետք ե շտապել»: Մենք հանեցինք համազգեստները, մնացինք միայն կամզոլներով¹ և մերկացրինք սուսերները: Այդ բոպեյին դեզերի յետեից հանկարծ հայտնվեց Իվան Իգնատիչը և հինգ հոգի ինվալիդներ: Նա պահանջեց, վոր գնանք բերդապետի մոտ: Դժկամությամբ հնազանդվեցինք. զինվորները մեզ շրջապատեցին և մենք դեպի բերդն ուղղվեցինք Իվան Իգնատիչի հետեից, վորը մեզ հանդիսավորությամբ տանում եր, քայլելով դարմանալի հպարտությամբ:

Մենք մտանք բերդապետի տունը: Իվան Իգնատիչը դուռը բացեց, հանդիսավոր հայտարարելով. «Բերեցի»: Մեզ դիմավորեց Վասիլիսա Յեգորովնան: «Ա՛խ, դուք իմ սիրելիները: Սա ինչքն նման ե, ի՞նչպես, ի՞նչ — մեր բերդում մաքր սպանել: Իվան Կուզմիչ, իսկույն և եթ սրանց ձերբակալիր: Պյոտր Անդրեյիչ, Ալեքսեյ Իվանիչ, դեսը տվեք ձեր սուսերները. տվեք, տվեք: Պաւլչկա, այս սուսերները տար նկուղ: Պյոտր Անդրեյիչ, այսպիսի բան յես չեյի

¹ Տղամարդու շոր առանց թեքերի (հնում):

սպասում քեզանից: Ամոթ չե՞ քեզ: Լավ, ասենք թե Ալեքսեյ Իվանիչը մարդասպանություն համար համ գվարդիայից ե դուրս գրված, համ ել նա աստծուն չի հավատում: հապա դե՛, դու յե՛լ նույնն ես ուղում անել»:

Իվան Կուզմիչը միանգամայն համաձայն եր իր կնոջ հետ և մեջ ընդ մեջ խոսում եր, ավելացնելով. «Հա, լսե՛մ ես, Վասիլիսա Յեգորովնան ճիշտ ե ասում: Մենամարտերը ձևականորեն արգելված են գինվորական արտիկուլով¹»: Այդ միջոցին Պալաշկան մեզնից առավ մեր սուսերները և տարավ նկուղ: Յես անկարող յեղա ծիծաղս զսպել: Շվարքինը պահեց իր լրջությունը: «Դեպի ձեզ տածած իմ բոլոր հարգանքով հանդերձ, — սառնարյուն կերպով ասաց նա Վասիլիսա Յեգորովնային, — չեմ կարող չնկատել, վոր դուք իդուր եք կամենում անհանգստանալ՝ մեզ ձեր դատաստանին յենթարկելով: Այդ դուք թողեք Իվան Կուզմիչին, դա նրա գործն ե»: — Ախ, իմ սիրելիս, — առաքեց բերդապետի կինը. — բա մթթե մարդ ու կին մի հոգի և մի մարմին չեն: Իվան Կուզմիչ, թնչ ես կանգնել: Իսկույն և եթ սրանց դատաւատ բանտ նստացրու միայն հաց ու ջուր տալով, վոր լեկքները գլուխները դա. մեկ ել՝ թող հայր Գեորգիմը նրանց վրա ապաշխարանք դնի, վոր աստծուց թողություն խնդրեն և զղջան մարդկանց առաջ:

Իվան Կուզմիչը չգիտեր, ինչ վճռեր: Մարիա Իվանովնան սաստիկ դունատ եր: Փոթորիկը մի քիչ հանդարտվեց. բերդապետի կինը հանգստացավ և ստիպեց մեզ համբուրել միմյանց: Պալաշկան բերեց մեր սուսերները: Բերդապետի տնից մենք դուրս յեկանք ըստ յերևույթին հաշտված: Իվան Իգնատիչն ուղեկցում եր մեզ: — Ամոթ չե՞ր ձեզ, — ասացի յես նրան զայրացած, — մեր մասին տեղեկացնել բերդապետին այն բանից հետո, յերբ դուք ինձ խոսք տվիք չանել այդ: — «Աստված վկա, վոր այդ մեկը յես չեմ ասել Իվան Կուզմիչին, — պատասխանեց նա. — Վասիլիսա Յեգորովնան ամեն ինչ դուրս քաշեց իմ բերանից: Ամեն բան ել

¹ Ռազմական որկնքների ժողովածու, վորով 18-րդ դարի սկզբից մինչև 19-րդ դարի կեսերը կառավարվում եր ռուս միապետական բանակը: Կիրառվում եր և՛ քաղաքացիական արգելադատության մեջ: «Ձինվորական արտիկուլ»-ով «խոսադույնս արգելված էլին» մենամարտերը, մասնակցողներին մահապատիժ (կախաղան) եր սպառնում: Այս որկնքը ձևականորեն պահել եր իր ուժը մինչև Պուշկինի ժամանակները, ռակայն անհամեմատ մեղմ պատիժներով:

նա կարգադրեց առանց բերդապետի գիտություն: Ասենք, փառք աստծո, վոր ամեն ինչ այսպես վերջացավ»: Այդ խոսքերն ասելով նա շրջվեց դեպի տուն, իսկ Շվարքինը և յես մնացինք մենակ: — Մեր գործը սրանով վերջանալ չի կարող, — ասացի յես նրան: — «Իհարկե, — պատասխանեց Շվարքինը. — դուք ձեր արյունով ինձ պատասխան կտաք ձեր հանդիմության համար. բայց, հավանորեն մեզ կսկսեն հետևել: Մի քանի ուր մենք պետք ե ցույց տանք, թե հաշտ ենք: Յտեսությունս»: — Յեվ մենք բաժանվեցինք, կարծես թե վոչինչ չեր յեղել:

Վերադառնալով բերդապետի տունը յես, ըստ իմ սովորության, նստեցի Մարիա Իվանովնայի մոտ: Իվան Կուզմիչը տանը չեր. Վասիլիսա Յեգորովնան տնային գործերով եր զբաղված: Մենք խոսում էյինք կիսաձայն: Մարիա Իվանովնան քնքշույթյամբ կըշտամբում եր ինձ այն անհանգստության համար, վոր պատճառել եր բոլորին իմ վեճը Շվարքինի հետ: «Իմ շունչը կտրվեց, յերբ մեզ ասացին, վոր դուք մտադիր եք սուսերներով կովել: Ի՛նչ տեսակ մարդիկ կան: Մի խոսքի պատճառով, վոր մի շարաթ հետո յերեկ թե կմոռանային, նրանք պատրաստ են միմյանց սրակոտոր անել և զոհել վոչ միայն իրենց կյանքը, այլև լեիզն ու բարորությունը նրանց, ովքեր... բայց յես հավատացած եմ, վոր վեճը սկսողը դուք չեք: Իրոք մեղավոր ե Ալեքսեյ Իվանիչը»:

— Իսկ ինչու յեք դուք այդպես կարծում, Մարիա Իվանովնա:

«Հենց այնպես... նա այնտեսակ լեզվատակն ե: Յես չեմ սիրում Ալեքսեյ Իվանիչին. անչափ զգվում եմ նրանից, բայց տարորինակ ե, ինչ ել տալու լինեյին, յես չեյի կամենա, վոր յես ել նրան այդպես դուր չգայի: Դա ինձ սաստիկ անհանգստություն կպատճառեր»:

— Իսկ ինչ եք կարծում, Մարիա Իվանովնա. դուք արդյոք դուր եք գալիս նրան, թե վոչ:

Մարիա Իվանովնան կարկամեց ու կարմրեց: «Ինձ թվում ե, — ասաց նա, — յես կարծում եմ, վոր դուր եմ գալիս»:

— Իսկ ինչու յե ձեզ այդպես թվում:

«Վորովհետև նա խնդրել եր իմ ձեռքը»:

— Խնդրե՛լ եր: Նա խնդրել եր ձեր ձեռքը: Այդ յե՛րբ:

«Անցյալ տարի: Ձեր գալուց յերկու ամիս առաջ»:

— Յեվ դուք չզնայի՞ք նրան:

«Ինչպես տեսնում եք: Ալեքսեյ Իվանիչն իհարկե, թե խելոք մարդ է, թե լավ ընտանիքից է և թե հարուստ. բայց, յերբ մտածում եմ, թե պետք է պսակի տակ բոլորի ներկայությամբ նրա հետ համբուրվել... Վնչ մի դեպքում և վնչ մի յերջանկության համար»:

Մարիա Իվանովնայի խոսքերն աչքերս բաց արին և ինձ շատ բան պարզեցին: Յես հասկացա այն համառ չարախոսությունը, վորով Շվարբինը հետապնդում եր նրան: Հավանորեն նա նկատել եր մեր փոխադարձ մտերմությունը և աշխատում եր մեզ հեռու պահել միմյանցից: Մեր վեճին առիթ տվող խոսքերը հիմա առավել ևս զաղրելի թվացին ինձ, յերբ կոպիտ և անվայել ծաղրանքի փոխարեն դրանց մեջ յես տեսա միտումնավոր բամբասանքը: Հանդուգն չարախոսին պատժելու ցանկությունն իմ մեջ ավելի ուժեղացավ և յես անհամբեր սպասում եյի հարմար առիթի:

Շատ չսպասեցի: Մյուս օրը, յերբ յես դրողված եյի ելեգիա¹ դրելով և հարմար հանգի սպասելով դրիչն եյի կրծում, Շվարբինը բաղխեց իմ պատուհանը: Յես դրիչը վայր դրի, սուսերս վերցրի և դուրս յեկա: «Ինչու հետաձգեք, — ասաց ինձ Շվարբինը. — մեզ չեն հետևում: Ի՞նչեք դեպի դետը: Այնտեղ վոչ վոք մեզ չի խանգարի»: Մենք լուռ քայլեցինք: Զառիվայր արահետով իջնելով, հենց դետեղրին կանգ առանք և մերկացրինք մեր սուսերն երբ: Շվարբինն ինձնից վարպետ եր, սակայն յես՝ ավելի ուժեղ և համարձակ եյի և monsieur² Բոպրեն, վորը յերբեմն զինվոր եր յեղել, ինձ սուսերամարտի մի քանի դաս եր տվել, վորոնցով և յես ոգտվեցի: Շվարբինը չեր սպասում հանձինս ինձ գտնել այդքան վտանգավոր հակառակորդի: Յերկար ժամանակ մենք չեյինք կարողանում միմյանց վորևե մնա հասցնել. վերջապես, նկատելով, վոր Շվարբինը թուլանում է, յես սկսեցի յեռանդուն կերպով հարձակվել նրա վրա և համարյա մինչև դետը քշեցի նրան: Հանկարծ յես լսեցի իմ անունը՝ արտասանված բարձր ձայնով: Յես շրջվեցի և տեսա Սավելիչին, վոր լեռնային արահետով դեպի ինձ եր վազում... Հենց այդ ժամանակ աջ ուսից ներքև կրծքիս մեջ ուժեղ ծակոց զգացի. յես ընկա և կորցրի գիտակցությունս:

¹ Ելեգիա (հուն.) — յեղերերգ՝ տխուր, թախալի յերգ:

² Monsieur (ֆր.) — պարոն:

Գ Լ ՈՒ Խ V

Ս Ե Ր Ը

Ա՛խ, դու աղջիկ, սիրուն աղջիկ,
Զահել-ջահել մարդ մի առնի,
Հարցում արա հորըդ, մորըդ,
Հորըդ-մորըդ, ազդ ու տոհմըդ,
Պե՛րբդ գլուխըդ հավաքի,
Ու քո ոժիտը կուտակի:

Ժողովրդական յերգ

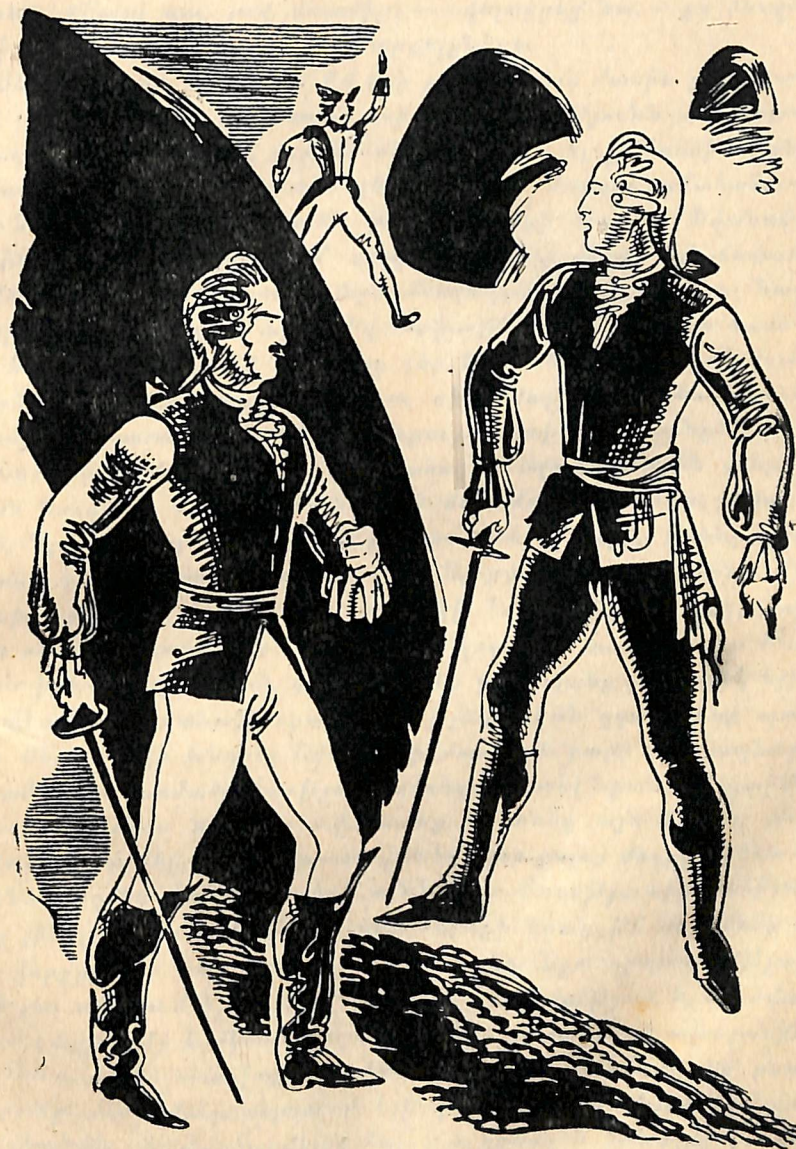
Թե վոր ինձնից լավին գտնես՝ կմոռանա ինձ,
Յեթե ինձնից վատը գտնես, — դու կհիշես ինձ:
Ն ու յ ն ը

Ուշքի գալով յես մի առ ժամանակ չկարողացա սթափվել և չեյի հասկանում, թե ինձ ինչ է պատահել: Ինձ անձանոթ մի վերնատան մեջ յես պառկած եյի թախտի վրա և սաստիկ թուլություն եյի զգում: Իմ առջև կանգնած եր Սավելիչը, մոմը ձեռքին: Մի ինչ վոր մարդ զգուշությամբ քանդում եր վիրակապերը, վորոնցով փաթաթված եյին իմ կուրծքն ու ուսը: Քիչ-քիչ մաքերս պարզվեցին: Յես հիշեցի իմ մենամարտը և գլխի ընկա, վոր վիրավորվել եմ: Այդ բոպեյին դուռը ձուաց: «Հը, ի՞նչպես ե», — շուրջով հարցրեց ձայնը, վորից յես թպրտացի: — Միշտ նույն վիճակումն ե, — պատասխանեց Սավելիչը հոգոց հանելով. — բոլոր ժամանակ ուշքը վրան չե, արդեն հինգ օր է: — Յես ուզում եյի շրջվել, բայց չկարողացա: — «Վճռեղ եմ յես, հիվ կա այստեղ», — ասացի յես դժվարությամբ: Մարիա Իվանովնան մոտ յեկավ իմ մահճակալին և կուցավ դեպի ինձ: «Ի՞նչ է, ի՞նչպես եք ձեզ զգում», — ասաց նա: — Փառք ասածո, — պատասխանեցի յես նվաղած ձայնով: — Այդ դճը եք, Մարիա Իվանովնա. ասացեք ինձ... —

յես այլևս ուշ չունեցա շարունակելու և լռեցի: Սավելիչը ախ քաշեց: Նրա դեմքին ուրախություն չերևաց: «Ուշքի՛ յեկավ, ուշքի՛ յեկավ, — կրկնում եր նա: — Փառք քեզ տեր: Համա թե վախեցրիր ինձ, տեր իմ, Պյոտր Անդրեյիչ: հեշտ բան ե, եսոր հինգ որ ե...» Մարիա Իվանովնան ընդհատեց նրան: «Շատ մի խոսի նրա հետ, Սավելիչ, — ասաց: — Նա դեռ թույլ ե»: Մարիա Իվանովնան դուրս յեկավ և կամացուկ ծածկեց դուռը: Մտքերս ալեկոծվեցին: Յեվ այսպես, յես բերդապետի տանն եյի, Մարիա Իվանովնան գնում-գալիս եր ինձ մոտ: Յես ուզում եյի Սավելիչին մի քանի հարցեր տալ, սակայն ծերուկը գլուխն որորեց և ականջները խցկեց: Դժկամելով յես աչքերս փակեցի և շուտով քնով անցա:

Զարթնելով, յես մոտ կանչեցի Սավելիչին և նրա փոխարեն իմ առջև տեսա Մարիա Իվանովնային. ինձ վողջունեց նրա հրեշտակային ձայնը: Չեմ կարող նկարագրել այն քաղցր զգացումը, վոր պատեց ինձ այդ բոպելին: Յես բռնեցի նրա ձեռքը և յերեսիս դրի ու խանդավառանքի արցունքներով թրջեցի այն: Մաշան ձեռքը չեւ քաշում... և հանկարծ՝ նրա շրթունքները հավեցին իմ այտին և յես զգացի նրանց ջերմ ու թարմ համբույրը: Մարմնովս կրակ անցավ: «Իմ սիրելի, բարձի իմ Մարիա Իվանովնա, — ասացի յես նրան, — յեղիր իմ կինը, յերջանկացրու ինձ»: — Նա սթափվեց: «Ի սեր աստծո, հանգստացեք, — ասաց նա ձեռքը ինձնից թալելով: — Դուք դեռևս վտանգի մեջ եք, վերքը կարող ե բացվել: Պահպանեցեք ձեզ դոնե ինձ համար»: Այս խոսքերի հետ նա գնաց, թողնելով ինձ հրճվանքի արբեցման մեջ: Յերջանկությունն ինձ հարություն տվեց: Նա իմը կլինի, նա ինձ սիրում ե: Այս միտքը համակեց իմ վողջ եյությունը:

Այդ բոպելից ժամ առ ժամ դրությունս լավացավ: Ինձ բժշկում եր գնդի վարսավիրը, քանի վոր բերդում ուրիշ բժիշկ չկար և փառք աստծո՝ նա այնքան ել խելքին չեւ դորում: Յերիտասարդությունս և ինքը բնությունը արագացրին իմ առողջանալը: Բերդապետի ամբողջ ընտանիքը խնամում եր ինձ: Մարիա Իվանովնան ինձնից չեւ հեռանում: Հասկանալի յե, վոր առաջին իսկ հարմար առիթով յես վերսկսեցի ընդհատված բացատրությունը և Մարիա Իվանովնան ավելի համբերատար եր լսում ինձ: Առանց վորևե սեթևեթության նա խոստովանեց ինձ իր սրտի հակումը

և ասաց, վոր իր ծնողները, ի հարկե՝ իր յերջանկությանն ուրախ
կլինեն: «Բայց դու լավ մտածիր, — ավելացրեց նա. — քո ծնող-
ների կողմից արդյոք չե՞ն լինի արգելքներ»:

Յես մի փոքր մտածեցի: Իմ մոր քնքրության մասին յես կաս-
կած չունեյի, բայց իմանալով հորս բնավորությունն ու մտա-
ծելակերպը, յես զգացի, վոր իմ սերը այնքան ել չի հուզի նրան
և նա այդ կհամարի վորպես յերիտասարդ մարդու քմահաճու-
թյուն: Յես այդ անկեղծորեն խոստովանեցի Մարիա Իվանով-
նային և սակայն վորոշեցի՝ վորքան կարելի յե մի պերճախոս
նամակ գրել հորս, խնդրելով նրա ծնողական որհնությունը: Նա-
մակը յես ցույց տվի Մարիա Իվանովնային, վորը այնքան համո-
զիչ և սրտաշարժ դտավ այն, վոր չեք կասկածում նրա հաջողու-
թյունը և յերիտասարդությանն ու սիրո վողջ դյուրահավատու-
թյամբ անձնատուր յեղավ իր քնքույշ սրտի զգացմունքներին:

✓ Շվարքինի հետ յես հաշտվեցի առողջանալուս առաջին օրերը:
Իվան Կուզմիչը հանդիմանելով ինձ մենամարտի համար, ասաց.
«Ե՛հ, Պյոտր Անդրեյիչ, այ թե քեզ բանտարկել եյի. ասենք դու
առանց դրան ել պատժված ես: Իսկ Ալեքսեյ Իվանիչը հենց մի
դուռնս նստած ե հացատանը, պահակի հսկողության տակ, իսկ
նրա սուսերը Վասիլիսա Յեգորովնան կողպեքի տակ ե դրել: Թող
ինքն իրեն խելքի գա ու զղջա»։ — Յես չափազանց յերջանիկ եյի,
վորպեսզի կարողանայի սրտիս մեջ թշնամական զգացմունք պա-
հել: Յես սկսեցի խնդրել Շվարքինի մասին և բարի բերդապետը,
իր ամուսնու համաձայնությամբ վճռեց ազատել նրան: Շվարքինն
յեկավ ինձ մոտ. նա թոր ափսոսանք հայտնեց այն մասին, ինչ
պատահել եր մեր միջև և խոստովանեց, վոր բոլոր մեղքը իրենն ե
և ինձ խնդրեց մոռանալ տեղի ունեցածը: Բնությունից անհիշա-
չար լինելով, յես անկեղծությամբ ներեցի նրան թե մեր վեճը և
թե վերքը, վոր յես ստացել եյի նրանից: Նրա զրպարտության
մեջ յես տեսնում եյի վիրավորված ինքնասիրության և մերժված
սիրո զայրույթը և մեծահոգարար ներեցի իմ դժբախտ ախոյանին:

Շուտով յես առողջացա և կարողացա տեղափոխվել իմ բնա-
կարանը: Անհամբեր սպասում եյի իմ ուղարկած նամակի պա-
տասխանին, չհամարձակվելով հույս ունենալ և ջանալով իմ մեջ
խլացնել տխուր նախազգացումը: Վասիլիսա Յեգորովնայի և նրա
ամուսնու հետ դեռ չեյի բացատրվել, սակայն իմ առաջարկու-

թյունը նրանց չպետք է դարձանք: Վոչ յես, վոչ ել Մարիա Իվանովնան չեյինք աշխատում նրանցից թաքցնել մեր զղաց-մունքները և մենք առաջուց արդեն հավատացած էյինք, վոր համաձայն են:

Վերջապես մի անգամ առավոտյան Սավելիչը մտավ իմ սենյակը, ձեռքին մի նամակ: Գողգոթալով խեցի այն: Հասցեն հորս ձեռքով եր գրված: Այդ նախապատրաստեց ինձ մի ինչ վոր կարեւոր բանի, քանի վոր սովորաբար մայրս եր ինձ նամակներ գրում, իսկ հայրս վերջում ավելացնում եր մի քանի տող: Յերկար ժամանակ յես չեյի բացում ծրարը և նորից ու նորից կարդում եյի հանդիսավոր մակագրությունը. «Իմ վորդի Պյոտր Անդրեյի Գրիչյովին, Որենքուրդի նահանգում, Բելոգորսկի բերդում»: Յես ջանք եյի թափում ձեռագրից իմանալ այն հոգեկան տրամադրությունը, վորով գրված եր նամակը: Վերջապես վճռեցի բանալ այն և առաջին իսկ տողերից տեսա, վոր ամեն ինչ խորտակվում ե: Նամակի բովանդակությունը հետեյալն եր.

«Վորդի իմ Պյոտր.

Քո նամակը, վորով դու խնդրում ես մեզ տալ մեր ծնողական որհնությունն ու համաձայնությունը՝ Միրոնովի աղջիկ Մարիա Իվանովնայի հետ ամուսնանալու համար, մենք ստացանք սույն ամսի 15-ին և վոչ միայն մտադիր չեմ քեզ տալ վոչ իմ որհնությունը, վոչ ել իմ համաձայնությունը, այլև դեռևս պատրաստվում եմ գալ այդտեղ և քո այդ հարաձգությունների համար քեզ մի լավ դաս տալ, ինչպես փոքրիկ տղային են խրատում, առանց ուշք դարձնելու քո սպայական աստիճանին, վորովհետեւ դու ապացուցեցիր, վոր դեռևս արժանի չես սուսեր կրելու, վորք քեզ տրված է հայրենիքը պաշտպանելու և վոչ թե քեզ պես թոկից փախածների հետ մենամարտելու: Անհապաղ պիտի գրեմ Անդրեյ Կարլովիչին, խնդրելով, վոր նա քեզ Բելոգորսկի բերդից տեղափոխի վորեւէ այլ վայր, վորպեսզի այնտեղ քո հիմարությունն անցնի: Մայրիկդ, իմանալով քո մենամարտի մասին և այն, վոր դու վիրավորված ես, վշտից տկարացավ և հիմա պառկած է: Արդյոք ի՞նչ մարդ կդառնաս դու: Աղոթում եմ աստծուն, վոր դու ուղղվես, թեպետ և չեմ համարձակվում հուսալ նրա մեծ վորդմամուկյանը:

Հայր քո՝ Ա. Գ.»

Նամակի ընթերցումն իմ մեջ առաջացրեց զանազան զղացումներ: Այն խիստ արտահայտությունները, վոր հայրս չեր զլացել գործածել, խորապես վիրավորեցին ինձ: Արհամարհանքը, վորով նա հիշում եր Մարիա Իվանովնայի մասին, ինձ այնքան անվայել թվաց, վորքան և անիրավացի: Բելոգորսկի բերդից տեղափոխվելու միտքը ինձ սարսափեցրեց, բայց ամենից շատ ինձ վշտացնում եր մորս հիվանդության լուրը: Յես հարացած եյի Սավելիչի վրա, չկասկածելով, վոր իմ մենամարտը ծնողներին հայտնի յե յեղել նրա միջոցով: Հետ ու առաջ քայլելով իմ նեղ սենյակում, յես կանգ առա նրա դիմաց և ասացի, խստությամբ նրան նայելով. «Յերևում ե՞ քեզ համար քիչ է, վոր յես քո յերեսից վիրավորվել եմ և մի ամբողջ ամիս վոտքս գերեզմանի դուռն եր. այժմ ել մորս ես ուղում մեռցնել»: Սավելիչը ապուշ կտրեց, ասես շանթահարեցին նրան: «Վորդմիր, տեր իմ,—ասաց նա և քիչ մնաց հեկեկար,—այդ ի՞նչ հրամայեցիր ասել: Յե՞ս եմ պատճառը, վոր դու վիրավորվել ես: Աստված գիտի, վոր յես վաղեցի իմ կրծքով քեզ պաշտպանելու Ալեքսեյ Իվանիչի սուսերից: Անիծյալ ձերությունը խանգարեց: Հապա մայրիկիդ ի՞նչ եմ արել»: — «Ի՞նչ ես արել,—պատասխանեցի յես: — Ո՞վ եր քեզ խնդրում իմ մասին տեղեկություններ գրես, միթե քեզ լրտեսելու համար են ուղարկել ինձ հետ»: — «Յես քո մասին տեղեկություններ եմ գրել,—պատասխանեց Սավելիչը արցունքը աչքերին: — Աստված, յերկնային թագավոր: Դե, հրամայիր կարդալու, թե բարինն ի՞նչ է գրում ինձ. կտեսնես, թե ինչպես եմ լրտեսել քեզ»: Այս ասելով նա դրպանից հանեց նամակը և յես կարդացի հետեյալը.

«Ամոթ քեզ, քաֆթառ շուն, վոր դու, չնայած իմ խիստ հրամաններին, ինձ չես տեղեկացրել իմ վորդի Պյոտր Անդրեյիչի մասին և վոր կողմնակի մարդիկ են հարկադրված հայտնել ինձ նրա ստահակությունները: Այդպես ես դու կատարում քո պաշտոնը և տերունական կամքը: Յես քեզ, քաֆթառ շուն, խոզ արածացնելու կուղարկեմ, վոր իսկությունը թաքցրել ես ինձնից և յերես ես տվել յերիտասարդ տղային. նամակս ստանալուդ պես հրամայում եմ անմիջապես գրել ինձ, թե հիմա ինչպես է նրա առողջությունը, վորի մասին ինձ գրում են, թե լավացել է, նաեւ թե վճռեղից է վիրավորվել և արդյոք լավ են բժշկելը»:

Ակներե եր, վոր Սավելիչը իմ հանդեպ իրավ եր և վոր յես իզուր վիրավորեցի նրան հանդիմանությամբ և կասկածանքով: Յես ներողություն խնդրեցի նրանից, սակայն ծերունին անմխիթար եր: «Այ թե ինչ որի հասա յես, — կրկնում եր նա. — այ թե ինչ վողորմությունների արժանացա իմ տերերից: Յես համ քաֆթառ շուն եմ, համ՝ խողարած, համ ել յիս եմ քո վերքի պատճառը: Ձե, տեր իմ Պյոտր Անդրեյիչ, վոչ թե յես, այլ անիծյալ մուսյեն և մեղավորը. այդ նա քեզ սովորեցրեց յերկաթե շամփուրներով իրար ծակոտել ու վոտքերով դոփդոփել. կասես՝ այդպիսով չար մարդուց ապահով կմնաս: Ինչներքիս եր պետք մուսյե վարձել և ավելորդ փող ծախսել»:

Բայց ով եր նեղություն կրել հորս տեղեկացնելու իմ վարքի մասին: Գնեերա՞լ: Սակայն նա, թվում եր թե իմ մասին այնքան ել հոգ չի տանում. իսկ Իվան Կուզմիչը կարևոր չեր համարել նրան տեղեկացնել մեր մենամարտի մասին: Գլուխս կորցրել էյի յենթադրություններից: Կասկածներս ընկան Շվաբրինի վրա: Միայն նա շահ ուներ տեղեկացնելուց, վորի հետևանքը կարող եր լինել իմ հեռացումը բերդից և անջատումը բերդապետի ընտանիքից: Յես դնացի այս բոլորի մասին Մարիա Իվանովնային հայտնելու: Նա ինձ դիմավորեց տան դռանը: «Այդ ի՞նչ ե պատահել, — ասաց նա ինձ տեսնելով: — Ինչպես գունատ եք դուք»: — Ամեն ինչ վերջացած ե, — պատասխանեցի յես և տվի հորս նամակը: Իր հերթին նա յեւ գունատվեց: Նամակը կարդալուց հետո նա այն վերադարձրեց դողացող ձեռքով և ասաց դողդոջուն ձայնով. «Յերեւիում ե՞ յես բախտ չունեմ... Ձեր ծնողները չեն ուզում ինձ իրենց ընտանիքն ընդունել: Թող ամեն բանում տիրոջ կամքը լինի. աստված մեզնից լավ գիտե, թե մեզ ինչ ե պետք: Ինչ անենք, Պյոտր Անդրեյիչ, գոնե դուք բախտավոր յեղեք...» — «Այդ չի լինի, — գոչեցի յես նրա ձեռքը բռնելով. — դու ինձ սիրում ես, յես պատրաստ եմ ամեն ինչի: Գնանք, ընկենք քո ծնողների վոտքերը, նրանք պարզ մարդիկ են և վոչ թե խոտասիրտ գոռոզներ... Նրանք մեզ կորհնեն, մենք կպսակվենք, իսկ հետո, կգա ժամանակ, յես հավատացած եմ, վոր կհամոզենք իմ հորը: Մայրս մեր կողմը կբռնի, նա կների ինձ...» «Վոչ, Պյոտր Անդրեյիչ, — պատասխանեց Մարիա Իվանովնան. — առանց քո ծնողների որհնության յես չեմ ամուսնանա քեզ հետ: Առանց նրանց որհնու-

թյան դու բախտ չես ունենա: Հնազանդվենք աստծու կամքին: Թե վոր գտնես քեզ վիճակվածին, թե վոր սիրես ուրիշին — աստված քեզ հետ, Պյոտր Անդրեյիչ. իսկ յես ձեր յերկուսի համար...» Այս խոսքերի հետ նա լացեց և հեռացավ ինձնից. յես այն ե, ուզում էյի նրա հետևից սենյակ մտնել, սակայն զգացի, վոր ի վիճակի չեմ ինքս ինձ պահել և վերադարձա տուն:

Խորին մտատանջության մեջ նստած էյի, յերբ հանկարծ Սավելիչն ընդհատեց իմ մտածմունքները: «Ահա, տեր իմ, — ասաց նա, ինձ տալով լրիվ գրված մի թերթ թուղթ. — տես, թե յես արդյոք լրտեսություն արել եմ և միթե յես աշխատում եմ հայր ու վորդի գժտեցնել միմյանց հետ»: Նրա ձեռքից յես վերցրի թուղթը. դա Սավելիչի պատասխանն եր իր ստացած նամակին: Ահա նա՛ բառ առ բառ: «Տեր իմ, Անդրեյ Պետրովիչ, մեր վողորմած հայր.

Ձեր վողորմածիկ գրությունը յես ստացա, վորի մեջ հրամմել ես բարկանալ ինձ՝ ձեր ճորտի վրա, վոր իբր ամոթ ե ինձ չկատարել տերունական հրամանները. — իսկ յես քաֆթառ շուն չեմ, այլ ձեր հավատարիմ ծառան, լսում եմ տերունական հրամանները և միշտ ձեզ պարտաճանաչ ծառայել և հասել եմ մինչև որ ծերության: Դե յես Պյոտր Անդրեյիչի վերքի մասին ձեզ վոչինչ չգրեցի, վորպեսզի իզուր չվախեցնեմ ձեզ և հիմա իմանում եմ, վոր տիրուհին, մեր մայր Ավդոտյա Վասիլենան առանց իմ գրելու յեւ վախից հիվանդացել ե և յես պետք ե աղոթք անեմ նրա առողջության համար: Իսկ Պյոտր Անդրեյիչը վիրավորված եր աջ ուսի տակ՝ կրծքից, վոսկորի հենց տակը, մեկ ու կես վերջուկ խորությամբ և նա պառկած եր բերդապետի տանը, ուր մենք նրան դետափից տարանք և նրան բժշկում եր այստեղի վարսավիր Ստեպան Պարամոնովը, և Պյոտր Անդրեյիչը հիմա, փառք աստծու, առողջ ե և նրա մասին բացի լավից ուրիշ գրելու բան չկա: Մեծավորները, ինչպես իմանում եմ, գոհ են նրանից, իսկ Վասիլիսա Յեդրոֆնայի տանը նա կասես հարազատ վորդի լինի: Իսկ թե ինչպես յեղավ, վոր այդտեսակ փորձանք պատահեց, ապա յեղածն անցած ե, մեր յերիտասարդը մեղք չունի. ձին վոր ձի յե, չորս վոտքով՝ ելի սայթաքում ե: Յեւ հրամմել եք գրել, վոր ինձ կուղարկեք խող արածացնելու. այդ ել ձեր տերունական կամքը գիտի: Յեւ ընդ այսմ վողջունում եմ խոնարհաբար:

Ձեր հավատարիմ ճորտ՝ Արխիպ Սավելիչ»:

Բարի ծերունու գրությունը կարդալիս յես չեյի կարող մի քանի անգամ չժպտալ: Յես ի վիճակի չեյի պատասխանել հորս, իսկ մորս հանգստացնելու համար Սավելիչի նամակն ինձ բավարար թվաց:

Այդ ժամանակից սկսած իմ գրությունը փոխվեց: Մարիա Իվանովնան համարյա թե չեյի խոսում ինձ հետ և ամեն կերպ աշխատում եր խուսափել ինձնից: Բերդապետի տունը ինձ համար պաս դառավ: Հետզհետե յես սովորեցի տանը մենակ նստել: Սկզբում Վասիլիսա Յեդրոնովնան այդ բանի համար հանդիմանում եր ինձ, սակայն տեսնելով իմ համառությունը, ինձ հանդիստ թողեց: Իվան Կուզմիչի հետ հանդիպում եյի միայն ըստ ծառայության պահանջի: Շվաբրինին հաղվադեպ եյի հանդիպում և՛ ակամա, քանի վոր նրա մեջ յես նկատում եյի դեպի ինձ ուղղված թաքուն թշնամանք, վոր և հաստատում եր իմ կասկածները: Իմ կյանքն անտանելի դարձավ ինձ համար: Յես ընկա մոայլ մտածմունքների մեջ, վոր արդյունք եր մենակության և անդործության: Սերս բորբոքվեց առանձնության մեջ և քանի գնաց գրությունս ծանրացավ: Յես կորցրի ընթերցանության և գրականության սերը: Հոգիս ընկճվեց: Յես վաթենում եյի, թե կամ կխեղադարձեմ, կամ կսկսեմ անառակ կյանք վարել: Անակնկալ դեպքերը, վոր կարևոր ազդեցություն ունեցան իմ ամբողջ կյանքի վրա, հանկարծ իմ հոգուն մի ուժեղ ու բարեբար ցնցում տվին:

Գ Լ Ո Ւ Ն VI

Պ Ո Ւ Գ Ա Չ Ո Վ Շ Չ Ի Ն Ա¹

Դնւք, ջահել տղերք, լսեցեք մեզ,
Թե մենք՝ ծերերս ինչ կպատմենք:
Յկրգ

Նախքան անցնեմ նկարագրելու արտասովոր դեպքերը, վորոնց ինքս ականատես յեղա, յես պետք ե մի քանի խոսք ասեմ այն գրության մասին, վորի մեջ գտնվում եր Որենբուրգի նահանգը 1773 թվի վերջին:

Սույն լայնարձակ և հարուստ նահանգում բնակվում եյին բազմաթիվ կիսավայրենի ժողովուրդներ, վորոնք միայն վերջերս եյին ձանաչել ոռոսական թագավորների գերիշխանությունը: Նրանց մշտական խռովությունները, որենքներին և քաղաքացիական կյանքին անսովոր լինելը, թեթևամտությունն ու դաժանությունը անընդհատ հսկողություն եյին պահանջում կառավարության կողմից՝ նրանց հնազանդության մեջ պահելու համար: Բերդերը շինված եյին հարմար վայրերում և բնակեցված եյին մեծ մասամբ կազակներով՝ Յաիկի ափերի վաղեմի տերերով: Բայց Յաիցկի կազակները, վորոնք պետք ե պահպանեյին այս յերկրի անդորրությունն ու անվտանգությունը, մի առ ժամանակ հետո իրենք դարձան կառավարության համար անհանգիստ ու վտանգավոր հպատակներ: 1772 թվին խռովություն առաջացավ նրանց գլխավոր քաղաքում: Դրա պատճառն այն խիստ միջոցներն եյին, վոր ձեռնարկել եր գեներալ-մայոր Տրաուբենբերգը,

¹ Յարական միապետությունը Պուգաչովի անունից կազմած այս արգահատելի բառով ե վորակել 1773—75 թ.թ. գյուղացիական մեծածավալ հեղափոխական ապստամբությունները Ռուսաստանի մի շարք նահանգներում:

վորպեսզի պատշաճ հնազանդության բերի զորքին: Հետևանքն յեղել եր Տրաուբենբերգի բարբարոսական սպանությունը, կառավարման ինքնակամ փոփոխությունը և վերջապես բունտի խաղաղացումը կարտեհով և դաժան պատիժներով:

Այս դեպքը պատահել եր իմ՝ Բելոգորսկի բերդը գալուց մի քանի ժամանակ առաջ: Ամեն ինչ արդեն հանդարտ եր կամ թվում եր թե այդպես ե. իշխանությունը չափազանց հեշտ հավատաց նենգ խռովարարների կարծեցյալ զղջման, վորոնք թաքուն դավեր եյին նյութում և հարմար առիթի սպասում՝ անկարգությունները վերսկսելու համար:

Վերադառնում եմ իմ պատմությունը:

Մի անգամ յերեկոյան (1773 թվի հոկտեմբերի սկզբին եր այդ) յես միայնակ նստած եյի տանը, աշնանային քամու վրոնոցը լսելով և պատուհանից դիտելով լուսնի մոտով փախչող ամպերը՝ Յեկան և ինձ կանչեցին բերդապետի անունից: Յես իսկույն գնացի: Բերդապետի մոտ յես տեսա Շվարբինին, Իվան Իգնատիչին և կազակների ուրյադնիկին¹: Սենյակում չկար վոչ Վասիլիսա Յեգորովնան, վոչ ել Մարիա Իվանովնան: Բերդապետն ինձ բարեկց մտահոգ դեմքով: Նա դուռը փակեց, բոլորին նստեցրեց, բացի ուրյադնիկից, վորը կանգնած եր դռների մոտ, — ապա գլխապանից մի թուղթ հանեց և ասաց մեզ. «Պարոնայք սպաներ, կարեւոր նորություն: Լսեցեք, թե ինչ ե գրում գեներալը»: Այդ խոսքերի հետ նա ակնոցները դրեց և կարգաց հետեյալը.

«Բելոգորսկի բերդի պարոն բերդապետ կապիտան Միրոնովին.

Գաղտնի

Այսու հայտնում եմ, վոր պահակային հսկողությունից փախած Դոնի կազակ և հերձվածող Յեմելյան Պուգաչովը աններելի հանդուժանությամբ իր վրա ընդունելով հանգուցյալ արքա Պյոտր III-ի² անունը, չարագործների խումբ և հավաքել իր շուրջը և խռովություն հարուցել Յաիկի գյուղերում և արդեն գրավել ու ավերել ե

¹ Յենթապա՝ կազակներից կազմված զորամասերում:

² Պյոտր III (1728—1762) — ռուսաց կայսր, վորին, մոտ մի տարի թագավորելուց հետո — 1762 թ. գահընկեց արեց իր կինը՝ հետագայում Յեկատերինա II-ը և կարճ ժամանակից հետո սպանեցին վերջինիս համախոհները:

մի քանի բերդեր, ամեն տեղ կողոպուտներ և սպանություններ կատարելով: Վասն վորո, սույն գրությունն ստանալով, պարոն կապիտան, անհապաղ պետք ե պատշաճ միջոցներ ձեռք առնեք հիշյալ չարագործին և ինքնակոչին հետ մղելու, իսկ թե հնարավոր ե՝ նրան խալառ վոչնչացնելու, յեթե նա կշարժվի դեպի ձեր հոգացությունն հանձնված բերդը»:

«Պատշաճ միջոցներ ձեռք առնել, — ասաց բերդապետը ակնոցները հանելով և թուղթը ծալելով: — Լսում ես, ասելն ե հեշտ: Չարագործը, ինչպես յերևում ե՝ զորեղ ե, իսկ մենք ունենք ընդամենը հարյուր յերեսուն մարդ, չհաշված կազակներին, վորոնց վրա հույս դնել չի կարելի, յերեսիդ չեմ ասում, Մակսիմիչ: (Ուրյադնիկը քմծիծաղ տվեց): Բայց ճար չկա, պարոնայք սպաներ: Ճշտապահ յեղեք, պահակներ ու դիշերադետներ նշանակեք. իսկ հարձակման դեպքում դարպասները ծածկեք և զինվորներին դուրս բերեք: Դոն, Մակսիմիչ, ուշի-ուշով հետևիր քո կազակներին: Թնդանոթը կարգի բերեք ու մի լավ մաքրեք: Իսկ վոր ամենից կարևորն ե, այս բոլորը գաղտնի պահեք, վորպեսզի բերդի մեջ վոչ վոք այդ մասին ժամանակից շուտ չիմանա»:

Այս հրամանները տալով Իվան Կուզմիչը մեզ արձակեց: Յես դուրս յեկա Շվարբինի հետ միասին, խոսելով մեր լսածի մասին: — «Ի՞նչ ես կարծում, սա ինչո՞վ կվերջանա», — հարցրի յես նրան: «Աստված գիտե, — պատասխանեց նա. — տեսնենք: Առայժմ առանձին կարևոր վոչ մի բան չեմ տեսնում: Իսկ յեթե...» Այդ ասելով նա մտածմունքի մեջ ընկավ և անփույթ կերպով սկսեց սուլել ֆրանսիական մի արիա¹:

Չնայած մեր բոլոր նախազգուշություններին, Պուգաչովի յերևան գալու լուրը տարածվեց բերդում: Թեպետ և Իվան Կուզմիչը չափազանց հարգում եր իր ամուսնուն, սակայն վոչ մի դեպքում նրան չեք հաղորդի այն գաղտնիքը, վոր իրեն հավատացել եյին ըստ ծառայության: Գեներալից նամակն ստանալուն պես նա բավական հմուտ ճանապարհ եր գրել Վասիլիսա Յեգորովնային, ասելով նրան, թե իբր հայր Գերասիմը Որենբուրգից ինչ վոր խիստ զարմանալի տեղեկություններ ե բերել, վոր պահում ե վորպես մեծ գաղտնիք: Վասիլիսա Յեգորովնան իսկույն

¹ Արիա — մեղեդի:

և եթ ցանկացել եր հյուրը գնալ յերեցկնոջ մոտ և Իվան Կուզմիչի խորհրդով իր հետ վերցրել եր Մաշային, վորպեսզի նա միայնակ մնալով չձանձրանա:

Իվան Կուզմիչը մնալով տան կատարյալ տերը, իսկույն և եթ ուղարկել եր մեր հետևից, իսկ Պալաշկային փակել եր նկուղում, վորպեսզի նա չկարողանա լսել մեր խոսածը:

Վասիլիսա Յեզորոֆյան տուն և վերադառնում, չկարողանալով վորեւէ բան իմանալ յերեցկնոջից և տեղեկանում ե, վոր իր բացակայութեան ժամանակ Իվան Կուզմիչի մոտ խորհրդակցութուն ե յեղել և վոր Պալաշկայի վրա դուռը կողպել են: Նա գլխի յե ընկնում, վոր ամուսինն իրեն խաբել ե և սկսում ե նրան հարց ու փորձ անել: Բայց Իվան Կուզմիչը պատրաստվել եր հարձակման: Նա բնավ չի շփոթվում և յեռանդուն կերպով պատասխանում ե իր հետաքրքրասեր կենակցին. «Լսում ես, այ կին, մեր կնանոց խելքին փչել ե վառարանները հարդով վառել և քանի վոր դրանից կարող ե դժբախտութիւն առաջանալ, ուստի յես խիստ հրաման տվի, վոր սրանից հետո կնանիք վառարանները հարդով չվառեն, այլ վառեն ցախ ու խոփը:— «Հապա դու ինչո՞ւ համար ես Պալաշկային փակել, — հարցնում ե բերդապետի կինը:— Ինչո՞ւ համար ե խեղճ աղջկը նկուղում նստել մինչև մեր գալը»:— Իվան Կուզմիչն անպատրաստ ե լինում այդ հարցին. նա կմկմում ե և ինչ վոր անկապ խոսքեր քրթմնջում: Վասիլիսա Յեզորոֆյան տեսնում ե իր ամուսնու խարդավանքը, սակայն լավ իմանալով, վոր նրանից վոչինչ չի իմանա, ընդհատում ե հարց ու փորձը և խոսք ձգում աղած վարունգների մասին, վոր Ակուլինա Պամֆիլովյան պատրաստել եր միանգամայն առանձնահատուկ յեղանակով: Ամբողջ գիշերը Վասիլիսա Յեզորոֆյան չի կարողանում քնել և վոչ մի կերպ գլխի չի ընկնում, թե տեսնես ամուսնու մտքում ինչ կար, վոր ինքը չպիտի իմանար:

Մյուս ուրը, պատարագից վերադառնալիս նա տեսնում ե Իվան Իգնատիչին, վորը թնդանոթի միջից դուրս եր հանում փախաներ, մանրիկ քարեր, տաշեղներ, փայտի կտորներ և ամեն տեսակ աղբ, վոր յերեսները խցկել եյին թնդանոթի մեջ: «Արդո՞ք ինչ կարող են նշանակել այս ռազմական նախապատրաստութիւնները, — մտածում ե բերդապետի կինը. — չլինի՞ հարձակում ե սպասվում կիրգիզների կողմից: Բայց միթե Իվան Կուզմիչն ինձ-

նից կթաքցներ այդտեսակ չնչին բաները»: Նա ձայն ե տալիս Իվան Իգնատիչին, հաստատ դիտավորութիւն ունենալով նրանից դուրս կորզել այն դադանիքը, վոր տանջում եր նրա կանացի հետաքրքրութիւնը:

Վասիլիսա Յեզորոֆյան նրան մի քանի նկատողութիւն և անում տնտեսութեան վերաբերյալ, ինչպես մի դատավոր, վորը քննութիւնն սկսում ե կողմնակի հարցերով, վորպեսզի նախ թմրեցնի պատասխանողի զգուշութիւնը: Հետո, մի քանի ըսպելով, նա խոր հոգոց ե հանում և ասում գլուխն ուրորելով. «Տեր իմ աստված. տես թե ինչ նորութիւններ կան: Սրա վերջն ի՞նչ կլինի»:

— Ե՛, մերքս, — պատասխանում ե Իվան Իգնատիչը:— Աստված վորորմած ե. բավական գինվորներ ունենք, վառողը՝ շատ, թնդանոթն ել յես մաքրեցի: Գուցե թե դիմադրութիւն ցույց տանք Պուգաչովին: Աստուծա պահած դառը դայլը չի ուտի:

«Իսկ ի՞նչ մարդ ե այդ Պուգաչովը», — հարցնում ե բերդապետի կինը:

Այդտեղ Իվան Իգնատիչը նկատում ե, վոր բերանից խոսք ե թոցրել և կծում ե լեզուն: Բայց արդեն ուշ եր: Վասիլիսա Յեզորոֆյան նրան հարկադրում ե ամեն ինչ խոստովանել, խոսք տալով վոչ վոքի չպատմել այդ մասին:

Վասիլիսա Յեզորոֆյան պահում ե իր խոստումը և վոչ վոքի վոչ մի բառ չի ասում, բացի յերեցկնոջից, այն ել միայն այն պատճառով, վոր նրա կովը տակավին տափաստան եր գնում արածելու և կարող եր ընկնել չարագործների ձեռքը:

Շուտով բոլորը խոսեցին Պուգաչովի մասին: Տարբեր լուրեր եյին լսվում: Բերդապետը ուրյադնիկին հանձնարարութեամբ ուղարկեց հարևան գյուղերն ու բերդերը՝ ամեն ինչի մասին մի լավ հետախուզելու: Ուրյադնիկը վերադարձավ յերկու ուրից և հայտնեց, վոր բերդից վաթսուե վերստի վրա նա բազմաթիվ կրակներ ե տեսել և բաշկիրներից լսել ե, վոր անհայտ ույժ ե գալիս: Բայց դրական վոչինչ նա չկարողացավ հայտնել, վորովհետեւ վախեցել եր ավելի հեռուն գնալ:

Բերդում, կազակների մեջ նկատելի յեր մի անսովոր հուզում. բոլոր փողոցներում նրանք խումբ-խումբ հավաքվում եյին, ցած ձայնով խոսում միմյանց հետ և ցրվում — վորեւէ դրագուն կամ

կայազորային զինվոր տեսնելով: Նրանց մոտ լրանանք ուղարկվեցին: Յուրաքանչյուր մկրտված կալմիկը բերդապետին մի կարևոր տեղեկություն հայտնեց: Յուրայի ասելով ուրյադնիկի ցուցմունքները սուտ ելին. հետախուզությունից վերադառնալուն պես նենգամիտ կազակը հայտարարել էր իր ընկերներին, վոր նա յեղել է խռովարարների մոտ, ներկայացել է նրանց ամենապաշտելի առաջնորդին, վորը նրան իր աջն է տվել և յերկար խոսել է նրա հետ: Բերդապետն անմիջապես պահակների հսկողության տակ դրեց ուրյադնիկին, իսկ Յուրային նշանակեց նրա տեղ: Այս նորությունը կազակներն ընդունեցին ակնհայտ անբավականությամբ: Նրանք բարձրագույն տրտունջներ ելին հայտնում և Իվան Իգնատիչը՝ բերդապետի կարգադրությունը կատարողը, իր ականջով լսել էր, թե ինչպես նրանք ասել են. «Սպասիր, տես թե քեզ ինչ կանենք, բերդի մոկկ»: Բերդապետն ուզում էր հենց նույն օրն և եթ հարցաքննել կալանավորին, սակայն ուրյադնիկը փախավ պահակների ձեռքից, — հավանորեն իր համախոհների ոգնությունով:

Մի նոր հանգամանք ուժեղացրեց բերդապետի անհանգստությունը. բռնվել էր մի բաշկիր, հետն ել՝ վրդովեցուցիչ թոռացիկներ: Այս առիթով բերդապետը մտադիր էր նորից հավաքել իր սպաներին և դրա համար ուզում էր մի վորեկ բարետես պատրվակով նորից հեռացնել Վասիլիսա Յեզորոֆնային: Բայց քանի վոր Իվան Կուզմիչը շատ պարզասիրտ և ճշմարտախոս մի մարդ էր, ուստի այլ յեղանակ չգտավ, քան մի անգամ արդեն դորձադրածը:

«Էսմում ես, Վասիլիսա Յեզորոֆնա, — ասաց նա հաղալով: — Ասում են հայր Գերասիմը քաղաքից ստացել ե...» — «Հերիք է սուտ խոսես, Իվան Կուզմիչ, — ընդհատեց բերդապետի կինը. — Իմանում եմ, դու ուզում ես խորհրդակցություն դումարես և առանց ինձ խոսեք Յեմեյկան Պուզաչովի մասին, բայց ինձ չեմ խաբի»: — Իվան Կուզմիչը աչքերը չռեց: «Ե՛հ, այ կնիկ, — ասաց նա, — յեթե դու ամեն ինչ արդեն գիտես, ապա լավ է մնաս. մենք քո ներկայությունամբ ել կխոսենք»: — «Այդպես, — պատասխանեց կինը. — քո ինչ գործն է խորամանկություն բանացնել. դեհ, մարդ ուղարկիր սպաների հետևից»:

Մենք նորից հավաքվեցինք: Իվան Կուզմիչը կոչը ներկայությունամբ կարգաց Պուզաչովի կոչը, գրված մի վորեկ կիսադրադետ կա-

զակի ձեռքով: Ավագակը հայտարարում էր իր մտադրության մասին՝ անհապաղ հարձակվել մեր բերդի վրա. կազակներին և զինվորներին հրավիրում էր իր հրոսակախմբի մեջ, իսկ հրամանատարներին հորդորում էր չդիմադրել, հակառակ դեպքում՝ մահապատիժ սպառնալով: Կոչը գրված էր կոպիտ, սակայն խիստ արտահայտություններով և պետք է վտանգավոր տպավորություն թողներ հասարակ մարդկանց մտքերի վրա:

«Տես, ինչ սրիկան է, — բացականչեց բերդապետի կինը, — վոր դեռ համարձակվում է առաջարկություն անել մեզ: Նրան դեմ դուրս դալ և նրա վտարելի տակ դնել դրոշակները: Շուտ շան վորդի: Ախր միթե նա չգիտի, վոր մենք հաա քառասուն տարի յե ծառայության մեջ ենք և փառք աստծո, ամեն ինչ տեսել ենք: Միթե կգտնվեն այնպիսի հրամանատարներ, վորոնք կլսեն այդ սրիկային»:

— Կարծեմ՝ չպետք է լինեն, — պատասխանեց Իվան Կուզմիչը: — Բայց ասում են չարագործն արդեն շատ բերդեր է գրավել: «Յերևում է, վոր նա իրոք ուժեղ է», — նկատեց Շվարբինը:

— Այ, հիմա կիմանանք նրա իսկական ուժը, — ասաց բերդապետը: — Վասիլիսա Յեզորոֆնա, տուր ինձ ամբարի բանալին: Իվան Իգնատիչ, հապա մի այստեղ բեր բաշկիրին, և Յուրային ել հրամայի՝ մտրակներն առնի նա:

«Կանց, Իվան Կուզմիչ, — ասաց բերդապետի կինը տեղից վեր կենալով: — Թող յես Մաշային տնից մի տեղ տանեմ. թե չե կլսի աղաղակը և կվախենա: Ասենք յես ել, ճիշտն ասած, գլուխ չունեմ հարցաքննության: Բարով մնաք»:

Տանջելով հարց ու փորձ անելը հնուամն այնպես էր արմատացած դատավարության սովորություններում, վոր այն վոչնչացնող բարեբար հրովարտակը յերկար ժամանակ մնում էր առանց վորեկ ազդեցության: Կարծում էին, վոր հանցավորի անձնական խոստովանությունն անհրաժեշտ էր նրա մեղքը լիովին ապացուցելու համար, — մի միտք, վոր վոչ միայն անհիմն է, այլև միանգամայն հակառակ իրավաբանական առողջ դատողության, քանի վոր յեթե դատապարտյալի ժխտումը չի ընդունվում վորպես ապացույց նրա անմեղության, ապա նրա խոստովանությունն առավել ևս չպետք է ապացույց լինի նրա մեղավորության: Մինչև իսկ հիմա յեղ ինձ առիթ է լինում այդ մասին լսել ծեր դատա-

վորներին, վորոնք ափսոսում են բարբարոսական սովորության վերացումը: Մեր ժամանակ սակայն, վոչ վոք չեր կասկածում տանջելով հարցաքննելու անհրաժեշտություն մեջ, վոչ դատավորները, վոչ ել դատապարտյալները: Յեվ այդպես, բերդապետի հրամանը մեզնից վոչ վոքի չզարմացրեց և չանհանգստացրեց: Իվան Իգնատիչը գնաց բաշկիրի հետևից, վորին ամբարում փակել եր բերդապետի կինը, և մի քանի ընկերից հետո կալանավորին բերին նախասենյակ: Բերդապետը հրամայեց, վոր նրան ներկայացնեն իրեն:

Բաշկիրը դժվարություններ քայլեց շեմքից (նրա վտարները կոճղի մեջ էին) և հանելով իր յերկար գլխարկը, կանգ առավ դռների մոտ: Յես նայեցի նրան և ցնցվեցի: Յերբեք չեմ մոռանա այդ մարդուն: Յոթանասունից անց կլինեի: Վոչ քիթ ուներ, վոչ՝ ականջներ: Գլուխը մաքուր ածիլած եր. մորուքի փոխարեն ցցված էին սպիտակ մազեր. կարճահասակ եր, վտիտ ու կորացած, սակայն նեղիկ աչքերում դեռևս կրակ եր փայլում: «Եհ, — ասաց բերդապետը, արտաքին սոսկալի նշաններից ճանաչելով 1741 թվին պատժված խոտվարներից մեկին: — Բանից դուրս ե գալիս, վոր դու՝ հի՛ն գայլ, յեղել ես մեր թակարդներում: Ասել ե, թե դու առաջին անգամը չե, վոր ապստամբում ես, քանի վոր այդտեսակ ունդել են քո գլուխը: Մի մոտ արի տեսնեմ. ասա, ո՞վ ե քեզ ուղարկել այս կողմերը»:

Ծեր բաշկիրը լուռ եր և կատարյալ անմտությունը նայում եր բերդապետին: «Ի՞նչ ես լուռ, — շարունակեց Իվան Կուզմիչը. — չի՛նք թե ուսերեն վոչ մի թոսք չես հասկանում: Յուլայ, հապա մի ձեր լեզվով հարցրու նրան, թե ո՞վ ե նրան ուղարկել մեր բերդը»:

Իվան Կուզմիչի հարցը Յուլայը կրկնեց թաթարների լեզվով, բայց բաշկիրը նրան նայում եր նույն արտահայտությունը և վոչ

¹ Հեղինակը նկատի ունի բաշկիրների ապստամբությունը, վոր տևեց 1735 թ. մինչև 1741 թ.: Բաշկիրները IX դարից բնակություն էին հաստատել Մերձուրալյան յերկրամասում և դիմադրելով ուղղակի գաղութացմանը, մի շարք ապստամբություններ բարձրացրին, վորոնք միշտ ել ճնշվում էին ամենազաւոր յեղանակներով: Մասնավորապես 1740—1741 թ.թ. ապստամբությունը ճնշելու մեջոցին հրահարակ յեղավ 696 գյուղ, մոտ 30 հազար բաշկիրներ մահապատժի յենթարկվեցին և կամ բռնությունով ստրուկներ դարձան: Մարտի տարածելու նպատակով ուռն կառավարությունը կտրել տվեց շարժման գործոն մասնակիցներին (301 հոգու) քթերն ու ականջները:

մի բառով չպատասխանեց: «Յախշի, — ասաց բերդապետը. — քեզ դեռ կխոսացնենք: Տղերք, հապա հանեք սրա դոլավոր խալաթը և մեջքը մի լավ շուլակը: Գեդ տեսնեմ, Յուլայ, նրան մի լավ...»

Յերկու ինվալիդներ սկսեցին հանել բաշկիրի շորերը: Թշվառականի դեմքը անհանգստություն եր արտահայտում: Յերեթաների ձեռքն ընկած փոքրիկ գազանի պես նա իր շուրջն եր նայում: Իսկ յերբ ինվալիդներից մեկը բռնեց նրա ձեռքերից՝ մոտեցնելով իր վզին և ձերուկուն շալակն առավ, իսկ Յուլայը մտրակը տարավ՝ բերեց՝ այն ժամանակ բաշկիրն սկսեց հառաչել թույլ ու աղերսու ձայնով և գլուխը շարժելով բացեց բերանը, ուր լեզվի փոխարեն մսի մի կարճ կտոր եր շարժվում:

Յերբ հիշում եմ, վոր այս դեպքը պատահեց իմ կյանքում և վոր հիմա յես յեկել հասել եմ Ալեքսանդր արքայի՝ խաղաղ թագավորության օրերը, չեմ կարող չզարմանալ լուսավորության արագ նվաճումների և մարդասիրության կանոնների տարածման վրա: Յերիտասարդ, յեթե իմ այս գրությունները կընկնեն քո ձեռքը, հիշիր, վոր լավագույն և ամենահաստատ փոփոխությունները միայն նրանք են, վորոնք առաջ են գալիս բարքերի բարելավումից, առանց վորեւ բռնի ցնցումների:

Բոլորը ապշած մնացին: «Եհ, — ասաց բերդապետը. — յերևում ե, վոր սրանից մենք բան չենք կարող իմանալ: Յուլայ, բաշկիրին տար ամբարը: Իսկ մենք, պարոնայք, դեռ խոսելիք ունենք»:

Մենք սկսեցինք քննության առնել մեր դրությունը, յերբ հանկարծ Վասիլիսա Յեգորովնան սենյակ մտավ շնչասպառ և արտակարգ հուզված տեսքով:

«Եդ ի՞նչ ե քեզ պատահել», — հարցրեց ապշած բերդապետը:

— Սիրելիներս, անբախտություն... — պատասխանեց Վասիլիսա Յեգորովնան: — Նիժնեոգերնի բերդը վերցրել են այսօր առավոտ: Հայր Գերասիմի գործավորը հենց հիմա վերադարձավ այնտեղից: Նա տեսել ե, թե բերդն ինչպես են վերցրել: Բերդապետին ու բոլոր սպաներին կախել են: Բոլոր զինվորներին գերի յեն վերցրել: Սրի տես, վոր չարագործներն այստեղ ել կզան:

Անսպասելի լուրն ինձ սաստիկ ցնցեց: Նիժնեոգերնի բերդի պետը, մի խաղաղ ու համեստ յերիտասարդ, ծանոթ եր ինձ. դրա-

¹ Ալեքսանդր I-ը թագավորել է 1801—1825 թ.:

նից յերկու ամիս առաջ նա իր յերիտասարդ կնոջ հետ յեկավ Որենբուրգից և իջևանեց Իվան Կուզմիչի տանը: Նիժնեոգերնի բերդը գտնվում եր մեզնից քսանհինգ վերստի վրա: Ժամ առ ժամ մենք պետք է սպասեյինք Պուզաչովի գրոհին: Մարիա Իվանովնայի վիճակը վառ կերպով պատկերացավ ինձ և սիրտս այնպես ճմլվեց:

— Լսեք, Իվան Կուզմիչ, — ասացի յես բերդապետին: — Մեր պարտքն է պաշտպանել բերդը մինչև վերջին շունչը. այս մասին խոսելն անգամ ավելորդ է: Բայց պետք է մտածել կանանց անվտանգութան մասին: Նրանց Որենբուրգ ուղարկեցեք, յեթե ճանապարհը դեռևս ազատ է, կամ մի հեռավոր, ավելի վտանգելի բերդ, ուր չարագործները չկարողանային հասնել:

Իվան Կուզմիչը դարձավ իր կնոջն ու ասաց նրան.

«Լսում ես, այ կին. իսկապես վոր, ձեզ հեռու չուղարկե՞նք՝ մինչև մենք դատաստան անենք խռովարարների գլխին»:

— Ե՛հ, դատարկ բան է, — ասաց բերդապետի կինը: — Ո՞ւր է այնտեսակ բերդ, վորտեղ գնդակները չեն հասնում: Բելոգորսկի բերդն ինչո՞վ է անհուսալի: Փառք ասածու, ահա քսաներկու տարի յես, վոր ապրում ենք այստեղ: Բաշկիրներին ել ենք տեսել, կիրգիզներին ել. յերևի Պուզաչովից ել գլուխներս պրծացնենք:

«Լավ, — առարկեց Իվան Կուզմիչը. — հոժար եմ, մնա, քանի վոր վտանգ ես մեր բերդի վրա: Բայց Մաշային ի՞նչ անենք: Լավ է, յեթե ասենք դիմացանք կամ դրսից սիկուրս¹ հասավ. իսկ յեթե չարագործները բերդը վերցնեն»:

— Դեհ, այն ժամանակ... — Այդ խոսքերի հետ Վասիլիսա Յեզոբովնան կարմրեց և լոնց սաստիկ հուզմունքից:

«Վհ՛հ, Վասիլիսա Յեզոբովնա, — շարունակեց բերդապետը, նկատելով, վոր իր խոսքերը թերևս առաջին անգամ նրա կյանքում ազդեցություն ունեցան կնոջ վրա: — Միտք չունի Մաշային այստեղ թողնել: Յեկ, նրան Որենբուրգ ուղարկենք իր սանամոր մոտ, այնտեղ և՛ բավական զորք ու թնդանոթ կա, և՛ պարիսպն է քարից: Քեզ ել խորհուրդ կտայի նրա հետ այնտեղ գնայիր. շատ ել թե դու պառավ ես, բայց թե ի՞նչ կլինի քու ուրը, յեթե ֆորտեգիան² հարձակմամբ վերցնեն»:

¹ Սիկուրս (18-րդ դարի ռազմական տերմին) — ոգնություն ուղարկվող զորք: Ֆրանսերեն secours — սեկուրս բառի աղճատված ձևն է:

² Ֆորտեցիա — ամրոց, ամրություն:

— Լավ, — ասաց բերդապետի կինը, — թող քո ասածը լինի. Մաշային ուղարկենք: Իսկ ինձ՝ մտքովդ անգամ չանցկացնես խնդրելու. չեմ գնա: Հարկ չկա այս հասակիս քեզնից բաժանվել և ոտար վայրերում միայնակ գերեզման փնտրել. միասին ապրել ենք, միասին ել կմեռնենք:

«Այդ ել խելքի բան է, — ասաց բերդապետը: — Դեհ, կարիք չկա դանդաղելու: Գնա Մաշային պատրաստիր ճանապարհի համար: Վաղը առավոտ լուսանալուն պես նրան կուղարկենք. հետը ուղեկցորդ պահակներ կդնենք, թեպետ և ավելորդ մարդիկ չունենք: Իսկ ուր է Մաշան»:

— Ակուլինա Պամֆիլովնայի մոտ է, — պատասխանեց բերդապետի կինը: — Նա իրեն վատ զգաց, հենց վոր խմացավ Նիժնեոգերնի բերդի առումը. վախենամ թե հիվանդանա: Տեր իմ, աստված, այս ի՞նչ որի հասանք:

Վասիլիսա Յեզոբովնան գնաց հոգալու աղջկա մեկնումի մասին: Բերդապետի մոտ խոսակցությունը շարունակվեց, բայց յես այլևս չեյի մասնակցում և վռնիչ չլսեցի: Մարիա Իվանովնան յերևաց ընթրիքին՝ դունատ ու լացակուժած դեմքով: Մենք լուռ ընթրեցինք և սեղանից վեր կացանք սովորականից շուտ. հրաժեշտ տալով ամբողջ ընտանիքին, ամեն մարդ իր տունը գնաց: Բայց յես դիտմամբ մոռացա սուսերս և հետ դարձա այն վերցնելու. յես նախազգում եյի, վոր Մարիա Իվանովնային մենակ կգտնեմ: Իրոք, նա ինձ գիմավորեց դռների մոտ և տվեց սուսերս: «Մնա՛ք բարով, Պյոտր Անդրեյիչ, — ասաց նա արցունքն աչքերին. — ինձ Որենբուրգ են ուղարկում: Վողջ կենաք և բախտավոր լինեք. մի դուցե աստված հաջողի մեզ նորից տեսնել միմյանց, իսկ յեթե վռչ...» Այս ասելով նա հեկեկաց: Յես դրկեցի նրան: — «Գնաս բարով, իմ հրեշտակ, — ասացի յես, — գնաս բարով, իմ սիրելի, իմ ցանկալի: Ինչ ել վոր ինձ պատահի, հավատա, վոր իմ վերջին միտքը և վերջին աղոթքը քո մասին կլինի»:

Մաշան լաց յեղավ, փարվելով իմ կրծքին: Ջերմ համբուրեցի նրան և շտապ դուրս յեկա սենյակից:

ԳԼՈՒԽ VII

ՀՐՈՍՈՒՄԸ

Ա՛խ, գլուխ իմ, գլուխ իմ,
 Ծառայողի գլուխ իմ.
 Ծառայեց գլուխս ուղիղ
 Յերեսունյերեք տարի:
 Չունեցավ խնդր, վոչ ել շահ,
 Վոչ իր մարին խոսք բարի,
 Վոչ ել բարձր ոգտակար
 Մի աստիճան իր համար:
 Գլուխս իմ լոկ ծառայեց,
 Բարձր զույգ սյուն վաստակեց,
 Վրան՝ թղկի միջնափայտ,
 Մեկ ել՝ մետաքս մի ողակ:

Ժողովրդական յերգ

Այդ գիշեր յես չքնեցի և չհանվեցի: Յես մտադիր եյի լուսաբացին դնալ բերդի դարպասների մոտ, վորտեղից պետք է ճանապարհովեր Մարիա Իվանովնան, և այնտեղ վերջին անգամ հրաժեշտ տալ նրան: Յես մեծ փոփոխություն եյի զգում իմ մեջ. հոգուս տալանալն ինձ համար ավելի դյուրին եր, քան այն վհատությունը, վորի մեջ յես վերջերս ընկղմած եյի: Բաժանման թախծի հետ իմ մեջ միախառնվում եյին և՛ անորոշ, սակայն քաղցր հույսերը, և՛ վտանգների անհամբեր սպասումը, և՛ աղնիվ պատվասիրությունը: Գիշերն աննկատելի անցավ: Յես այն է, ուղում եյի դուրս գալ տնից, յերբ իմ դուռը բացվեց և ինձ ներկայացավ կապալը, տեղեկացնելով, վոր մեր կազակները գիշերը դուրս են յեկել բերդից, իրենց հետ զոռով տանելով Յուլային և վոր բերդի մոտերքն անհայտ ձիավորներ են շրջում: Այն միտքը, վոր Մարիա Իվանովնան չի կարողանա ճանապարհովել, սարսա-

փեցրեց ինձ. հապճեպ մի քանի կարգադրություններ արի կապալին և իսկույն շտապեցի բերդապետի մոտ:

Արդեն լուսանում եր: Յես սլանում եյի փողոցով, յերբ լսեցի, վոր կանչում են ինձ: Յես կանգ առա: «Ո՛ւր եք դնում, — ասաց Իվան Իգնատիչը ինձ հասնելով: — Իվան Կուզմիչը հողապատենի վրա յե և ինձ ուղարկեց ձեզ կանչելու: Պուգաչն յեկավ»: — «Մարիա Իվանովնան գնաց», — հարցրի յես սրտատրոփ: — «Չհասցրեց, — պատասխանեց Իվան Իգնատիչը. — Որենքուրդի ճանապարհը կտրված է, բերդը պաշարված: Լավ չէ, Պյոտր Անդրեյիչ»:

Մենք գնացինք դեպի հողապատենը, վոր մի բնական բարձրություն եր, ցանկապատով ամրացված: Այնտեղ արդեն խռնված եյին բերդի բոլոր բնակիչները: Բերդապահ զորքը կանգնած եր հրացաններով: Թնդանոթը յերեկվանից այդտեղ եյին բերել: Բերդապետը գնում գալիս եր իր սակավաթիվ զորքի առջև: Վտանգի մոտիկությունը ծեր ազգմիկին վողեորում եր արտասովոր արիություն: Տափաստանի վրա, բերդից վոչ հեռու, քսանի չափ ձիավորներ եյին շրջում: Թվում եր, թե կազակներ են, սակայն նրանց մեջ կային և բաշկիրներ, վորոնց հեշտ կարելի յեր ճանաչել իրենց լուսանի մորթու գդակներից և կապարճներից: Բերդապետն իր զորքի առաջն անցավ, զինվորներին ասելով. «Եհ, իմ տղաներ, այսօր պաշտպան կանգնենք մեր մայր թագուհուն և ցույց տանք ամբողջ աշխարհին, վոր մենք տղամարդ ենք և մեր յերդումին հաստատ»: Ձինվորները բարձր ձայնով պատրաստակամություն հայտնեցին: Շվաբրինը կանգնել եր ինձ մոտ և սևեռուն աչքերով նայում եր թշնամուն: Տափաստանի վրա դես ու դեն ընթացող ձիավորները բերդի մեջ շարժում նկատելով, խմբվեցին մի տեղ և սկսեցին խորհրդակցել: Բերդապետը Իվան Իգնատիչին հրամայեց թնդանոթն ուղղել այդ ամբոխի վրա և ինքը դրեց պատրույգը: Ռումբը վզղալով թռավ նրանց վրայով, առանց մի զնաս պատճառելու: Ձիավորները ցրվելով իսկույն և եթ աչքից կորան ու տափաստանն ամայացավ:

Այդ միջոցին հողապատենը բարձրացավ Վասիլիսա Յեզորովնան, նրա հետ և Մաշան, վորը չեր ուղեցել հետ մնալ նրանից: — «Հը՛, վա՛նց է, — ասաց բերդապետի կինը: — Բատալիան՝ լինչպես և

1 Աղճատված՝ ֆրանսերեն bataille բառից — կռիվ, ճակատամարտ:

գնում: Հապա թշնամին ուր եմ: — Քշնամին հեռու է, — պատասխանեց Իվան Կուզմիշը: — Հուլյա աստված, ամեն ինչ լավ կլինի: Ի՞նչ է, Մաշա, վախենում ես: — Վժիշ, հայրիկ, — պատասխանեց Մարիա Իվանովնան: — Ես մենակ ավելի յեմ վախենում: Այդ խոսքերի հետ նա ինձ նայեց և ույժ գործ գնելով ժպտաց: Յես ակամա սեղմեցի իմ սուսերի դաստապանը, հիշելով, վոր նախորդակին այն ստացել եմ նրա ձեռքից, կարծես թե իմ սիրելուն պաշտպանելու համար: Միտոս այրվում եր: Ինքս ինձ պատկերացրի նրա ասպետը: Յես ծարավի եյի ապացուցելու, վոր արժանի եյի նրա վստահությանը և անհամբեր սկսեցի սպասել վճռական րոպեյին:

Այդ ժամանակ բերդից կես վերստի վրա գտնվող բարձունքի յետևից ձիավոր նոր խմբեր յերևացին և շուտով տափաստանը ծածկվեց նիզակներով ու նետ-աղեղներով զինված բազմաթիվ մարդկանցով: Նրանց մեջ սպիտակ ձի նստած գալիս եր մի մարդ, կարմիր կափտանը հագին, մերկացրած թուրը ձեռքին. դա ինքը Պուգաչովն էր: Նա կանգ առավ. նրան շրջապատեցին և ըստ յերեվույթին նրա հրամանով չորս ձիավորներ առանձնացան և ափ-բողջ թափով քշեցին մինչև բերդը: Մենք ճանաչեցինք նրանց. մեր դավաճաններն էյին: Նրանցից մեկը գլխարկի վրա բռնած պահում եր մի թերթ թուղթ, մյուսի նիզակի ծայրին հագցված եր Յուլայի գլուխը, վոր նա թափ ձգելով դեպի մեզ շարտեց ցանկապատի վրայով: Դժբախտ կալմիկի գլուխն ընկավ բերդապետի վոտքերի մոտ: Դավաճանները դուռում էյին. «Մի կրակեք, գնդա յեկեք թագավորի առաջ. թագավորն այստեղ է»:

«Հիմա յես ձեր... — գոռաց Իվան Կուզմիշը: — Տղերք, կրակեցեք»: Մեր զինվորները համադարկ տվին: Նամակը բռնող կազակը յերերաց և ձիուց ընկավ. մյուսները հետ շրջեցին ձիերի գլուխը: Յես նայեցի Մարիա Իվանովնային. Յուլայի արյունաթաթախ գլխի տեսքից ցնցված և համադարկից խլացած, նա, թվում եր թե ուշաթափ է: Բերդապետը կապրալին մոտ կանչեց և հրամայեց սպանված կազակի ձեռքից վերցնել թուղթը: Կապրալը դաշտ դուրս յեկավ և վերադարձավ, իր հետևից քարշ տալով սպանվածի ձին: Նա բերդապետին հանձնեց նամակը: Իվան Կուզմիշը ինքն իրեն կարդաց այն և ապա պատահոտեց: Այնինչ՝ խռովարարները, յերևում է, վոր հարձակման էյին պատրաստվում: Շուտով գնդակ-

ներն սկսեցին սփվալ մեր ականջների տակ և մի քանի նետեր խրվեցին մեզ մոտիկ գետնի ու ցանկապատի մեջ: Վասիլիսա Յեգորովնա, — ասաց բերդապետը: — Այստեղ կնկա գործ չկա. Մաշային տար, տեսնում ես աղջիկը վոչ կենդանի յե, վոչ՝ մեռած:

Գնդակների տարափի տակ խեղճացած Վասիլիսա Յեգորովնան աչք ձգեց տափաստանի վրա, ուր մեծ շարժում եր նկատվում, հետո դարձավ ամուսնուն և ասաց նրան. «Իվան Կուզմիշ, մեր կյանքն ու մահը աստծու ձեռքն է. որհնիր Մաշային: Մաշա, մոտեցիր հայրիկիդ»:

Գուռատ ու դողդոջուն Մաշան մոտեցավ Իվան Կուզմիշին, ծունկ չոգեց և գետին խոնարհվեց նրա առաջ: Ծեր բերդապետը յերեք անգամ խաչակնքեց նրան, հետո բարձրացրեց և համբուրելով, ասաց նրան փոխված ձայնով. «Դեհ, Մաշա. բախտավոր յեղիր. աղոթիր աստծուն, նա քեզ չի լքի: Յեթե մի լավ մարդ պատահի՝ աստված ձեզ սեր ու համաձայնություն տա: Ապրեցեք այնպես, ինչպես մենք ենք ապրել Վասիլիսա Յեգորովնայի հետ: Դեհ, մնաս բարով, Մաշա: Վասիլիսա Յեգորովնա, շուտ արա, տար նրան»: (Մաշան ընկավ նրա վզովը և բարձրաձայն լաց յեղավ): — «Յեկ, մենք ել համբուրվենք, — ասաց բերդապետի կինը արտասովելով: — Մնաս բարով, իմ Իվան Կուզմիշ. թողություն տուր ինձ, յեթե յես վորեւ բանով վշտացրել եմ քեզ»: «Գնաս բարով, գնաս բարով, մայր իմ, — ասաց բերդապետը, գրկելով իր պառավ կնոջը: Դեհ, հերիք է, գնացեք, ասում եմ՝ տուն գնացեք, Հա, յեթե հասցնես, Մաշային սարաֆան՝ հագցրու»: Բերդապետի կինը հեռացավ իր աղջկա հետ: Յես նայում էյի Մարիա Իվանովնայի հետևից. նա յետ նայեց և գլխով արեց ինձ: Այդ րոպեյին Իվան Կուզմիշը դեպի մեզ դարձավ և նրա ամբողջ ուշադրությունը կենտրոնացավ թշնամու վրա: Խռովարարները հավաքվեցին իրենց առաջնորդի մոտ և հանկարծ սկսեցին ձիերից իջնել: «Հիմա պինդ կացեք, — ասաց բերդապետը, — հրոսում կլինի...»: Այդ րոպեյին սոսկալի ճիչ ու աղաղակ լավեց խռովարարները թափով վազեցին դեպի բերդը: Մեր թնդանոթը լցված եր կարտեչով: Բերդապետը սպասեց այնքան, մինչև նրանք բուրովին մոտեցան և հանկարծ նորից կրակեց: Կարտեչը զարկեց

¹ Սարաֆան — ռուսական կանացի յերկար զգեստ:

ամբոխի հենց մեջտեղը: Խոռվարարները յերկու կողմի վրա շրջվեցին և հետ դարձան: Նրանց առաջնորդը մենակ մնաց առջևում... Նա թափահարում էր իր թուրը և կարծես յեռանդուն կերպով հորդորում էր նրանց... Մի րոպե դադարած ճիչն ու աղաղակն իսկույն նորոգվեց վերստին: «Դեհ, տղերք, — ասաց բերդապետը, — հիմա դարպասները բացեք և թմրուկը զարկեք: Առաջ, տղերք, զրոհի՛ր, իմ հետեից»:

Բերդապետը, Իվան Իգնատիչը և յես մի ականթարթում նետվեցինք ամրոցի պատնեշի այն կողմը, սակայն ահաբեկված կաշազորը տեղից չշարժվեց: «Տղերք, ել ինչո՞ւ յեք կանգնել, — բղավեց Իվան Կուզմիչը: — Մեռնելու յե՛ մեռնենք, ծառայության դորձ ե...»: Այդ րոպեյին խոռվարարները վազեցին մեզ վրա և ներս խուժեցին բերդը: Թմրուկը լոկեց, բերդապահ դորքը հրացանները ձգեց. քիչ մնաց, վոր ինձ վայր գլորեցին, բայց յես վեր կացա և խոռվարարների հետ միասին մտա բերդը: Բերդապետը գլխից վիրավորված կանգնած էր մի խումբ չարագործների մեջ, վորոնք նրանից պահանջում էին բանալիները: Յես այն և ուզում էյի նրան ողնուծյան նետովել, յերբ մի քանի ուժեղ կազակներ բռնեցին և գոտիներով կապկպեցին ինձ, ասելով. «Այ թե ձեզ հախ-դատաստան կանենք, հա, թագավորին անլուսկ հպատակներ»: Մեզ քարշ տվին փողոցներով. բնակիչները տներից դուրս ելին զալիս աղ ու հացով: Լավեց զանգահարության ձայնը: Հանկարծ ամբոխի մեջ գոռացին, վոր թագավորը հրապարակի վրա սպասում է գերիներին և յերդում է ընդունում: Ժողովուրդը միանգամից շրջվեց դեպի հրապարակը: Մեզ ևս այն կողմը քշեցին:

Պուզաչովը նստել էր բազկաթռի վրա, բերդապետի տան դռանը: Նա հագել էր կաղակի գեղեցիկ կաֆտան, շուրջանակի յերիզած: Վոսկե փնջիկներով սամուրի բարձր գլխարկը թեքված էր նրա փայլատակող աչքերի վրա: Նրա դեմքն ինձ ծանոթ թվաց: Ավագանի կազակները շրջապատել էյին նրան: Հայր Գեորգիմը, գունատ և դողդոջուն, խաչը ձեռքին կանգնել էր տան դռանը և կարծես լուռ պաղատում էր նրան՝ առաջիկա զոհերի համար: Հրապարակի վրա շտապով կախողան էյին սարքում: Յերբ մենք մոտեցանք, բաշկիրները ցրեցին ամբոխը և մեզ ներկայացրին Պուզաչովին: Չանգակների ձայնը հանդարտեց. տիրեց խորին լուռություն: «Բերդապետը վճիռն է», — հարցրեց ինքնակոչը: Մեր

ուրյաղնիկը դուրս յեկավ ամբոխից և ցույց տվեց Իվան Կուզմիչին: Պուզաչովը անեղ նայեց ձերուհուն և ասաց նրան. «Դու ինչպես համարձակվեցիր ընդդիմանալ քո թագավորին»: Բերդապետը, տանջվելով վերքի ցավից, հավաքեց իր վերջին ուժերը և պատասխանեց հաստատուն ձայնով. «Դու իմ թագավորը չեմ, դու մի գող ես և ինքնակոչ, լսում ես»: Պուզաչովը մոայլ հանքերը կիտեց և սպիտակ թաշկինակով նշան արեց: Մի քանի կազակներ բռնեցին ձերուհնի կապիտանին և քարշ տվին դեպի կախաղանը: Նրա միջնափայտի վրա արգեն նստել էր խեղանդամ բաշկիրը, վորին մենք նախորդակին հարցաքննել էյինք: Ձեռքում նա բռնել էր պարանք և մի քանի րոպեյից հետո խեղճ Իվան Կուզմիչին յես տեսա ողում վեր քաշած: Այն ժամանակ Պուզաչովի մոտ բերին Իվան Իգնատիչին: «Յերդավիր, — ասաց նրան Պուզաչովը, — թագավոր Պյոտր Ֆեոդորովիչին»: «Դու մեր թագավորը չես, — պատասխանեց Իվան Իգնատիչը, կրկնելով իր կապիտանի խոսքերը: — Դու, քեռիս, գող ես և ինքնակոչի մեկը»: Պուզաչովը նորից նշան արեց թաշկինակով և արիասիրտ պորուչիկը կախվեց իր ձերուհնի պետի կողքին:

Հերթը իմն էր: Յես համարձակ նայում էյի Պուզաչովին, պատրաստվելով կրկնել իմ վեհանձն ընկերների պատասխանը: Այդ րոպեյին աննկարագրելի զարմանքով խոռվարար ավագների մեջ յես տեսա Շվարբինին, մագերը բոլորակ խուզած, հագին կազակի կաֆտան: Նա մոտեցավ Պուզաչովին և ականջին մի քանի բառ ասաց: «Կախել դրան», — ասաց Պուզաչովը առանց ինձ նայելու: Թոկի ողակը ձգեցին վիզս: Յես սկսեցի ինքս ինձ աղոթք մրմնջալ, անկեղծ զղջում հայտնելով առ աստված՝ իմ բոլոր մեղքերի համար, պաղատելով նրան — փրկել իմ սրտի բոլոր մերձավորներին: Ինձ քարշ տվին դեպի կախաղանը: «Մի վախենա, մի վախենա», — կրկնում էյին ինձ կործանողները, յերեկ իսկապես կամենալով խրախուսել ինձ: Հանկարծ յես մի աղաղակ լսեցի. «Կացեք, անիծյալներ, սպասեցեք...» Դահիճները կանգ առան: Տեսնե՞մ՝ Սավելիչն ընկել է Պուզաչովի վրտները: «Հարազատ հայր, — ասում էր խեղճ դաստիարակս: — Ի՞նչ շահ ունես մեծատան յերեխայի մահից: Բնց թող նրան. նրա համար քեզ գլխադին կտան, իսկ ուրիշներին որինակ տալու և վախեցնելու նպատակով հրամայիր թեկուղ ինձ՝ ձերուհունս կախնալ»: Պուզաչովը

նշան արեց և ինձ խսկույն և եթ արձակեցին պարանից ու բաց թողին: «Մեր տերը քեզ ներում ե», — ասացին ինձ: Ձեմ կարող ասել, թե այդ բռնակցին յես ուրախացա իմ փրկության համար, սակայն չեմ ել ասի, վոր այդ մասին յես ափսոսացի: Իմ զգացումներն անչափ խառն էին: Ինձ նորից տարան ինքնակույտ մոտ և նրա առաջ ծռենկ չոգեցրին: Պուգաչովն ինձ յերկարացրեց իր ջղուտ ձեռքը: «Համբուրի ձեռքը, համբուրի ձեռքը», — ասում էին ականջիս տակ: Բայց յես ամենադաժան մահը կգերադասեյի նման անարգ ստորացման: «Տեր իմ Պյոտր Անդրեյիչ, — շշնջում եր Սավելիչն իմ յետև կանգնած և հրելով ինձ: — Մի համառի: Ի՞նչ մի դժվար բան ե վոր. թքիր ու համբուրի չարագոր... (թն), համբուրի նրա ձեռքը»: Յես չեյի շարժվում: Պուգաչովը ձեռքը թողեց, քմծիծաղով ասելով. «Յերեկ թե նորին բարեծննդությունը շշմել և ուրախությունից: Բարձրացրեք սրան»: Ինձ բարձրացրին և ազատ թողին: Յես սկսեցի դիտել սոսկալի կատակերգության շարունակությունը:

Բնակիչներն սկսեցին յերդում տալ: Մեկը մյուսի յետևից նրանք մոտենում էին, համբուրում խաչելությունը և դուրս տալիս ինքնակույտին: Բերդապան զինվորները կանգնած էին հենց այդտեղ: Վաշտի դերձակը, զինված իր բուխ մկրատով, կտրում եր նրանց ծամերը: Նրանք մազերը թափ տալով մոտենում էին առնելու աջը Պուգաչովի, վորը նրանց ներումն եր շնորհում և ընդունում իր հրոսակի մեջ: Այս բոլորը շարունակվեց մոտ յերեք ժամ: Վերջապես Պուգաչովը վեր կացավ բազկաթուղի և իր ավագանիների հետ վայր իջավ տան դռան աստիճաններից: Նրան մոտեցրին մի սպիտակ շոույգ, ճոխ սարքով զարդարված: Յերկու կազակ մտան նրա թևերը և նստեցրին թամբի վրա: Նա հայտնեց հայր Գերասիմին, վոր նրա մոտ ե ճաշելու: Այդ բռնակցին կանացի մի ձայն լսվեց: Մի քանի ավագանիներ դեպի տան դուռը քարշ տվին գզգզված և բոլորովին մերկ Վասիլիսա Յեզորովնային: Նրանցից մեկն արդեն զուգվել եր նրա քաթիպայով: Մյուսները կրում էին բմբուլե ներքնակները, սնդուկները, թեյի ամանեղենը, սպիտակեղենը և ամեն տեսակ տնային իրեր: «Վոհ, աստված իմ, — բղավում եր խեղճ պագավը: — Թողե՛ք, հոգիս ապաշխարեմ: Ձեր վտարին մեռնեմ, ինձ Իվան Կուզմիչի մոտ տարե՛ք»: Հանկարծ նա նայեց կախաղանին և ճանաչեց իր ամուսնուն:

«Չարագործներ,— կանչեց նա մուկին:— Այդ ի՞նչ եք արել նրան: Իմ աչքի՛ լույս Իվան Կուզմիչ, ղինվորի դու կտրիճ գլուխ, վո՛չ պրուսական սվինները ձեռք տվին քեզ, վո՛չ թուրքական գնդակները. աղնիվ կովում չե՛, վոր դու զոհեցիր կյանքդ, այլ ընկար փախստական տաժա՜նակրի ձեռքից»: — «Կտրեցե՛ք եղ պառավ ջադուկի ձայնը», — ասաց Պուգաչովը: Մի յերիտասարդ կազակ սրով խփեց նրա գլխին և նա ընկավ դրսի սանդուխքի վրա: Պուգաչովը մեկնեց. ժողովուրդը հետևեց նրան:

Գ Լ Ո Ւ Ն VIII

Ա Ն Կ Ո Չ Հ Յ Ո Ւ Ր Ը

Անկոչ հյուրը թաթարից ել վատթար եւ¹

Առած

Հրապարակը դատարկվեց: Յես դեռ կանգնած էյի մի տեղում և չէյի կարողանում կարգի բերել մտքերս՝ շփոթված այդքան սարսափելի տպավորություններով:

Ամենից շատ ինձ տանջում եր Մարիա Իվանովնայի դրուժյան անորոշությունը: Ո՞ւր ե նա, ի՞նչ վիճակի յե, արդյոք կարողացավ թագնավել, հուսալի՞ յե նրա թագստոցը... Տաքնապալի մտքերով յես մտա բերդապետի տունը... Ամեն տեղ դատարկություն եր — աթոռները, սեղանները, սնդուկները ջարդ ու փշուր էյին արված, ամանեղները կոտրատված եր, ամեն ինչ կողոպտված: Յես ներս վազեցի փոքրիկ սանդուխքով, վոր դեպի վերնատունն եր տանում և իմ կյանքում առաջին անգամ մտա Մարիա Իվանովնայի սենյակը: Յես տեսա նրա անկողինը, վոր տակն ու վրա էյին արել ավազակները. պահարանը ջարդված եր և կողոպտված. կանթեղը դեռևս լույս եր տալիս դատարկ տապանակի առջև: Չեր կոտրված փոքրիկ հայելին, վոր կախված եր միջնադարից: Ո՞ւր եր այդ համեստ, կուսական խուցի տիրուհին: Սոսկալի մի ծիտք անցավ իմ գլխով. յես նրան պատկերացրի ավազակների ձեռքին... Իմ սիրտը ճմլվեց... Յես դառն լաց յեղա և բարձր ձայնով արտասանեցի իմ սիրելու անունը... Այդ բոպէյին մի թեթև աղմուկ

¹ Հավանաբար թաթարական գերիշխանության ժամանակից մնացած առած, վոր հետագայում արտացոլել է ցարիզմի վարած ազգահալած քաղաքականությունը մասնավորապես թաթար ժողովրդի նկատմամբ:

լսվեց և պահարանի հետևից դուրս յեկավ Պալաշան՝ գունատ և դողդոջուն:

«Ա՛խ, Պյոտր Անդրեյիչ, — ասաց նա ձեռքերն իրար դարկելով: — Այս ի՞նչ սարսափելի որ եր...»:

— Իսկ Մարիա Իվանովնան, — հարցրի յես անհամբեր: — Ի՞նչ յեղավ Մարիա Իվանովնան:

«Որիորդը կենդանի յե, — պատասխանեց Պալաշան: — Նա թագնաված է Ակուլինա Պամֆիլովնայի տանը»:

— Յերեցկնե՛՛՛, — բզավեցի յես սարսափով: — Աստված իմ, չե՞ վոր Պուգաչովն այնտեղ ե...

Յես դուրս նետվեցի սենյակից, մի ակնթարթում ընկա փողոց և զլխապատառ վազեցի դեպի քահանայի տունը, ճանապարհին վոչինչ չտեսնելով և վոչինչ չզգալով: Այնտեղից աղաղակներ էյին լսվում, հոհոց ու յերգեր: Պուգաչովը քեֆ եր անում իր ընկերների հետ: Պալաշան իմ հետևից այնտեղ վազեց: Յես նրան ուղարկեցի, վոր կամացուկ կանչի Ակուլինա Պամֆիլովնային: Մի բոպէյից յերեցկինը դուրս յեկավ հաշտը, դատարկ շտոֆը ձեռքին:

— Ի սեր աստծո, հեր ե Մարիա Իվանովնան, — հարցրի յես աննկարագրելի հուզմունքով:

«Իմ աղափնյակը պառկած է մահճակալիս վրա, այնտեղ՝ միջնորմի հետևը, — պատասխանեց յերեցկին: — Ա՛խ, Պյոտր Անդրեյիչ, քիչ մնաց փորձանք պատահեր, բայց փառք աստծո, ամեն ինչ լավ անցավ: Չարագործը նոր եր նստել ճաշի, յերբ խեղճ աղջիկն ուշքի յեկավ ու հառաչեց... Են ե՛ լեղիս ճաքեց: Նա ձայնն առավ: — «Են հիվ ե քո տանը հառաչում, այ պառավ»: Յես մինչև դետին գլուխ եմ տալիս ավազակին. իմ ազգականուհին է, տեր իմ. հիվանդացել է, յերկրորդ շաբաթն է, ինչ պառկած է: — «Իսկ քո ազգականուհին ջահել է»: — Ջահել է, տեր իմ: — «Հապա մի ցույց տուր ինձ, պառավ, քո ազգականուհուն»: — Սիրտս մի դող ընկավ վոր, բայց թե ճարս ինչ: — Համեցիր, տեր իմ. միայն աղջիկը դեռ չի կարող վեր կենա և զա քո վողորմածություն մոտ»: — «Վոչինչ, պառավ. յես ինքս կգնամ, կտեսնեմ»: Հապա, անիծյալը գնաց միջնորմի այն կողմը, ինչ ես կարծում, բա՛, վարագույրը հետ քաշեց, իր բաղեյի աչքերով նայեց և՛ վոչինչ... աստված պահեց: Բայց կհավատաս, յես ու տերտերս են է, պատրաստվել էյինք նահատակի մահով մեռնելու: Բարեբախտաբար, նա՛ իմ

աղափնյակը չճանաչեց նրան: Տեր իմ աստված, յերևի ես ել պիտի տեսնեյի՜նք, ի՜նչ եմ ասում, հա: Խեղճ Իվան Կուզմիչ, հիվ կարող եր մտածել... Հապա Վասիլիսա Յեգորովնան, հապա Իվան Իգնատիչը: Ախր նրան ինչու համար... Այդ ի՜նչպես յեղավ, վոր ձեզ խնայեցին: Յես, թե ի՜նչ պտուղն ե Շվարբրինը, Ալեքսեյ Իվանիչը: Հապա մի տեսնես, մաղերը բոլորակ խուզել ե ե հիմա այստեղ՝ մեր տանը քեֆ ե անում նրանց հետ: Ճարպիկ ե, ի՜նչ եմ ասում: Իսկ յերբ յես ասացի իմ հիվանդ աղգականուհու մասին, հավատում ես, նա ենպես մի նայեց ինձ, վոր ասես դանակով ծակեցին. բայց չմատնեց, շնորհակալ եմ դոնե դրա համար: — Այդ ըսպեյին լավեցին հարբած հյուրերի աղաղակները ե հայր Գերասիմի ձայնը: Հյուրերը գինի եյին պահանջում, տանտերը կանչում եր կողակցին: Յերեցկինը ձեռնովտի ընկավ: Շինացեք տուն, Պյոտր Անդրեյիչ, — ասաց նա. — հիմա ձեզ հարցնողն հիվ ե. չարագործները քեֆ են անում: Վայ թե ընկնեք հարբածների ձեռքը: Մնաք բարով, Պյոտր Անդրեյիչ: Ինչ վոր լինելու յե՛ կլինի. յերևի աստված այսպես չթողին:»

Յերեցկինը գնաց: Փոքր ինչ հանգստացած, յես ուղղվեցի դեպի իմ բնակարանը: Հրապարակի մոտով անցնելիս, յես տեսա մի քանի բաշկիրներ, վորոնք խոնված եյին կախաղանի մոտ ե կախվածների վոտքերից հանում եյին կոշիկները. յես դժվարությամբ զսպեցի դայրույթի բռնկումը, դգալով միջամտության անողուտ լինելը: Բերդում վխտում եյին ավաղակները, թալանելով սպաների տները: Ամեն տեղ լավում եյին հարբած խոտավարների ձայները: Յեկա տուն: Սավելիչը դիմավորեց ինձ տան շեմքին: «Փնոք աստծո, — կանչեց նա ինձ տեսնելով: — Ասի՛ վայ թե քեզ նորից բռնեցին: Ե՛հ, տեր իմ Պյոտր Անդրեյիչ. հավատում ես, սրիկաները մեր ամեն ինչը թալանեցին. շորերը, սպիտակեղենը, իրերը, ամանեղենը — վոչինչ չթողին: Համա ինչ արած... Աստծուն փառք, վոր քեզ կենդանի բաց են թողել... Իսկ դու, տեր իմ, ճանաչեցի՜ր աստամանին:»

— Զե, չճանաչեցի. իսկ նա հիվ ե վոր:

«Ի՜նչպես թե, տեր իմ: Միթե դու մոռացել ես են հարբեցողին, վոր գլուխդ յուղելով առավ քո մուշտակը իջևանատան բակում: Նապաստակի մորթուց կարած մուշտակը բոլորովին նոր եր, իսկ նա՛ են գազանն իր վրա քաշելիս պատառ-պատառ արեց:»

Յես ապշեցի: Իսկապես, Պուգաչովի նմանութունն իմ առաջնորդի հետ ապշեցուցիչ եր: Յես հավաստիացա, վոր Պուգաչովը ե նա միևնույն անձնավորութունն եյին ե նոր միայն հասկացա ինձ խնայելու պատճառը: Յես չեյի կարող չզարմանալ հանգամանքների տարրինակ կապակցության վրա — շրջմոլիկին նվիրած մուշտակն ինձ փրկում ե կախաղանի պարանից ե իջևանատներում շրջող հարբեցողը բերդեր ե պաշարում ու ցնցում պետութունը:

«Ուտել չէ՞ս ուզում, — հարցրեց իր սովորութունների մեջ անփոփոխ Սավելիչը: — Տանը վոչինչ չկա, գնամ, փնտրեմ, մի բան պատրաստեմ քեզ համար:»

Մենակ մնալով յես խորասուզվեցի խորհրդածութունների մեջ: Ի՜նչ պիտի անեյի յես: Մնալ չարագործի իշխանության տակ գտնվող բերդում կամ հետեւել նրա հրոսակին, — անվայել եր սպայի համար: Պարտականութունս պահանջում եր, վոր յես ներկայանայի այնտեղ, ուր իմ ծառայութունը դեռ կարող եր ոգտակար լինել ներկա դժվարին հանգամանքներում: Սակայն իմ սերը սաստիկ դրդում եր ինձ մնալ Մարիա Իվանովնայի մոտ ե լինել նրա պաշտպանն ու հովանավորը: Թեպետ ե յես նախատեսում եյի հանգամանքների արագ ե աներկբա փոփոխութուն, բայց ե այնպես չեյի կարող չդողալ, պատկերացնելով նրա դրության վտանգավորութունը:

Իմ խորհրդածութուններն ընդհատվեցին կազակներից մեկի գալով, վորը վաղելով յեկավ հայտարարելու, «վոր ինքը՝ մեծ թագավորը քեզ իր մոտ ե պահանջում: — «Իսկ վճռեղ ե նա», — հարցրի յես, պատրաստվելով հնազանդվել:

«Բերդապետի տանը, — պատասխանեց կազակը: — Ճաշից հետո մեր տերը բաղանիք գնաց, իսկ հիմա հանգստանում ե: Հա, ձերդ բարեձնանդութուն, ամեն ինչից յերևում ե, վոր յերևելի մարդ ե. ճաշին բարեհաճեց ուտել յերկու տապակած խոզի ճուտ, իսկ բաղանիքում այնքան տաք ջրով ե լողացել, վոր Տարաս Կուրոշկինը չեւր դիմացել, ավելը տվել եր Ֆոմկա Բիկբայելին ե ինքը մի կերպ ուշքի յեկել սառը ջրով: Խոսք չկա, բոլոր շարժուկացը մեծունական ե... Իսկ բաղանիքում, ասում են, ցույց ե տվել իր թագավորական նշանները՝ կրծքի վրա. մի կողմը յերկզխանի արծիվն ե հինգ կոպեկանոցի մեծությամբ, իսկ մյուսը՝ իր պատկերը:»

Յես հարկ չհամարեցի հերքել կազակի կարծիքը և նրա հետ միասին ուղղվեցի դեպի բերդապետի տունը, նախապես յերևակայելով իմ տեսակցութունը Պուգաչովի հետ, ջանալով նախագուշակել, թե այն ինչով կվերջանա: Ընթերցողը հեշտ կարող և պատկերացնել, վոր յես բնավ սառնարյուն չեյի:

Սկսում եր մթնել, յերբ յես յեկա բերդապետի տունը: Կախազանն իր գոհերով սեին եր տալիս: Խեղճ բերդապետուհու մարմինը դեռևս ընկած մնացել եր տան դռների մոտ, ուր յերկու կազակներ պահապան եյին կանգնած: Ինձ ուղեկցող կազակը զնաց իմ մասին դեկուցելու և իսկույն և եթ վերադառնալով, ինձ ներս տարավ այն սենյակը, ուր նախորդակին յես այնպես քնքույշ հրաժեշտ տվի Մարիա Իվանովնային:

Իմ աչքի առաջ բացվեց արտասովոր մի պատկեր: Սիրտոցով ծածկված և վրան շտոֆներ ու բաժակներ դրած սեղանի շուրջը նստած եյին Պուգաչովը և տասի չափ կազակ ավազներ, զգակները գլխներին և գունազեղ շապիկներ հագած, գինուց տաքացած, կարմրած քիթ ու մոռթով և փայլատակող աչքերով: Նրանց մեջ չկար վոչ Շվաբերինը, վոչ ել մեր ուրյադնիկը՝ նորակոչ դավաճանները: «Ա՛, ձերդ բարեծնություն, — ասաց Պուգաչովը ինձ տեսնելով: — Բարով յեկաք, տեղ ու պատիվ ձեզ, համեցեք»: Զրուցակիցներն ինձ տեղ տվին: Յես լուռ նստեցի սեղանի ծայրին: Կողքիս նստած յերիտասարդ կազակը՝ բարեկազմ և զեղեցիկ, ինձ համար մի բաժակ հասարակ գինի լցրեց, վորին յես ձեռք չտվի: Հետաքրքրությամբ սկսեցի դիտել այդ հավաքույթը: Պուգաչովը նստած եր ամենից վերև, արմունկները սեղանին հենած, սև մոլորքի տակ պահելով իր լայն բոունցքը: Նրա դիմադները՝ կանոնավոր և բավական դուրեկան, վոչ մի կատաղի արտահայտություն չունեյին: Նա ստեպ-ստեպ դիմում եր հիսուն տարեկան մի մարդու, մերթ գրաֆ անվանելով նրան, մերթ՝ Տիմոֆեյիչ, իսկ յերբեմն ել նրան մեծարելով վորպես իր քեռուն: Բոլորը միմյանց հետ վարվում եյին ինչպես ընկերներ և առանձնապես վոչ մի դերապատվութուն չեյին տալիս իրենց առաջնորդին: Խոսակցութունը առավտովա հարձակման, խռովության հաջողության և առաջիկա գործողությունների շուրջն եր: Ամեն մեկը պարծենում եր, առաջարկում իր կարծիքները և համարձակ կերպով առարկում Պուգաչովին: Յեվ հենց այս արտասովոր ռազմական խորհրդում վո-

րոշվեց զնալ Որենբուրգի վրա, հանդուգն մի շարժում, վոր քիչ մնաց պսակվեր աղետալի հաջողությամբ: Արշավանքը հայտարարված եր վաղը: «Ե՛հ, յեղբայրներ, — ասաց Պուգաչովը, — յեկեք, քնից առաջ յերգենք իմ սիրելի յերգը: Զուժակով՝, սկսիք»: — Իմ հարևանը բարակ ձայնով սկսեց բուռնակները՝ մեկամղձձոտ լերգը և բոլորը միասին ձայնակցեցին:

Մի սոսափիլ, կանաչ, մայր կաղնու անտառ,
Մի խանգարիլ քաջիս իր միտքն անելու,
Հարցման պիտ կանգնեմ վաղ առավոտյան,
Ահեղ արքայի գեմ ու հանդիման:
Տիրակալ արքան ինձ հարցիլ կտա —
Ասա, գեղճուկի տղա, այ ջահել:
Ի՞նչպես, ռւմ հետ ես գողութուն արել,
Յելիլ թալանի. քեզ հետ շամ մարդ կար:
Կասեմ քեզ մեր հույս, արքա ուղղափառ,
Ճշմարտութունը ահա կասեմ քեզ,
Վոր ունեցել եմ լուկ չորս ընկեր յես:
Առաջին ընկերն եր գիշերը մուլթ,
Յերկրորդը՝ դանակ պողպատից շինած,
Յերրորդ ընկերն իմ՝ նժույգս եր հմուտ,
Զորրորդ ընկերս՝ աղեղն եր ձգված,
Մուսնետիկներս՝ նետերը շաշուն:
Խոսեց ապական արքան ուղղափառ,
Պատիվ քեզ, տղա, գեղջուկի դավակ,
Վոր իմացել ես գողանալու հետ և պատասխան տալ,
Հենց դրա համար նվեր քեզ, տղա,
Դաշտումը փայտակերտ բարձր մի դղյակ,
Վոր ունի դույզ սյուն ու մի միջնափայտ:

Անհնար և նկարագրել, թե ինչ աղեցություն թողեց ինձ վրա կախաղանի մասին հյուսած հասարակ ժողովրդական յերգը, վոր յերգում եյին կախաղանի դատապարտված մարդիկ: Նրանց

1 Զ ու մ ա կ ո վ, Ֆեդոր — Ֆաիցկի կազակներից, Պուգաչովի բանակի հրետանապետը. հետագայում դավաճանեց Պուգաչովին և նրան հանձնեց կառավարության ձեռքը: Վերջինս խոստացված պարգևների փոխարեն Զումակովին զրկեց կազակի կոչումից և քսորեց Ռիզայի նահանգապետի հսկողության տակ:

2 Այսպես եյին կոչվում Վոլգա գետի և նրա նավակայաններում աշխատող բանվորները, վորոնք ընդհանուր մի պարանից կամ փոկից լծված, ափով՝ հոսանքն ի վեր քաշում եյին բեռնատար նավերը:

ահավոր դեմքերը, ներդաշնակ ձայները, թախծոտ արտահայտություններ, վոր նրանք տալիս էին առանց այդ ել արտահայտիչ բառերին — այդ բոլորն ինձ ցնցեցին մի ինչ վոր պիտիքական¹ սարսափով:

Հյուրերն ելի մի-մի բաժակ խմեցին, սեղանից վեր կացան. և հրաժեշտ տվին Պուգաչովին: Յես ուղում էյի հետեւել նրանց, սակայն Պուգաչովն ասաց ինձ. «Նստիր, յես ուղում եմ քեզ հետ մի քիչ խոսել»:

Մի քանի րոպե տեւեց մեր՝ յերկուստեք տիրող լուսթյունը: Պուգաչովն անթարթ ինձ եր նայում, խաբեբայության և ծաղրանքի դարձանալի արտահայտությամբ, յերբեմն կկոցելով իր ձախ աչքը: Վերջապես նա քմծիծաղ տվեց այնպիսի մի սրտաբուղիս խիստով, վոր յես, նրան նայելով սկսեցի ծիծաղել, ինքս ել չիմանալով թե ինչու:

«Ի՞նչ ե, ձերդ բարեծննդություն, — ասաց նա ինձ: — Խոստովանվիր, վախեցար, յերբ իմ տղերքը թուկ վիզդ ձգեցին: Յերևի՛ վախից լեղիդ պատռվեց... Իսկ միջնափայտի վրա կձռվեյի՛ր, յեթե չլինեիր քո ծառան: Յես իսկույն և եթ ճանաչեցի ծեր քաֆթառին: Հը, արդոք մտքովդ կանցներ, ձերդ բարեծննդություն, վոր քեզ ումեա բերող-հասցնող մարդն ինքը մեծ թագավորն եր: (Այդ խոսքերի հետ նա վեհ և խորհրդավոր տեսք ընդունեց): Դու իմ առաջ շատ մեղավոր ես, — շարունակեց նա. — բայց յես քեզ ներումն շնորհեցի քո բարերարության համար, նրա համար, վոր դու ինձ ոգնություն ցույց տվիր, յերբ յես հարկադրված էյի թաքնվել իմ թշնամիներից: Ե՛, դեռ ինչե՛ր կտեսնես: Այսպէս կպարգևատրեմ քեզ, յերբ ստանամ իմ թագավորությունը: Խոստանում ես ինձ հոգով-սրտով ծառայել»:

Սրիկայի տված հարցը և նրա հանդգնությունն ինձ այնպես դվարձալի թվաց, վոր յես չկարողացա քմծիծաղ չտալ:

«Ինչի՞ վրա ես ծիծաղում, — հարցրեց նա դեմքը խոթոռելով: — Զլինի՞ թե չես հավատում, վոր յես մեծ թագավոր եմ: Ուղիղն ասա»:

Յես շփոթվեցի: Յես անկարող էյի շրջմոխիկին թագավոր ճանաչել. դա ինձ թվաց աններելի փոքրոգություն: Յերես առ յերես

¹ Պիտ, պիտիքական — հունարեն «պոետ» բառի հնացած ձևն է:

խաբեբա անվանել նրան — կնշանակել ինձ կործանման յենթարկել. և այն, ինչին յես պատրաստ էյի կախաղանի տակ բոլոր ժողովրդի ներկայությամբ և զայրույթից կրակ կտրած միջոցին, հիմա ինձ թվում եր անողուտ պարծենկոտություն: Յես տատանվում էյի: Պուգաչովը մոայլ սպասում եր իմ պատասխանին: Վերջապես (դեռ հիմա յեկ ինքնագոհությամբ եմ հիշում այդ րոպեն) պարտքի զգացումն իմ մեջ գերադանցեց մարդկային թուլությունը: Յես պատասխանեցի Պուգաչովին. «Նստիր. բոլոր ճշմարտությունը կասեմ քեզ: Ինքդ դատիր, արդոք յես կարո՞ղ եմ քեզ թագավոր ճանաչել: Դու բանիմաց մարդ ես. դու ինքդ կտեսնեյիր, վոր յես խորամանկություն եմ բանացնում»:

«Հապա ո՞վ եմ յես քո կարծիքով»:

— Աստված գիտե քեզ. բայց ո՞վ ել վոր լինես, դու վտանգավոր խաղ ես խաղում:

Պուգաչովը արագ ինձ նայեց: «Ասել ե, թե դու չե՞ս հավատում, — ասաց նա, — վոր յես Պյոտր Ֆյոդորովիչ թագավորն եմ: Դե, լավ: Իսկ միթե կտրիճի համար հաջողություն չկա: Միթե հին ժամանակները Գրիշկա Ոտրեպյեվը՝ չի՞ թագավորել: Ինչ ուղում ես մտածիր իմ մասին, բայց՝ ինձնից ձեռք մի քաշի: Գո՛ւնչ գործն ե, թե այսպես ե, կամ՝ այնպես: Յերկուսն ել մի հաշիվ ե: Հավատարիմ ու ճշմարտությամբ ծառայիր ինձ և յես քեզ ֆելդմարշալի ու իշխանի աստիճան կտամ: Խելքդ ի՞նչ ե կտրում»:

— Վո՛չ, — պատասխանեցի յես հաստատ: — Յես ծագումով աղ-նավական եմ. յես յերդում եմ տվել թագուհի-կայսրուհուն. քեզ ծառայել չեմ կարող: Թե վոր դու իսկապես լավություն ես կամենում ինձ, ապա թող գնամ Ուրենբուրգ:

¹ Մոսկովյան Ռուսի (Русь) թագավոր 1605—1606 թ.: Հին պատմագրության մեջ այսպես կոչված «Խառնակ տարիների ժամանակաշրջանում» («Смута») Գրիշկա Ոտրեպյեվը հանդես յեկավ վորպես Իռան Ահեդի կրտսեր վորդի Դմիտրի, վորը մինչ այդ իրոք մահացած եր կամ սպանված գահակալ Բորիս Գոդունովի մարդկանց ձեռքով: Խոշոր ազնվականությունը և քաղաքային բուրժուազիան «Ինքնակոչ» մականունն են տվի նրան: Պատմական աշխատությունների մեջ նա կոչվում ե նաև Կեղծ-Դմիտրի և նույնացվում փախստական վանական վոմն Գրիշկա Ոտրեպյեվի հետ: Իրականում թե Կեղծ-Դմիտրի I-ը և թե II-ը գործիք են յեղել լեհ ազնվականության ձեռքին և տիրող կարգերից դժգոհ զյուզացիության ապստամբությունները փորձել են ոգտագործել հոգուտ իրենց ռեակցիոն նպատակներին:

Պուգաչովը միտք արեց: «Իսկ թե վոր թողնեմ, — ասաց նա, — խոսք կտամ իմ դեմ դուրս չգալ»:

— Ի՞նչպես կարող եմ այդպիսի խոստում տալ, — պատասխանեց յես: — Ինքդ գիտես, վոր իմ կամքով չե. կհրամայենք դեմ դուրս գալ՝ կգամ, ճարս ինչ: Հիմա դու ինքդ ես մեծավոր, ինքդ ես հնազանդություն պահանջում քո մարդկանցից: Ինչի՞ նման կլինի, յեթե յես ծառայությունից հրաժարվեմ, յերբ իմ ծառայությունը պետք դա: Կյանքս քո ձեռքումն ե. թե բաց կթողնես — շնորհակալ եմ, թե մահապատիժ կտաս — աստված քեզ դատավոր, իսկ յես քեզ ճշմարիտն ասացի:

Իմ անկեղծությունը ապշեցրեց Պուգաչովին: «Թող այդպես լինի, — ասաց նա ուսիս խփելով: — Մահապատիժն իր տեղը, ներումն իր տեղը: Գնա՛ ուր ուղում ես, արա՛ ինչ քեֆդ տա: Վաղը յեկ ինձ մնաս-բարովի, իսկ հիմա դնա քնելու, իմ քուռն ել ե տանում»:

Յես թողի Պուգաչովին և փողոց դուրս յեկա: Խաղաղ և ցուրտ գիշեր եր: Լուսինն ու աստղերը պայծառ փայլում էին, լուսավորելով հրապարակն ու կաթաղանը: Բերդում ամեն տեղ հանդիստ եր և մուծ: Միայն կարակում կրակի լույս եր յերևում և լսվում էին ուշացած զվարճացողների աղաղակները: Յես հայացքս դարձրի քահանայի տան կողմը: Պատուհանի փեղկերն ու դարպասը փակ էին: Թվում եր, թե այնտեղ ամեն ինչ պապանձվել ե:

Յես տուն յեկա և Սավելիչին տեսա իմ բացակայությունը վողբալիս: Նրան անասելի ուրախացրեց իմ ազատության լուրը: «Փառք քեզ, տեր, — ասաց նա յերեսը խաչակնքելով: — Լույսը բացվելուն պես դուրս կգանք բերդից և կգնանք ուր վոր աստված հաջողի: Քեզ համար բան-ման եմ պատրաստել, անուշ արա, տեր իմ, և մինչև առավոտ քնիր հանգիստ, վոնց վոր Քրիստոսի գոգում»:

Յես հետևեցի՝ նրա խորհրդին և մեծ խնորժակով ընթրելով, քնեցի մերկ հատակի վրա, հողեպես և ֆիզիքապես սաստիկ հոգնած:

Գ Լ Ո Ի Պ IX

Հ Ր Ա Ժ Ե Շ Տ

Ծանոթանալը քաղցր եր շատ,
Գեղեցկունհի, ո՛ր, այնպես,
Անջատումը՝ տխուր, վհատ,
Հոգուցս եմ դատվում. կարծես:

Խեղճակով¹

Վաղ առավոտյան թմրուկն ինձ արթնացրեց: Գնացի հավաքավայրը: Այնտեղ արդեն շաբթի էին կանգնում Պուգաչովի հրոսակները կախաղանի մոտ, վորից դեռևս կախված էին յերեկվա զոհերը: Կազակները ձիավորված էին, զինվորները՝ հրացաններն ուսերին: Դրոշակները փողփողում էին: Մի քանի թնդանոթներ, վորոնց մեջ յես ճանաչեցի և մերը, դրված էին ուղմական հրետասայլերի վրա: Բնակիչները բոլորն ել այդտեղ էին, սպասելով ինքնակոչին: Բերդապետի տան առաջ մի կազակ բռնած պահում եր կիրդիղական գեղեցիկ, սպիտակ ձիու սանձը: Յես աչքերով վորոնում էի բերդապետի կնոջ դիակը: Նա փոքր ինչ մի կողմ եր տարված և ծածկված եր ճիլոպով: Վերջապես Պուգաչովը դուրս յեկավ տան հաշտից: Ժողովուրդը գդակները հանեց: Պուգաչովը կանգ առավ դռանը և վողջունեց բոլորին: Ավագներից մեկը նրան տվեց մի պարկ՝ լի պղնձե դրամներով, և սկսեց բռնով շաղ տալ: Ժողովուրդն աղաղակներով վրա ընկավ հավաքելու և շատերի կողն ու կուշտը ջարդվեց: Պուգաչովին շրջապատեցին նրա համախոհներից ամենազլխավորները: Նրանց մեջ կանգնել եր և Շվարբինը: Մեր հայացքները հանդիպեցին. իմ հայացքի մեջ նա կարող եր կարգալ արհամարհանք. նա յերեսը շուռ տվեց անկեղծ

¹ Ս. Ս. Պոխեկին (1733—1807) — XVIII դարի հայտնի պոետ:

դայրույթի և շինծու հեգնանքի արտահայտությունը: Ինչ ամբողջի մեջ տեսնելով Պուգաչովը գլխով արեց և մոտ կանչեց: «Լսիր, — ասաց նա ինձ: — Հենց այս ժամին կգնաս Որենբուրգ և իմ անունից նահանգապետին և բոլոր գեներալներին կհայտարարես, վոր մի շարաթից հետո ինչ սպասեն: Դու նրանց խորհուրդ տուր մանկական սիրով ու հնազանդությունը դիմավորել ինչ, թե չե՝ ամենադաժան մահից չեն պրծնի: Բարի ճանապարհ, ձերք բարեճնադրություն»: Հետո նա ժողովրդին դաջձավ և ասաց, ցույց տալով Շվարինին. «Ահա՛ ձեզ, իմ յերեթանեք, նոր բերդապետը: Ամեն բանում լսեցեք նրան, իսկ նա իմ առջև պատասխանատու չե՛ ձեզ և բերդի համար»: Այս խոսքերը յես սարսափով լսեցի. Շվարինը դարձավ բերդապետ. Մարիա Իվանովնան մնում է նրա իշխանություն տակ: Աստված իմ, ի՞նչ կլինի նրա վիճակը: Պուգաչովը ցած իջավ դռան աստիճաններից, Ջին մոտեցրին նրան: Նա ճարպկությունով թռավ թամբի վրա, չսպասելով կազակներին, վորոնք այն ե՛ ուզում էին նստեցնել նրան:

Այդ ժամանակ ամբողջի միջից տեսնեմ դուրս յեկավ իմ Սավելիչը, մոտեցավ Պուգաչովին և նրան տվեց մի թերթ թուղթ: Խելքս բան չեր կտրում, թե դրանից ինչ դուրս կգա: «Այս ի՞նչ է», գոռոզ հարցրեց Պուգաչովը:

— Կարդա և հրամանքդ կիմանա, — պատասխանեց Սավելիչը: Պուգաչովը թուղթը վերցրեց և յերկար նայեց նշանակալից տեսքով: «Ի՞նչ դժար ես գրում, — ասաց նա վերջապես: — Եստեղ մեր պայծառ աչքերը վոչինչ չեն կարում ջոկել: Ո՞ւր է իմ որբ-քարտուղարը»¹:

Յերիտասարդի մեկը արագ մոտ վազեց Պուգաչովին: «Բարձր կարդա», — ասաց ինքնակոչը, թուղթը նրան տալով: Յես անշափ հետաքրքրվում էի իմանալու, թե ինչի մասին կարող եր իմ դաստիարակի խելքին փչել Պուգաչովին թուղթ գրելու: Որբ-քարտուղարն սկսեց բարձրաձայն, վանկ առ վանկ կարդալ հետեյալը.

«Յերկու խալաթ, միտկալի և մետաքսե՝ զոլավոր — վեց մանեթ»:

— Այս ի՞նչ բան է, — ասաց Պուգաչովը հոնքերը կիտելով:

¹ Դիտարը քարտուղար:

«Հրամայիր՝ ֆնացածը կարդան», — անվրդով պատասխանեց Սավելիչը:

Որբ-քարտուղարը շարունակեց.

«Մի մուսղիբ բարակ, կանաչ մահուդից — յոթ մանեթ:

«Մի սպիտակ մահուդի շալվար — հինգ մանեթ:

«Քաթանե տասներկու հոլանդական շապիկներ, մանժետներով — տաս մանեթ:

«Ճանապարհի փոքրիկ մի սնդուկ, թեյամաններով — յերկու մանեթ ու կես...»

— Այս ի՞նչ փչոց է, — ընդհատեց Պուգաչովը: — Յես ի՞նչ գործ ունեմ սնդուկների և մանժետներով շալվարների հետ:

Սավելիչը խեղդված հազաց և սկսեց բացատրություններ տալ: «Ես վոր գրած է, հրամանքդ կտեսնի, վոր իմ տիրոջ գույքի ցուցակն է, չարագործներն են թալանել...»

— Ի՞նչ չարագործներ, — ահեղ հարցրեց Պուգաչովը:

«Ներողություն, բերանիցս թռավ, — պատասխանեց Սավելիչը: — Չարագործները չարագործներ չեն, բայց քո տղերքը մեր տունը մի քիչ մաղել են ու բան-ման են տարել: Մի դայրանա. ձին վոր ձի յե, չորս վոտքով ելի սայթաքում է: Հրամայի, թող կարդա պրծնի»:

— Կարդա, — ասաց Պուգաչովը: Քարտուղարը շարունակեց.

«Մի չլե վերմակ, մյուսը տափտայից¹, բամբկուն — չորս մանեթ:

«Մի քուրք աղվեսի մորթուց, վրան կարմիր ոտտին² քաշած — 40 մանեթ:

«Մեկ ել նապաստակի մուշտակը, վոր իմ տերը ձեր վոդոր-մածություն բախշեց իջևանատանը — 15 մանեթ»:

— Այդ ի՞նչ բան է, — գոռաց Պուգաչովը հրացայտ աչքերը փայլեցնելով:

Խոստովանում եմ, վոր յես սաստիկ վախեցա իմ խեղճ դաստիարակի համար: Նա այն ե՛ ուզում եր նորից բացատրություններ տալ, սակայն Պուգաչովը նրան ընդհատեց. «Ի՞նչպես դու

¹ Տ ա ֆ տ ա — պարսկական մետաքսե գործվածք, վոր լայն գործածություն ունեք հին Ռուսաստանում՝ արտոնյալ դասերի մեջ:

² Ռ ա տ ի ն — յերեսը խոպոպովոր բրդե գործվածք:

համարձակվեցիր եստեսակ դատարկ բաներով յերևալ իմ աչքին,—
դոռաց նա թուղթը քարտուղարի ձեռքից խլելով և այն Սավե-
լիչի յերեսին շարտելով:— Հիմա՞ր ծերուկ, նրանց թալանել են —
ինչ մի մեծ դժբախտություն է յեղել: Լավ իմացիր, քավթառ,
վոր դու պետք ե հավիտյանս աղոթք անես իմ և իմ տղաների
համար, վոր քեզ և քո բարինին այստեղ չեն կախել ինձ չհնա-
ղանդովոյներին հետ միասին... Նապաստակի մուշտակը: Յես քեզ նա-
պաստակի մուշտակ ցույց կտամ: Իսկ դու գիտե՛ս, վոր յես կհրա-
մայեմ կենդանի-կենդանի քո կաշին քերթել մուշտակի համար»:

— Ինչպես կհրամայես, — պատասխանեց Սավելիչը. — համա
յես ճորտ մարդ եմ և իմ տիրոջ դուքի համար պետք ե պատաս-
խան տամ:

Յերևում եր, վոր Պուզաչովը մեծահոգություն եր յեկել: Նա
շրջեց ձիու գլուխը և հեռացավ, այլևս վոչ մի խոսք չսեղով:
Շվարերինը և ավագանին հետևեցին նրան: Հրոսակը բերդից դուրս
յեկավ շարք կանգնած: Ժողովուրդը գնաց Պուզաչովին ճանապարհ
գնելու: Հրապարակի վրա յես մենակ մնացի Սավելիչի հետ: Իմ
վերակացուն ձեռքին բռնել եր իր ցուցակը և խորին ափսո-
սանքով գննում եր այն:

Տեսնելով իմ բարի համաձայնությունը Պուզաչովի հետ, նա
կարծել եր, թե կարելի յե դա գործադրել հոգուտ մեզ, բայց այդ
խելոք գիտավորությունը նրան չհաջողվեց: Յես քիչ եր մնում՝
նախատեյի նրան իր անտեղի յեռանդի համար և չկարողացա
ծիծաղս պահել: «Ծիծաղիր, տեր իմ, — պատասխանեց Սավելիչը. —
ծիծաղիր... Իսկ յերբ ստիպված կլինենք նորից-նոր ձեռք բերել
մեր ամբողջ տնտեսությունը, են ժամանակ կտեսնենք՝ ծիծաղելի՞
կլինի, թե վոչ»:

Յես շտապեցի քահանայի տունը՝ Մարիա Իվանովնայի հետ
տեսնվելու համար: Յերեցկինը մեզ գիմավորեց ախուր տեղեկու-
թյամբ: Գիշերը Մարիա Իվանովնան հիվանդացել եր սաստիկ ջեր-
մախտով: Նա պառկած եր գիտակցությունը կորցրած և զառան-
ցանքների մեջ: Յերեցկինն ինձ տարավ նրա սենյակը: Յես հու-
շիկ մոտեցա նրա մահճակալին: Նրա դեմքի փոփոխությունն ինձ
ապշեցրեց: Հիվանդն ինձ չճանաչեց: Յերկար յես կանգնած եյի
նրա առջև, չլսելով վոչ հայր Գերասիմին, վոչ ել նրա բարի կնոջը,
վորոնք կարծես թե մխիթարում եյին ինձ: Մոայլ մտքերն ալե-

կոծում եյին ինձ: Չարանեղ խոռվարարների մեջ մնացած խեղճ,
անողնական վորրուհու վիճակը և իմ անձնական անդորությունը
սարսափեցնում եր ինձ: Շվարերինը, ամենից շատ Շվարերինն եր
այրում իմ յերևակայությունը: Ինքնակոչից իշխանություն ստա-
նալով և ղեկավար լինելով բերդի մեջ, ուր մնացել եր դժբախտ
աղջիկը՝ նրա տառելության անմեղ առարկան, — նա ամեն ինչ
կարող եր անել: Ի՞նչ պիտի անեյի յես: Ի՞նչպես ոգնություն
ցույց տալ նրան: Ի՞նչպես ազատել չարագործի ձեռքից: Մնում
եր մի միջոց. վճռեցի հենց նույն ժամին մեկնել Որենբուրգ, վոր-
պեսդի շտապեցնեմ Բելոգորսկի բերդն ազատելը և ըստ հնարա-
վորության աջակցեմ այդ բանին: Յես հրաժեշտ տվի քահանային
և Ակուլինա Պամֆիլովնային, թախանձագին հանձնարարելով նրան
այն աղջկան, վորին յես արդեն իմ կինն եյի համարում: Յես
բռնեցի խեղճ աղջկա ձեռքը և համբուրեցի այն, արցունքով վո-
րոգելով: «Ինձք բարով, — ասում ե յերեցկինը, ինձ ճանապարհե-
լով. — գնաք բարով, Պյոտը Անդրեյիչ: Գուցե ավելի լավ ժամա-
նակ հանդիպենք: Մի մոռանաք մեզ և շուտ-շուտ նամակ գրեք:
Խեղճ Մարիա Իվանովնան հիմա ձեզանից բացի վոչ մեխիթարող
ունի, վոչ հովանավոր»:

Հրապարակ դուրս գալով յես մի բոպե կանգ առա, նայեցի
կախաղանին, գլուխ խոնարհեցի նրան, բերդից դուրս յեկա և
Որենբուրգի ճանապարհով քայլեցի Սավելիչի ուղեկցությամբ,
վորը ինձնից հետ չեր ընկնում:

Մտքերով տարված գնում եյի, յերբ հանկարծ իմ հետևից ձիու
դուփյուն լսեցի: Հետ նայեցի. տեսնեմ՝ բերդից մի կազակ ե ար-
շավում բաշկիրական ձին հետևից քարշ տալով և հետվից ինձ
նշաններ անելով: Յես կանգ առա և շուտով ճանաչեցի մեր ուր-
յադնիկին: Հասնելով մեզ, նա իջավ իր ձիուց և մյուսի սանձն
ինձ տալով, ասաց. «Ձերդ բարեծնությունը. մեր տերը ձեզ մի
ձի յե ընծայում և իր վրայից հանած մուշտակը (թամբին կապած
եր վոչխարի մորթուց կարած մի քուրք): Մեկ ել, — կապ ընկնե-
լով ասաց ուրյադնիկը, — նա ձեզ ընծայում ե... կես մահեթ...
բայց յես ճանապարհին կորցրի. վեհանձնարար ներեք ինձ»: Սա-
վելիչը լռեթ-լռեթ նայեց նրան և մթմթեց. «Ճանապարհին
կորցրի՞: Հապա են ի՞նչ ե ծոցիդ մեջ գնզգնզում, անխիղճ»: —
«Ինչ ե գնզգնզում իմ ծոցում, — առարկեց ուրյադնիկը բնավ

չըփոթվելով: — Աստված ունես, ծերսւկ: Եդ սանձն ե զնդզնդում, վոչ թե կես-մանեթանոցը: — Լավ, — ասացի յես վեճն ընդհատելով: — Իմ կողմից շնորհակալություն արա նրան, ով քեզ ուղարկել ե. իսկ կորցրած կես-մանեթանոցը հետ դառնալիս աշխատիր գտնել և վերցրու քեզ՝ արաղի փող: «Շատ շնորհակալ եմ, ձերդ բարեծննդություն, — պատասխանեց նա, ձիու գլուխը շրջելով. — հավիտյան պետք և աստծուն աղոթեմ ձեզ համար»: Այս ասելով նա քշեց ձին, մի ձեռքով ծոցը բռնած, և մի բոպեյից կորավ մեր աչքից:

Յես հագա քուրքը և հեծա ձին, իմ գավակին նստեցնելով Սավելիչին: «Այ, տեսնում ես, տեր իմ, — ասաց ծերունին, — իզուր չեմ, վոր յես եդ սրիկային խնդրադիր տվի. գողի խղճմամանքը բռնել ե, բա՛ս. թեև բաշկիրական ցոկցոկ յաբուռն ու վոչխարի քուրքը չարժեն կեսը ե՛ն բոլորի, ինչ վոր նրանք՝ սրիկաները մեղնից գողացել են և ինչ վոր դու ինքդ բարեհաճեցիր նրան բախշել, համա ելի պետք կգա. քոսոտ չնից մի մաղ պոկելն ել բան ե՛ս:

Գ Լ Ո Խ Ն X

Ք Ա Ղ Ա Ք Ի Պ Ա Շ Ա Ր Ո Ի Մ Ը

Տիրելով մարդ ու լեռներ,
Նա քաղաքին, արծվի պես, բարձրից նետեց հայացքներ,
Բանակատեղի յետև պատվար շինել տվեց նա,
Ուր շանթարկները¹ պահելով, բերեց քաղաքի վրա
Նրանց մի մութ գիշերով:
Դտերասկով

Որենքուրդին մոտենալիս մենք տեսանք կոճղավորների ամբողջը — ածելած գլուխներով, դահձի ունեկլինքով այլանդակված գեմքերով: Նրանք աշխատում էին ամբողջունների մոտ, կայազորի ինվալիդների հսկողության տակ: Վտմանք փոքրիկ սայլակներով դուրս էին կրում խրամատը լցված աղբը, մյուսները բահերով փորում էին հողը. պատնեշի վրա վորմնադիրները աղյուս էին կրում և նորոգում քաղաքի պարիսպը: Դարպասների մոտ ժամապահները մեզ կանգնեցրին և պահանջեցին մեր անցագրերը: Հենց վոր սերժանտը լսեց, թե յես Բելոգորսկի բերդից եմ գալիս, իսկույն և եթ ինձ տարավ ուղիղ գնեհալի տունը:

Յես նրան տեսա այգում: Նա զննում եր աշնան շնից մերկացած խնձորենիներն ու ձեր այգեպանի հետ բները խնամքով փաթաթում տաք ծղոտով: Նրա գեմքը հանգստություն եր արտահայտում, առողջություն և բարեհոգություն: Իմ գալուն նա ուրախացավ և սկսեց հարց ու փորձ անել սարսափելի անցքերի մասին, վորոնց յես ականատես էյի յեղել: Յես ամեն ինչ պատմեցի նրան: Ծերունին ուշադրությամբ լսում եր ինձ և մերթ ընդ մերթ կտրատում չորացած ձյուղերը: «Խեղճ Միրոնով, — ասաց նա, յերբ յես վերջացրի իմ տխուր պատմությունը: — Ափ-

¹ Շանթարկներ (պատկ.) — թնդանոթներ:

սոս, լավ սպա յեր: Տիրին Միրոնովն ել լավ կին եր և ինչպիսի ֆարպետն եր սուսկերը թթու գնելու: Իսկ Մաշան ինչ յեղավ, կապիտանի աղջիկը: Յես պատասխանեցի, վոր նա մնացել է բերդում, յերեցկնով ձեռքին: «Ա՛յ, ա՛յ, ա՛յ, — նկատեց գեներալը: — Դա վատ է, շատ վատ: Ավաղակների դիսցիպլինայի վրա յերբեք չի կարելի վատահանալ: Ի՞նչ կլինի խեղճ աղջկա վիճակը»: Յես պատասխանեցի, վոր Բելոգորսկի բերդը հեռու չէ և վոր հավանորեն նորին գերազանցությունը չի հապաղի զորք ուղարկել նրա դժբախտ բնակիչներին աղատելու համար: Գեներալը գլուխը ձոճեց անվստահությամբ: «Կտեսնենք, կտեսնենք, — ասաց նա: — Այդ մասին մենք դեռ ժամանակ կունենանք խոսելու: Խնդրեմ՝ ինձ մոտ համեցեք մի բաժակ թեյ խմելու. այսօր իմ տանը ուղմական խորհուրդ կլինի: Դու կարող ես մեզ ճիշտ տեղեկություններ տալ այդ անպիտան Պուգաչովի և նրա զորքի մասին: Հիմա, առայժմ դու գնա հանգստացի»:

Յես գնացի ինձ հատկացված բնակարանը, ուր Սավելիչն արդեն տանտերություն եր անում, և անհամբեր սկսեցի սպասել նշանակված ժամանակին: Ընթերցողը հեշտ կպատկերացնի, վոր յես փութացի ներկայանալ այդ խորհրդակցությունը, վորն այնպիսի աղբեցություն պիտի ունենար իմ ճակատագրի վրա: Նշանակված ժամին յես արդեն գեներալի մոտ եյի:

Նրա տանը յես տեսա քաղաքային չինովիկներից մեկին, հիշում եմ՝ մաքսատան դիրեկտորին — մի հաստ ու կարմրերեւ ծերուկի, գլաղետից՝ կարած կափտանը՝ հագին: Նա սկսեց հարց ու փորձ անել Իվան Կուզմիչի մասին, վորին սանահայր եր անվանում, և հաճախակի իմ խոսքը կտրում եր լրացուցիչ հարցերով և խրատական նկատողություններով, վորոնք թեպետ և չեյին վկայում, վոր նա ուղմական արվեստին տեղյակ մարդ է, ապա համենայն դեպս յերեւան եյին հանում նրա ուղիմությունն ու բնական խելքը: Մինչ այս, մինչ այն՝ հավաքվեցին և մյուս հրավիրվածները: Յերբ ամենքը նստեցին և բոլորին մի-մի բաժակ թեյ տվին, գեներալը միանգամայն պարզ և մանրամասն բացատրեց բանի եյությունը. «Հիմա, պարոնայք, — շարունակեց նա, —

¹ Գլաղետ — գործվածք, վորի հենքը մետաքս է, իսկ շարը՝ վոսկու կամ արծաթի թելեր — մեծ մասամբ կեղծ:

² Կափտան — տղամարդու վերնաշոր լայն փեշերով:

պետք է վճռել, թե մենք ինչպես պետք է գործենք խռովարարների դեմ. հարձակողական թե՛ պաշտպանողական: Սույն յեղանակներից յուրաքանչյուրն ունի իր ոգուտն ու ֆլասը: Հարձակողական գործողությունն ավելի հուսալի յե թշնամուն շուտափույթ վոչնչացնելու համար. պաշտպանողական գործողությունն ավելի հաստատ է և անվտանգ... Յեվ այսպես, սկսեք ձայներ հավաքել որինական կարգով, այսինքն՝ սկսած աստիճանով կրտսերներից: Պ. պրապորշչիկ՝, — շարունակեց նա ինձ դառնալով: — Հաճեցեք մեզ պարզել ձեր կարծիքը»:

Յես կանգնեցի և համառոտակի նկարագրելով նախ Պուգաչովին և նրա հրոսակը, հաստատապես ասացի, վոր ինքնակոչը հնար չունի կանոնավոր զորքի դիմադրելու:

Իմ կարծիքը չինովիկների կողմից ընդունվեց ակնհայտ անբարեհաճությամբ: Դրանում նրանք տեսնում եյին խուճապանություն և յերիտասարդի հանդգնություն: Լավեցին տրտունջի ձայներ և յես վորոշակի լսեցի ծծկեր բառը, կիսաձայն արտասանված մեկի կողմից: Գեներալը ինձ դարձավ և ժպտով ասաց. «Պ. պրապորշչիկ. ուղմական խորհրդակցությունների ժամանակ առաջին ձայները սովորաբար տրվում են հողուտ հարձակողական շարժումների. որինական կարգն այդ է: Հիմա սկսեք շարունակել ձայներ հավաքելը: Պ. կոլեժսկի խորհրդական², ասացեք ձեր կարծիքը»:

Դլադետի կափտան հագած ծերունին շտապով խմեց յերրորդ բաժակ թեյը, վորի մեջ բավականաչափ ոտմ եր խառնած, և պատասխանեց գեներալին. «Յես կարծում եմ, ձերդ գերազանցություն, վոր չպետք է գործենք վնչ հարձակողական, վոչ ել պաշտպանողական»:

«Այդ ինչպես թե, պարոն կոլեժսկի խորհրդական, — զարմացած առարկեց գեներալը: — Տակտիկան³ ուրիշ յեղանակներ չունի. պաշտպանողական կամ հարձակողական...»

¹ Պրապորշչիկ — ցարական բանակի կրտսեր սպայական աստիճան:

² Կոլեժսկի խորհրդական — քաղաքացիական աստիճաններից մեկը, վոր ցարական Ռուսաստանում կրում եյին պետական բոլոր ծառայողները՝ չինովիկները (աստիճանավորները):

³ Տակտիկա (հուն.) — գիտություն, վոր ուսումնասիրում է մարտավարությունը հիմունքները, զորաշարժերի կազմակերպումը և զորամասերը դասավորելու յեղանակները:

— Ձերդ գերադանցություն, շարժվեցեք կաշառողական:

«Եհնե, ձեր կարծիքը հույժ վողջամիտ ե: Տակախկան թույլ ե տալիս կաշառողական շարժում անել և մենք կողմնակից ձեր խորհրդից: Կարելի կլինի անպիտանի գլխի համար խոստանալ... յոթանասուն կամ մինչև իսկ հարյուր ոտըլի... գաղտնի գումարից...»

— Յեվ այն ժամանակ, — բնդհատեց մաքսատան վերատեսուչը, — թող յես կիրգիղական վոչխար լինեմ և վոչ թե կոլեժսկի խորհրդական, յեթե այդ գողերը մեզ չհանձնեն իրենց ատամանին՝ վտաք ու ձեռքը կապած:

«Այդ մասին մենք դեռ կմտածենք ու կխոսենք, — պատասխանեց գեներալը: — Սակայն համենայն դեպս պետք ե ձեռնարկել նաև ռազմական միջոցներ: Պարոնայք, տվեք ձեր ձայներն ըստ որինական կարգի»:

Բոլոր կարծիքները հակառակ եյին իմին: Չինոֆիկներն ամենքն ել խոսում եյին զորքի անհուսալիություն, հաջողության անվստահելիության, զգուշության և այլ նման բաների մասին: Բոլորն ել այն կարծիքին եյին, վոր ավելի խոհեմ կլինի մնալ թնդանոթների պաշտպանության տակ քարե հաստատուն պարիսպի ներսում, քան թե բաց դաշտում փորձել գեներլ բախտը: Վերջապես գեներալը բոլոր կարծիքները լսելուց հետո իր ձեռամորձից թափ տվեց մոխիրը և հետեյալ ճառն արտասանեց.

«Տյարք իմ. յես պետք ե ձեզ հայտարարեմ, վոր յես իմ կողմից միանգամայն համամիտ եմ պարոն պրապորշչիկի կարծիքին, քանի վոր սույն կարծիքը հիմնված ե առողջ տակտիկայի բոլոր կանոնների վրա, վոր համարյա միշտ գերադասում ե հարձակողական շարժումները պաշտպանողականից»:

Այս խոսքի վրա նա դադար առավ և սկսեց լցնել ձեռամորձը: Իմ ինքնասիրությունը ցնծում եր: Յես հպարտություն մայեցի չինոֆիկներին, վորոնք միմյանց հետ փափսում եյին անբավական ու անհանգիստ տեսքով:

«Սակայն, տյարք իմ, — շարունակեց նա խոր հոգոցի հետ ձեռի մի թանձր քուլա թողնելով, — յես չեմ համարձակվում այդքան մեծ պատասխանատվություն վերցնել, յերբ հարցը վերաբերում ե նորին արքայական մեծություն, իմ ամենավողորմած թագուհու՝

¹ Ա. տ. ա. մ. ն. — այս տիտղոսն եյին կրում կազակների զորապետները, փոխաբերաբար՝ առաջնորդ, հրոսակապետ:

յինձ հավատացած դավաճների ապահովությունը: Յեվ այսպես, յես համաձայնվում եմ ձայների մեծամասնության հետ, վորը վճռեց, թե ավելի խոհեմ և անվտանգ կլինի քաղաքի ներսում սպասել պաշարման, իսկ թշնամու հարձակումները հրետանու ուժով և (յեթե հնարավոր լինի) արտելքներով հետ մղել»:

Չինոֆիկներն իրենց հերթին ծաղրանքով նայեցին ինձ: Խորհրդակցությունը վերջացավ: Յես չեյի կարող չափսոսալ թուլությունը հարգելի զորականի, վորը հակառակ սեփական համոզման, վճռեց հետեւել անտեղյակ ու անփորձ մարդկանց կարծիքներին:

Այս նշանավոր խորհրդակցությունից մի քանի որ հետո մենք լմացանք, վոր Պուգաչովը հավատարիմ իր խոստման, մոտենում ե Որենբուրգին: Խոսվարարների զորքը յես տեսա քաղաքի պարսպի գլխից: Ինձ թվաց, վոր նրանց թիվը տասնապատիկ ավելացել ե վերջին հարձակումից հետո, վորին յես ներկա եյի: Նրանք ունեյին նաև հրետանի, վոր Պուգաչովը զրավել եր իր՝ արդեն իսկ նվաճած փոքրիկ բերդերում: Հիշելով խորհրդակցության վորոշումը, յես նախատեսում եյի յերկարատե արգելափակում Որենբուրգի պարիսպների մեջ և սրտնեղումից քիչ մնաց, վոր լաց լինեյի:

Յես չեմ նկարագրի Որենբուրգի պաշարումը, վոր պատմությունն ե պատկանում և վոչ թե ընտանեկան հուշագրություններին: Կարճ կասեմ, վոր սույն պաշարումը տեղական իշխանություն անզգուշության պատճառով կործանարար յեղավ բնակիչների համար, վորոնք սով և ամեն տեսակ աղետներ կրեցին: Հեշտ ե պատկերացնել, վոր կյանքը Որենբուրգում ամենաանտանելին եր: Ամենքը վհատություն եյին սպասում իրենց բախտի վորոշմանը, ամենքն ախ ու վախ եյին քաշում թանգությունից, վոր իրոք սոսկալի յեր: Բնակիչները սովորեցին թնդանոթի ուղմբերին, վոր ընկնում եյին նրանց տան բակերը: Մինչև իսկ Պուգաչովի հրոսակները այլևս չեյին գրավում ընդհանուր հետաքրքրություն: Յես մեռնում եյի ձանձրույթից: Ժամանակն անցնում եր: Բեկորոսկի բերդից նամակներ չեյի ստանում: Բոլոր ճանապարհները կտրված եյին: Մարիա Իվանովնայից հեռու լինելն անտանելի յեր դառնում ինձ համար: Նրա վիճակի անհայտությունն ինձ տանջում եր: Իմ միակ բավականությունը ձի նստելն եր: Պուգաչովի վողորմածությունը յես մի լավ ձի ունեյի,

վորի հետ բաժանում էյի իմ աղքատիկ սնունդը և վորը նստած, ամեն ուր դուրս էյի գալիս քաղաքից՝ Պուզաշովի ձիավորների հետ հրացանաձգության բռնվելու համար: Այս հրացանաձգությունների մեջ գերակշռությունը սովորաբար չարագործների կողմն էր, վորոնք կուշտ էյին, քեֆները տեղը և լավ ձիեր նստած: Քաղաքի վտիտ այրուձին չէր կարողանում հաղթել նրանց: Յերբեմն դաշտ էր դուրս գալիս և մեր սոված հետևակազորը, սակայն ձյան խորությունը նրան խանգարում էր հաջողակ դործել ցաք ու ցրիվ ձիավորների դեմ: Հրետանին ապարդյուն զորքում էր պատնեշի վրայից, իսկ դաշտում ձիերի ուժասպառությունը պատճառով խրվում էր ձյան մեջ ու չէր շարժվում: Այս պատկերն ունեյին մեր ռազմական գործողությունները: Ահա թե Որենբուրգի չիեոֆերիկներն ինչն էյին անվանում զգուշություն և վողջամտություն:

Մի անգամ, յերբ ինչպես յեղավ մեզ հաջողվեց ցրել ու քշել խռովաբարների բավական մի ստվար ամբոխ, յես ձիա քշեցի մի կազակի վրա, վոր հետ էր ֆնացել իր ընկերներից: Յես արդեն պատրաստ էյի իմ թուրքական թրով հարվածել նրան, յերբ նա հանկարծ գլխարկը հանեց ու բղավեց. «Բարև՝ ձեզ, Պյոտր Անդրեյիչ: Աստծով լինչ հալի յեք»:

Յես նայեցի նրան և ճանաչեցի մեր ուրյադնիկին: Անասելի ուրախացա նրան հանդիպելուս համար: «Բարև՝ Մակսիմիչ, — ասացի նրան: — Վաղճւց ե վոր դուրս ես յեկել Բելադոսկից»:

«Վաղճւց չի, տեր իմ Պյոտր Անդրեյիչ. հենց յերեկ եմ վերադարձել այնտեղից: Նամակ ունեմ ձեզ տալու»:

— Ո՞ւր ե, — կանչեցի յես, ամբողջովին կրակ կտրելով:

«Մոտս ե, — պատասխանեց Մակսիմիչը ձեռքը ձենելով: — Յես խոստացա Պալաշային մի կերպ հնար գտնել նամակը ձեզ հանձնելու»: Այս ասելով նա ինձ հանձնեց ծալված թղթի մի կտոր ու իսկույն և եթ ձին քշեց հեռացավ: Յես թուղթը բաց արի և սրտի թրթռումով կարդացի հետեյալ տողերը.

«Աստծուն հաճելի յեր ինձ հանկարծ զրկել հորից ու մորից. աշխարհիս յերեսին վոչ հարազատներ ունեմ, վոչ ել հովանավորներ: Դիմում եմ ձեզ, գիտենալով, վոր դուք միշտ ել իմ բարին եք կամեցել և վոր դուք պատրաստ եք ամեն մեկին ոգնելու: Ազդեցում եմ աստծուն, վոր այս նամակը մի կերպ հասնի ձեր

ձեռքը: Մակսիմիչն ինձ խոստացավ այն հասցնել ձեզ: Պալաշան Մակսիմիչից լսել էր նույնպես, վոր նա հաճախ հեռվից ձեզ տեսնում ե արտեղքների ժամանակ և վոր դուք բոլորովին չեք պահպանում ձեզ և չեք մտածում նրանց մասին, վորոնք արտասուքն աչքերին ձեզ համար աղոթք են անում աստծուն: Յերկար ժամանակ յես հիվանդ էյի, իսկ յերբ առողջացա, Ալեքսեյ Իվանովիչը, վորը մեզանում իշխանավոր ե դարձել հանգուցյալ հայրիկի փոխարեն, հայր Գերասիմին հարկադրեց ինձ իրեն հանձնել. սպառնալով Պուզաշովի անունից: Ապրում եմ մեր տանը, հսկողություն տալի: Ալեքսեյ Իվանովիչն ինձ հարկադրում ե իր հետ ամուսնանալ: Նա ասում ե, վոր փրկել ե իմ կյանքը, վորովհետև ծածկել ե Ակուլինա Պամֆիլովնայի խաբեբայությունը, վորը չարագործներին ասել ե, թե իբր յես նրա բարեկամուհին եմ: Իսկ ինձ համար ավելի հեշտ ե մեռնել, քան թե կին լինել այնպիսի մի մարդու, ինչպիսին Ալեքսեյ Իվանովիչն ե: Նա ինձ հետ շատ դառան ե վարվում և սպառնում ե, վոր յեթե խելքս գլուխս չհավաքեմ և չհամաձայնվեմ, ապա ինձ կտանի բանակատեղ՝ չարագործի մոտ և վորպես թե ինձ հետ ել նույնը կլինի, ինչ յեղավ Լիզավետա Նարլովայի¹ հետ: Յես խնդրեցի Ալեքսեյ Իվանովիչին, վոր ինձ ժամանակ տա մտածելու: Նա համաձայնվեց սպասել նորից յերեք ուր, իսկ յեթե յերեք ուրից հետո յես նրան մարդու չգնամ, այն ժամանակ այլևս վոչ մի փրկություն չի լինի ինձ: Միեկի Պյոտր Անդրեյիչ. դուք եք իմ միակ հովանավորը, պաշտպանեցեք խեղճիս: Խնդրեցեք գեներալին և բոլոր հրամանատարներին՝ շուտով սիկուրս ուղարկել մեզ, ինքներդ ել յեկեք, յեթե կարող եք: Մնամ խոնարհաբար ձեր խեղճ վորրուհի

Մարիա Միրոնովա:

Այս նամակը կարդալով քիչ ֆնաց, վոր խելքս թոցնեյի: Յես դեպի քաղաք սլացա, անողորմաբար խթանելով իմ խեղճ ձիուն: Ճանապարհին ել ինչ ասես, վոր չեյի ծրագրում գժբախտ աղջկան

¹ Տատիշկինայա բերդի պարետի աղջիկը, վորը Նիժնե-Ուգերնայա կոչված ամբուլյան պետի կինն էր: Այս բերդը գրավուց հետո Պուզաշովը մահապատժի յեր յենթարկել Նարլովայի հորը, մորը և ամուսնուն, իսկ նրան, վորպես գեղատեսիլ կնոջ, դարձրել էր իր հարձը: Մի վորոշ ժամանակ անց այս կինը ևս սպանվեց:

փրկելու համար և վոչ մի հնար չկարողացա մտածել: Քաղաք հասնելով, յես ուղիղ գեներալի մոտ գնացի և շտապով ներս վազեցի:

Գեներալը հետ ու առաջ եր գնում իր սենյակում, ծխելով կոճ-դափայտից պատրաստած իր ծխամորճը: Ինձ տեսնելով նա կանգ առավ: Հավանորեն իմ տեսքը նրան ապշեցրեց. նա հոգատարու-թյամբ հարց ու փորձ արեց իմ շտապ գալու պատճառի մասին: «Ձերդ գերազանցություն, — ասացի յես նրան, — դիմում եմ ձեզ ինչպես հարազատ հորս. ի սեր աստծու, մի մերժեք իմ խնդիրը. հարցը իմ ամբողջ կյանքի յերջանկությունն և վերաբերում»:

«Ի՞նչ և պատահել, սիրելիս, — հարցրեց ապշած ծերունին: — Ի՞նչ կարող եմ անել քեզ համար: Ասա»:

— Ձերդ գերազանցություն, հրամայեցեք, վոր ինձ մի վաշտ զինվոր և մի հիսնյակ կազակներ տան և թույլ տվեք Բելոգորսկի բերդը մաքրեմ:

Գեներալը աչքերը սեռեց ինձ վրա, յերևի կարծելով, վոր յես գժվել եմ (վորում նա համարյա թե չսխալվեց):

«Այդ թնչպես: Մաքրել Բելոգորսկի բերդը», — ասաց նա վեր-ջապես:

— Հաջողությամբ համար յերաշխավորում եմ, — յեռանդով պա-տասխանեցի յես: — Միայն թե՛ ինձ թողեք:

«Վո՛չ, յերիտասարդ, — ասաց նա գլուխը ճռճելով: — Այդպիսի մեծ տարածության վրա թշնամին ձեզ հեշտությամբ կկտրի գլխա-վոր ռազմակետի կոմունիկացիայից¹ և կատարյալ հաղթություն կտանի ձեր դեմ: Կտրված կոմունիկացիան...»

Յես վախեցա, տեսնելով վոր նա տարվում և ռազմական դա-տողություններով և շտապեցի ընդհատել նրան. «Կապիտան Մի-րոնովի աղջիկը, — ասացի յես նրան, — ինձ նամակ և գրել. նա ոգնություն և խնդրել. Շվաբրինը նրան հարկադրում և իր հետ ամուսնանալ»:

«Ի՞նչ եք ասում: Ո՛ր, այդ Շվաբրինը ամենամեծ Schelm-ն² և և յեթե ձեռքս ընկնի, յես կհրամայեմ 24 ժամյա ընթացքում

¹ Կոմունիկացիա (լատ.) — կոմունիկացիոն ուղիները հաղորդակցու-թյան այն ճանապարհներն են, վորոնք կապում են բանակի գրաված վայրը եր մատակարարման հենակետի հետ:

² Schelm — շելմ (գերմ.) — չարճճի, ստահակ մարդ:

դատել և մենք նրան կգնդակահարենք բերդի պարապետի¹ վրա: Իսկ առայժմ պետք և համբերություն ունենալ...»

— Համբերություն ունենալ, — գոռացի յես ինձ կորցրած: — Իսկ մինչ այդ կամուսնանա՞մ Մարիա Իվանովնայի հետ...

«Ո՛ր, — առարկեց գեներալը: — Դա դեռ դժբախտությունն է. նրա համար ավելի լավ կլինի առայժմ լինել Շվաբրինի կինը. նա հիմա կարող և հովանավորել այդ աղջկան, իսկ յերբ մենք նրան կգնդակահարենք, այն ժամանակ, աստված վողորմած և, կգտնվեն և լավ փեսացուներ: Գեղեցիկ և յերիտասարդ այրիները տանը չեն մնում, այսինքն յես ուզում եյի ասել, վոր յերիտասարդ այ-րին ավելի շուտ կգտնի իրեն ամուսին, քան թե աղջիկը»:

— Ավելի շուտ կհամաձայնվեմ մեռնել, — ասացի յես կատա-ղած, — քան թե նրան զիջել Շվաբրինին:

«Բա՛ն, բա՛ն, բա՛ն, բա՛ն, — ասաց ծերունին: — Հիմա յես հասկանում եմ, վոր դու սիրահարված ես Մարիա Իվանովնայի վրա: Ո՛ր, դա ուրիշ բան և: Խեղճ տղա: Բայց այնուամենայնիվ յես չեմ կարող քեզ մի վաշտ զինվոր և մի հիսնյակ կազակ տալ: Այդ արշա-վանքն անմիտ բան կլինեք. յես չեմ կարող դա վերցնել իմ պա-տասխանատվության վրա»:

Յես մնացի գլխիկոր. հուսահատությունն ինձ պատեց: Հան-կարծ մի միտք անցավ իմ գլխով. թե ի՞նչ եր դա, ընթերցողն այն կտեսնի հետևյալ գլխում, ինչպես ասում են հնամենի վի-պագիրները:

¹ Պարապետ (ֆր.) — պարիսպ, պատնեշ, պատվար (մեծ մասամբ բերդե-ամրոցի), հողաթումբ:

Գ Լ Ո Ւ Խ XI

Խ Ռ Ո Վ Ա Ր Ա Ր Ա Վ Ա Ն Ը

Կուշտ եր առյուծն այդ պահին, թեև ի ծնե կատաղի-
 «Իմ քարանձավը, ասա, ինչո՞ւ շնորհ բերեցիր» —
 Հարցրեց նա սիրալիք։ Ա. Սոսնարովով

Յես թողի գեներալին և շտապեցի դեպի իմ բնակարանը։ Սա-
 վելիչն ինձ գիմավորեց իր սովորական հորդորանքով։ «Դու յեկ
 բան ես գտել, տեր իմ, հաշիվ պահանջել հարբած ավազակներից։
 Բոյարին¹ վայել է դա։ Ո՛վ գիտե՞ ինչ կզա գլխներս — ժամա-
 նակը հար է. վտարով-գլխով կկորչես։ Են ել մի բան եր, թե
 ասենք թուրքերի կամ շվեդների դեմ կովի գնայիր. թե չե, ասելն
 ել ամոթ է՝ ախր ո՞ւմ վրա յես քշում»։

Յես նրա խոսքը կտրեցի հարցով. ընդամենն ինչքան փող
 ունեմ։ «Քեզ հերիք կանի, — պատասխանեց նա ինքնագոհ տես-
 քով։ — Մրիկաներն ինչքան ուշադիր տնտղեցին ամեն քունջ ու
 պուճախ, յես ելի կարողացա թաքցնել»։ Այդ խոսքերի հետ նա
 գրպանից հանեց մի յերկար, գործված քսակ՝ լի արծաթով։ «Սա-
 վելիչ, — ասացի յես նրան, — տուր ինձ հիմա դրա կեսը, իսկ
 մնացածը վերցրու քեզ։ Յես գնում եմ Բելոգորսկի բերդը»։

«Տեր իմ, Պյոտր Անդրեյիչ, — ասաց բարի դաստիարակս դող-
 դոջուն ձայնով։ — Աստծուց վախեցիր. դու լինչպես պիտի ձա-
 նապարհ ընկնես հիմա, յերբ ավազակների ձեռքից վոչ մի տեղ
 գնալ չի կարելի։ Գոնե ծնողներիդ խղճա, թե վոր ինքդ քեզ չես
 մեղքանում։ Ո՞ւր պիտի գնաս։ Ինչո՞ւ։ Մի քիչ սպասիր, զորքերը
 կգան, բոլոր ավազակներին կբռնոտեն, են ժամանակ գնա ուր
 վոր ուզում ես»։

Բայց իմ դիտավորությունը հաստատ եր։ «Այլևս ուշ է խոր-
 հուրդներ տալ, — պատասխանեցի յես ծերունուն։ — Յես պետք է
 գնամ, յես չեմ կարող չգնալ։ Հոգ մի անի, Սավելիչ. աստված
 վողորմած ե, յերեկ կտեսնվենք։ Բայց տես՝ չլինի ափսոսաս ու-
 ժլատություն անես։ Քեզ համար ինչ վոր պետք լինի, կգնես՝
 թեկուզ թանգ գնով։ Այդ փողերը յես քեզ եմ նվիրում։ Յեթե
 յերեք որից չվերադառնամ...»

«Եդ լինչ ես ասում, տեր իմ, — ընդհատեց ինձ Սավելիչը։ —
 Լինելու բան է, վոր քեզ մենակ թողնեմ։ Եդ մեկը դու յերազիդ
 ել չես կարող ինձնից խնդրել։ Համա վոր դու արդեն վճռել ես
 գնալ, են ժամանակ յես, թեկուզ վոտով, կգամ քո հետևից և քեզ
 մենակ չեմ թողնի։ Լինելու բան է, վոր յես առանց քեզ նստեմ
 պարսպի ներսում։ Ի՞նչ ե, գովել եմ, հա՛։ Քո կամքն է, տեր իմ,
 բայց յես քեզնից ձեռք չեմ քաշի»։

Յես գիտեցի, վոր իզուր է վիճել Սավելիչի հետ և թույլ տվի
 նրան ճանապարհի պատրաստություն տեսնել։ Կես ժամից յես
 նստեցի իմ լավ նժույգը, իսկ Սավելիչը՝ մի վտիտ ու կաղ ձի,
 վոր նրան ձրի տվեց քաղաքի բնակիչներից մեկը, միջոցներ չու-
 նենալով կերակրելու նրան։ Մենք ուղղվեցինք դեպի քաղաքի
 դարպասները. պահապանները մեզ բաց թողին. մենք դուրս յեկանք
 Ռեններուզից։

Սկսում եր միջնել։ Ճանապարհս գնում եր Բերդսկ կոչված
 ավանով, վորը Պուզաշովի հանգրվանն եր։ Ուղիղ ճանապարհը
 ծածկված եր ձյունով, սակայն տափաստանի վրա ամենուր նկա-
 տելի եյին ձիավորների ամեն որ նորոգվող հետքերը։ Ձիս ըն-
 թանում եր խոշոր վարդով։ Սավելիչը հազիվ եր կարողանում
 հեռվից հետեւել և ամեն բույե ձայն եր տալիս ինձ. «Կամաց, տեր
 իմ, ի սեր ասածո՛ կամաց. իմ անիծյալ քոսոտը հագիվ է հաս-
 նում քո յերկար-վոտնանի դեի հետևից։ Ախր ո՞ւր ես շտապում։
 Լավ եր, թե քեֆի եյինք կանչվել, թե չե, արի տես, վոր կորստյան
 անդունդն ենք քշում... Պյոտր Անդրեյիչ, տեր իմ, Պյոտր Անդ-
 րեյիչ... Մի՛ սպանի... Աստված իմ, տերունական յերեխեն ձեռից
 գնաց»։

Շուտով առկայծեցին Բերդսկի կրակները։ Մենք մոտեցանք
 խրամանդներին՝ ավանի բնական ամրություններին։ Սավելիչն
 ինձնից հետ չեւ մնում, չընդհատելով իր աղերսալից պաղատանքը։

¹ Боярин — խոշոր ազնվական հին Ռուսաստանում։

Յես հուշս ունեյի ավանի կողքովն ապահով անցնել, յերբ հանկարծ կիսախավարի մեջ, ուղիղ իմ առջև տեսա հինգ գեղջուկների, մահակներով զինված. դա Պուզաշովի հանգրվանի առաջավոր պահակախումբն էր: Մեզ ձայն տվին: Նշանաբանը չիմանալով, յես ուզում էյի լեւոյայն անցնել նրանց մոտով, բայց նրանք իսկույն և եթ շրջապատեցին ինձ և նրանցից մեկը ճանկեց ձիուս սանձը: Յես սուրս հանեցի և խփեցի գեղջուկի գլխին. գգակը փրկեց նրան, սակայն նա յերեբաց ու սանձը ձեռքից թողեց: Մյուսները շփոթվեցին և փոքր ինչ հեռու փախան. յես ողորկեցի այդ բոլորից, խթանեցի ձիս ու սլացա:

Վերահայ գիշերվա մութը կարող էր ինձ փրկել ամեն տեսակ վտանգից, յերբ հանկարծ, հետ նայելով տեսա, վոր Սավելիչն ինձ հետ չէ: Խեղձ ծերունին իր կաղ ձիով չէր կարողացել պրծնել ավազակների ձեռքից: Ծառս լինչ էր: Մի քանի բոլակ նրան սպասելուց հետո և հավաստիանալով, վոր նա բռնված է, յես շրջեցի ձիուս գլուխը և հետ դարձա նրան ազատելու:

Խրավանդին մոտենալով, հեռվից յես լսեցի աղմուկ, աղաղակներ և իմ Սավելիչի ձայնը: Յես ավելի արագացրի ձիուս ընթացքը և շուտով նորից ընկա պահակող գեղջուկների մեջ, և վորոնք մի քանի բոլակ առաջ ինձ կանգնեցրել էյին: Սավելիչը նրանց մեջն էր: Նրանք ծերունուն իջեցրել էյին ձիուց և պատրաստվում էյին նրան կապտել: Իմ մոտենալը նրանց ուրախացրեց: Աղաղակներով հարձակվեցին ինձ վրա և մի ակնթարթում քարշ տվին ձիուս վրայից: Նրանցից մեկը, ըստ յերևույթին գլխավորը, հայտնեց մեզ, վոր նա իսկույն և եթ մեզ կտանի թաղավորի մոտ: «Իսկ մեր տերը, — ավելացրեց նա, — իրավունք ունի հրամայելու՝ ձեզ հիմա կախն, թե — սպասե՛ք առավոտ լուսին»: Յես չընդգիմացա. Սավելիչը հետևեց իմ որինակին և պահակները հանգիստավոր կերպով մեզ տարան:

Մենք կտրեցինք խրավանդը և մտանք ավանը: Բոլոր խորհիթներում կրակներ էյին վառվում: Աղմուկն ու աղաղակները լսվում էյին ամենուր: Փողոցում յես բազմաթիվ մարդիկ տեսա, բայց մթության մեջ վոչ վոք մեզ չնկատեց և հանձինս ինձ չնկատեց Որենբուրգի սպային: Մեզ ուղիղ տարան անկյունի խորհիթը, վոր գտնվում էր յերկու փողոցների հատման կետում: Դարպասի մոտ կային զինուկ մի քանի տակառներ և յերկու թնդանոթ: «Ահա և

պալատը, — ասաց գեղջուկներից մեկը. — իսկույն կտեղեկացնենք ձեր մասին»: Նա մտավ խորհիթ: Յես նայեցի Սավելիչին. ծերունին խաչակնքում էր, քթի տակ աղոթք մրմնջալով: Յերկար սպասեցի յես. վերջապես գեղջուկը վերադարձավ և ասաց ինձ. «Գնա՛. մեր տերը հրամայեց ներս թողնել սպային»:

Յես մտա խորհիթը կամ պալատը, ինչպես անվանում էյին գեղջուկները: Ներսը լուսավորված էր յերկու ճարպամոմով, իսկ պատերը պատտառել էյին վոսկեզոծ թղթով. սակայն, յերկար նստարանները, սեղանը, թոկից կախած լվացարանը, մեխից քարշ յերեսսրբիչը, անկյունում դրված ունեկին և լայն թարեքը՝ վրան կճուճներ, — ամեն ինչ այնպես էր, ինչպես սովորական խորհիթում: Պուզաշովը նստած էր սրբերի պատկերների տակ, կարմիր կափտանը հագին, յերկարավուն գգակը գլխին և ձեռքերը հանգիստավոր կերպով մեջքին դրած: Ծինծու քննության տեսքով նրա մոտ կանգնած էյին մի քանիսն իր գլխավոր ընկերներից: Յերեվում էր, վոր Որենբուրգից սպա գալու լուրը խուժարարների մեջ մեծ հետաքրքրություն էր դարձեցրել և, վոր նրանք պատրաստվել էյին ինձ հանդիսավորություն մը գիմավորելու: Պուզաշովն ինձ ճանաչեց առաջին իսկ հայացքից: Նրա կեղծ հանգիստավորությունը հանկարծ չքացավ: «Ա՛հ, ձերդ բարեծննդություն, — ասաց նա ինձ աշխուժություն մը: — Ի՞նչպես եք: Բարե՛ լինի. ինչի՞ յեք յեկել»: Յես պատասխանեցի, վոր գնում էյի իմ գործով և վոր նրա մարդիկ ինձ կանգնեցրին: «Իսկ լինչ գործով», — հարցրեց նա ինձ: Յես չգիտեյի՝ ինչ պատասխանել: Պուզաշովը յենթադրելով, վոր յես չեմ ուզում բացատրություն տալ վկաների ներկայություն մը, դարձավ իր ընկերներին և նրանց հրամայեց դուրս գնալ: Բոլորը հնազանդվեցին, բացի յերկուսից, վորոնք տեղերից չձարժվեցին: «Պոսի՛ր համարձակ, — ասաց ինձ Պուզաշովը. — նրանցից յես վոչինչ չեմ թաքցնում»: Յես նայեցի ինքնակոչի մտերիմներին. նրանցից մեկը՝ վտիտ ու կուզիկ մի ծերուկ — ձերմակ մորուքով, աչքի ընկնող վոչինչ չունեք, բացի կապտագույն ժապավենից, վոր պատել էր ուսովը, գորշ արմյակի վրայից: Բայց յես հավիտյանս չեմ մոռանա նրա ընկերոջը: Նա բարձրահասակ էր, մարմնեղ ու լայնաթիկունք, և ինձ թվաց մոտ քառասունհինգ տարեկան: Թավ, շեկ մորուքը, գորշ պսպղուն աչքերը, քիթը՝ առանց քթածակերի և ճակատի ու այտերի վրայի կարմրավուն բծերը

անմեկնելի մի արտահայտութիւնն եյին տալիս նրա չեչոտ, լայն գեմքին: Նա կարմիր շապիկ էր հագել, կիրդիղական խալաթ և կաղակի շալվար: Առաջինը (ինչպես հետո իմացա) փախստական կապրալ Բելոբորոդովն¹ էր. յերկրորդը՝ Աֆանասիյ Սոկոլովը (Խոսպուշա² կոչեցյալ) աքսորական մի հանցավոր, վորը յերեք անգամ փախել էր Սիբիրի հանքահորերից: Չնայած այն զգացումներին, վոր սաստիկ հուզում էյին ինձ, իմ յերևակայութիւնը խիստ զրադեցնում էյին այս մարդիկ, վորոնց մեջ այսպես անսպասելի քնկել էյի յես: Սակայն Պուգաչովն ինձ ուշքի բերեց իր հարցով. «Ասա, Բենչ գործով ես դու Որենբուրգից դուրս յեկել»: «Ասա, Բենչ գործով ես դու Որենբուրգից դուրս յեկել»:

Արտասովոր մի միտք ծագեց իմ գլխում: Ինձ թվաց, թե նա խախնամութիւնը, վոր սրանով յերկրորդ անգամն էր ինձ բերում Պուգաչովի մոտ, առիթ էր տալիս իմ դիտավորութիւնն իրագործելու: Յես վճռեցի ոգտվել դրանից և դեռես անելիքս չմտածած, պատասխանեցի Պուգաչովի հարցին.

— Յես գնում եյի Բելոբորոսկի բերդը մի վորբուհու փրկելու, վորին այնտեղ նեղացնում են:

Պուգաչովի աչքերը փայլատակեցին: «Իմ մարդկանցից ո՞վ է համարձակվում վորբուհուն նեղացնել, — գոռաց նա: — Հազար գլուխ ել վոր նա ունենա, իմ դատաստանից չի կարող փախչել: Ասա, ո՞վ է հանցավորը»:

— Շվարերինն է հանցավորը, — պատասխանեցի յես: — Նա բանտարկած պահում է այն աղջկան, վորին դու յերեցկնոջ մոտ հիվանդ տեսար, և գոռով ուզում է հետը ամուսնանալ:

«Յես Շվարերինին խելքի՛ կրեբեմ, — անավոր ձայնով ասաց Պուգաչովը: — Նա կիմանա, թե իմ ուրը ինչպես կարելի յե բռնութիւնն բանեցնել և ժողովրդին նեղացնել: Յես կկախեմ նրան»:

¹ Ի. Ն. Բելոբորոդով — նախկին հրետավոր՝ շարքային հասարակ զինվոր է յեղել ցարական բանակում, պուգաչովյան շարժման աչքի ընկնող մասնակիցներից, վոր ապստամբեցրեց Պերմի շրջանի գործարաններում աշխատող ձորտ-բանվորներին:

² Խոսպուշա — գյուղացի, աղստամբութեան ամենաականավոր ղեկավարներից մեկը, վոր Ուրալի գործարաններում ձորտ-բանվոր եր Գործարանից քանիցս կատարած փախուստների համար կառավարութիւնը խեղանդամ էր դարձրել նրան: Առաջնորդել է Ուրալի ապստամբ բանվորներին դորախմբերը: Գլխավորած է 1775 թ.:

«Թույլ տուր մի խոսք ասեմ, — ասաց Խոսպուշան խոպոտ ձայնով: — Դու շտապեցիր Շվարերինին բերդապետ նշանակել, իսկ հիմա շտապում ես նրան կախել: Դու կաղակներին արդեն վերաՎորել ես, աղնվականին նրանց պետ նշանակելով. ել մի վախեցնի աղնվականներին — առաջին չարախոսութեան հիման վրա նրանց կախաղան հանելով»:

«Չպետք է նրանց վնչ խղճալ, վոչ ել շնորհ անել, — ասաց կապույտ ժապավենավոր ծերուկը: — Շվարերինին կախելը ցավ չե, համա թե վատ չի լինի և՛ պարոն սպային մի լավ հարցաքննել, թե ինչո՞ւ յե բարեհաճել շնորհ բերել մեզ մոտ: Յեթե նա քեզ թագավոր չի ճանաչում, ապա հարկավոր չի քեզ մոտ դատաստան փնտրել. իսկ թե վոր ճանաչում է, ինչո՞ւ նա մինչև այսօր նստել է Որենբուրգում քո թշնամիների հետ միասին: Արդյոք չե՞ս հրամայի դրան դատաստանատուն տանել և այնտեղ կրակը մի լավ թեժացնել. ինձ այնպես է յերևում, վոր նորին վողորմածութիւնը մեզ մոտ ուղարկված է Որենբուրգի հրամանատարների կողմից»:

Ծեր չարագործի տրամաբանութիւնն ինձ բավական համոզիչ թվաց: Իմ ամբողջ մարմնով մի դող անցավ այն մտքից, թե յես սււմ ձեռքումն եմ: Պուգաչովը նկատեց իմ հուզմունքը: «Շը՞, ձերդ բարեծննդութիւն, — ասաց նա ինձ աչքով անելով: — Իմ ֆելդմարշալը, կասենաս՝ խելոք բան է առաջարկում: Դու խելքն ի՞նչ է կտրում»:

Պուգաչովի ծաղրանքը վերագարձրեց իմ աշխուժութիւնը: Յես հանդիստ պատասխանեցի, վոր գտնվում եմ նրա իշխանութեան տակ և վոր նա ազատ է ինձ հետ վարվելու, ինչպես ինքը կկամենա:

«Բարի, — ասաց Պուգաչովը: — Հիմա ինձ ասա, թե Բենչ գործութեան մեջ է ձեր քաղաքը»:

— Փառք աստուծո, — պատասխանեցի յես. — ամեն ինչ լավ է:

«Լավ է, — կրկնեց Պուգաչովը: — Համա ժողովուրդը սովից կոտորվե՞ւմ է»:

Ինքնակոչը ճիշտ էր ասում, բայց յես ըստ յերդման պարտականութեան սկսեցի հավատացնել, վոր այդ բոլորը դատարկ լուրեր են և վոր Որենբուրգում ամեն տեսակի բավականաչափ պաշար կա:

«Տեսնե՞մ ես, — մեջ ընկալ ծերուկը, — վոր նա քեզ յերես առ յերես խարում է: Բոլոր փախստականները միաբերան պատմում

են, վոր Որենբուրգում սով ու համաճարակ է, վոր այնտեղ լեռ են ուտում, այն ել փառք՝ յեթե ճարում են, իսկ նորին վողորմածությունը հավատացնում է մեզ, վոր ամեն ինչ առատ է այնտեղ: Յեթե դու ուզում ես Շվարբինին կախել, ապա լավ կանես նույն այդ կախաղանից կախես և այս կարիճին, վորպեսզի վոչ վոք չնախանձի»:

Անիծյալ ծերունու խոսքերը կարծես թե յերերացին Պուգաչովին: Բարեբախտարար խոսքերն սկսեց հակառակել իր ընկերոջը: «Հերիք, Նահմիչ, — ասաց նա: — Քեզ վոր քննա՞մեն ինչ կխեղդես ու կմորթես: Ի՞նչ մի աժդահան ես: Տեսնում եմ, հրեն հողիդ տալիս ես: Մի վոտքդ գերեզմանումն է, բայց ուրիշների տունն ես քանդում: Քի՞չ արյուն կա խղճիդ վրա»:

— Ի՞նչ է, դու սուրբ ես, ելի, — առարկեց Բելոբորոդովը: — Քեզ վորտեղի՞ց խղճատանք:

«Իհարկե, — պատասխանեց խոսքերը, — յես ել եմ մեղապարտ և այս ձեռքը (այդ խոսքերի հետ նա սեղմեց իր վոսկրոտ բուռնցքը և թևքերը հետ ծալելով մերկացրեց մազոտ թևը), այս ձեռքն ել է մեղավոր թափած քրիստոնեական արքան համար: Բայց յես հակառակորդիս եմ սպանել, և վոչ թե հյուրիս. բաց ճանապարհի վրա և մութ անտառում և վոչ թե տանը, վառաբանի վրա վեր ընկած. լախտով ու կոթակով, և վոչ թե կնկա չարախոսությամբ»:

Ծերունին յերեսը շուռ տվեց և քթի տակ մրթմրեաց. «Ճոթոած քթածակեր»...

— Ի՞նչ ես քչփչում, պառնա, — գոռաց խոսքերը: — Յես քեզ ցույց կտամ ճոթոած քթածակեր. սպասիր, քո ժամանակն ել կգա, ասածով դու յել կտեսնես քալիաթիներին համը... Համա՞ ուղբդ վրադ պահի, քանի չեմ պոկել քո պստիկ մորուքը:

«Պարոն յենարալներ, — հանդիսավոր ձայնով խոսեց Պուգաչովը: — Հերիք է վիճեք: Ցավ չե, յեթե Որենբուրգի բոլոր շները մի միջնափայտից կախվեյին ու վոտքերը ձգեյին. ցափն այն է, յերբ մեր շներն են իրար գզում: Դե, հաշտվեցեք»:

Խոսքերն և Բելոբորոդովը վոչ մի բառ չասացին և մոռացան յայնցին իրար: Յես անհրաժեշտ համարեցի խոսակցությունը փոխել, վոր ինձ համար շատ վատ կարող էր վերջանալ, և դառնալով Պուգաչովին, ասացի ուրախ դեմքով. «Ա՛խ, քիչ քնաց մո՛

ռանայի քեզ շնորհակալություն հայտնել ձիու և քուրքի համար: Առանց քեզ յես քաղաք չեյի հասնի և կսառչեյի ճանապարհին»:

Խորամանկությունս անցավ: Պուգաչովի դեմքը բացվեց: «Պարտքը տալով՝ մեղքը լավով, — ասաց նա աչքով անելով և կոպերը կկոցելով: — Հիմա մի պատմի ինձ, թե դու ի՞նչ գործ ունես այն աղջկա հետ, վորին Շվարբինը նեղացնում է: Չլինի՞ ջահել սրտիդ սիրեկանն է, հը՞»:

— Նա իմ հարսնացուն է, — պատասխանեցի յես Պուգաչովին, տեսնելով վոր արամդրությունը դեպի լավը գնաց և կարիք չկա իսկությունը թաքցնելու:

«Քո հարսնացուն, — գոռաց Պուգաչովը: — Ինչո՞ւ դու առաջուց չասացիր: Դե մենք քեզ կնշանենք և քո հարսանիքին քեֆ կանենք»: Հետո դառնալով Բելոբորոդովին. «Լսի՛ր, Ֆելդմարշալ: Մենք նորին բարեճնշդության հետ հին բարեկամներ ենք. նստե՛ք ընթերիք անենք. առավոտվա չարը իրիկվա բարուց լավ է: Վաղը կտեսնենք, թե ինչ կանենք նրա հետ»:

Յես ուրախությամբ կհրաժարվեյի նրա առաջարկած պատվից, բայց ճարս ի՞նչ եր: Յերկու յերիտասարդ կազակներն էր խրճիթի տիրոջ աղջիկները, սեղանը ծածկեցին սպիտակ սփռոցով, հաց բերին, ուխա՞ և մի քանի շոտֆ գինի ու գարեջուր, և յես յերկրորդ անգամ սեղան նստեցի Պուգաչովի և նրա սարսափելի ընկերների հետ:

Խրախճանքը, վորին յես ակամա ականատես յեղա, տեսեց մինչև խոր գիշեր: Վերջապես գինովությունն սկսեց պատել զրուցակիցներին: Պուգաչովը նիրհեց իր տեղում նստած. նրա ընկերները վեր կացան և ինձ նշան արին՝ մենակ թողնել նրան: Յես դուրս յեկա նրանց հետ միասին: Խոսքերն այնպիսի կարգադրությամբ պահանք ինձ տարավ դատական խրճիթը, ուր և յես գտա Սավելիչին և վորտեղ ինձ նրա հետ թողին, դուռը դռսից կողպելով: Դաստիարակա այնպիսի ապշության մեջ եր՝ տեսնելով այս բոլորը, վոր ինձ վոչ մի հարց չտվեց: Նա պառկեց մութի մեջ և յերկար անքն ու վախ եր անում. վերջապես նա խռմիաց և յես ընկա խորհրդածությունների մեջ, վոր ամբողջ գիշեր վոչ մի բոպե ինձ թույլ չտվին նիրհելու:

Առավոտյան յեկան, Պուգաչովի անունից կանչեցին ինձ: Յեռապիսի նրա մոտ: Նրա տան դռների առաջ մի կիրիտկա յեր կանգնած, թաթարական յերեք ձի լծած: Ժողովուրդը խոնավել եր փողոցում: Հաշտում յես հանդիպեցի Պուգաչովին. նա ճանապարհի շորեր եր հագել, մուշտակը վրան, կիրգիզական գդակը գլխին: Յերեկվա թոսակիցները շրջապատեցին նրան, դեմքերին ստորաքարշոթյան արտահայտություն տալով, վոր անչափ հակասում եր այն ամենին, ինչին յես ականատես յեղա նախորյակին: Պուգաչովը ուրախ-ուրախ բարեկեց ինձ, և հրամայեց, վոր նրա հետ նստեմ կիրիտկայի մեջ:

Մենք տեղավորվեցինք: «Դեպի Բելոգորսկի բերդը», — ասաց Պուգաչովը լայնաթիկունք թաթարին, վորը կանգնած կառավարում եր յեռաձի կիրիտկան: Միրտոս սաստիկ խփեց: Ձիերը շարժվեցին, զանգակը կարկաչեց, կիրիտկան սլացան...

«Կանց, կանց», — լավեց ինձ շատ ծանոթ մի ձայն և յես տեսա Սավելիչին, վորը մեզ դեմ եր վազում: Պուգաչովը հրամայեց կանգ առնել: «Տեր իմ Պյոտր Անդրեյիչ, — բղավեց դաստիարակա: — Ես ծեր հասակիս մի ձգիր ինձ սրիկանե...» — Ան, քավթառ, — ասաց նրան Պուգաչովը: — Աստված տվեց նորից տեսնվեցինք: Արի, նստիր այստեղ՝ առջևում:

«Շնորհակալ եմ, տեր իմ, շնորհակալ եմ, հարազատ հայրս, — ասաց Սավելիչը իր տեղը նստելով: — Աստված քեզ հարյուր տարի կյանք տա, վոր ինձ ծերունուս մեղքացար և հանգստացրիր: Հավիտյան քեզ համար աղոթք պիտի անեմ աստծուն, իսկ նապաստակի մորթուց կարած մուշտակի մասին ել ձայն չեմ հանի»:

Այդ նապաստակի մուշտակը վերջապես կարող եր սաստիկ զայրացնել Պուգաչովին: Բարեբախտաբար ինքնակոչը կամ լավ չլսեց, կամ ուշք չդարձրեց այդ անտեղի ակնարկին: Ձիերը վազեցին. փողոցում ժողովուրդը կանգ եր առնում և մարդիկ մինչև գետին խոնարհվելով, վողջունում եյին: Պուգաչովը գլխով եր անում աջ ու ձախ: Մի բոպեյից մենք դուրս յեկանք ավանից և սլացանք հարթ ճանապարհով:

Հեշտ ե պատկերացնել, թե յես ինչ զգացի այդ բոպեյին: Մի քանի ժամից յես պետք ե տեսնեյի նրան, վորին այլևս կորած եյի համարում ինձ համար: Յես յերեկայում եյի իմ հանդիպման բոպեն... Նմանապես մտածում եյի և այն մարդու մասին, վորը

ձեռքումն եր իմ բախտը, և վորը հանգամանքների տարորինակ դասավորությամբ խորհրդավոր կերպով կապված եր ինձ հետ: Յես հիշեցի փութկոտ դաժանությունն ու արյունոտը սովորությանն այն մարդու, վորը պատրաստակամություն հայտնեց իմ սիրելի իրկարարը լինելու: Պուգաչովը չգիտեր, վոր նա կապիտան Միրոնովի աղջիկն ե. կատաղած Շվարրինը կարող եր նրան պարզել ամեն ինչ: Պուգաչովը կարող եր ճշմարտությունն իմանալ և՛ այլ կերպ... Ի՞նչ կլինեյի այն ժամանակ Մարիա Իվանովնայի վիճակը: Մարմնովս դող եր անցնում և մազերս բիզբիզ եյին կանգնում...

Հանկարծ Պուգաչովը ընդհատեց իմ խորհրդածությունները, դառնալով ինձ այսպիսի հարցով.

«Ձերդ բարեծնությունն ինչի՞ մասին ե հաճում մտածել»:

— Ի՞նչպես չմտածես, — պատասխանեցի յես նրան: — Յես սպա յեմ և աղնվական. դեռես յերեկ յես կռվում եյի քո դեմ, իսկ այսօր քեզ հետ տեղ եմ դնում միևնույն կիրիտկայով և իմ ամբողջ կյանքի յերջանկությունը քեզնից ե կախված:

«Ի՞նչ ե, — հարցրեց Պուգաչովը: — Ձլինի՞ վախենում ես»:

Յես պատասխանեցի, վոր արդեն մի անգամ նրանից ներում ստանալով, յես հույս ունեյի, վոր նա վոչ միայն կխնայի ինձ, այլ մինչև իսկ կոգնի:

«Յեվ դու իրավ ես, աստված վկա՝ իրավացի յես, — ասաց ինքնակոչը: — Դու տեսնիր, վոր իմ աղաները քեզ թեթ-խեթ եյին նայում, իսկ ծերունին դեռ այսօր ել պնդում եր, վոր դու լրտես ես և վոր պետք ե քեզ տանջել ու կախել, բայց յես չհամաձայնվեցի, — ավելացրեց նա ձայնն իջեցնելով, վորպեսզի Սավելիչը և թաթարը չկարողանան իրեն լսել, — հիշելով քո մի բաժակ ողին, ու նապաստակի մուշտակը: Դու տեսնում ես, վոր յես դեռ այնպիսի արնախումբ չեմ, ինչպես իմ մասին պատմում են ձեր մարդիկ»:

Յես հիշեցի Բելոգորսկի բերդի առումը, բայց հարկ չհամարեցի առարկել նրան և վոչ մի բառով չպատասխանեցի:

«Որենքուրդում ի՞նչ են ասում իմ մասին», — հարցրեց Պուգաչովը քիչ լուրուց հետո:

— Դե ասում են, վոր քեզ հետ դժվար ե գլուխ դնել. թոսք չկա, դու քեզ ցույց տվիր:

Պուգաչովի դեմքին դո՛հ ինքնասիրություն յերևաց: «Հա, — ասաց նա ուրախ տեսքով. — թուրս կտրուկ ե, բա: Ձեր Որենքուրդում գիտե՞ն արդյոք Յուզենոյի¹ կովի մասին: Քառասուն յենարալ ե սպանված, չորս բանակ ե գերի վերցված: Ի՞նչ ես կարծում, պրուսական թագավորը կարո՞ղ ե ինձ հետ չափվել»:

Ավագակի սնապարծությունն ինձ զվարճալի թվաց: — Ինքդ ի՞նչպես ես կարծում, — ասացի յես նրան. — կարո՞ղ ես Ֆրիդերիկի² հախից դաս:

«Ֆյոդոր Ֆյոդորովիչի՛: Ի՞նչպես չե: Ձեր յենարալների հախից հո գալիս եմ, իսկ սրանք քանի անգամ են նրան ջարդել: Մինչև հիմա վոր թուրս կտրուկ ե: Ժամանակ տուր, դեռ ինչե՛ր կլինի, յերբ կշարժվեմ Մոսկվայի վրա»:

— Իսկ դու մի՞տք ունես Մոսկվայի վրա գնալու:

Ինքնակոչը մի քիչ մտածեց ու կիսաձայն ասաց. «Աստված գիտե: Տեղս նեղվածք ե. ձեռքս՝ կարճ: Իմ տղերքը խելքներին շատ են դուր տալիս: Նրանք գողեր են: Յես պետք ե ականջս կախ պահեմ. առաջին անհաջողության դեպքում նրանք իրենց շինքը կպրծացնեն իմ գլխի գնով»:

— Ա՛յ, տեսնում ես, — ասացի յես Պուգաչովին: — Լավ չի՛ լինի, վոր ինքդ որ առաջ ձեռք քաշես նրանցից ու դիմես թագուհու վողորմածությանը:

Պուգաչովը դառնորեն քմծիծաղ տվեց: «Վո՛չ, — պատասխանեց նա, — այլևս ուշ ե ապաշխարել: Ինձ համար ներում չի լինի: Կշարունակեմ, ինչպես սկսել եմ: Ի՞նչ իմանաս: Մի դուցե ե կհաջողվի: Գրիշկա Ուստյակովը հո կարճ ժամանակ թագավորե՛լ ե Մոսկվայում»:

— Իսկ դու գիտե՞ս, թե նա ինչով վերջացրեց: Նրան դուրս նետեցին պատուհանից, մորթեցին, այրեցին, նրա մոխիրը լցրին թնդանոթի բերանը ե արձակեցին:

¹ Յուզենո — գյուղ, վորի մոտ 1773 թվի նոյեմբերի 9-ին Պուգաչովը գլխովին ջախջախեց կառավարական մի սովոր դորմաս, վոր գեներալ Կառի հրամանատարութամբ ուղարկված եր Որենքուրդի պաշարումը վերացնելու նպատակով:

² Ֆրիդերիկ — Ֆյոդոր Ֆյոդորովիչ, ինչպես նրան անվանում ե Պուգաչովը — պրուսական թագավոր Ֆրիդրիխ Մեծն ե (1712—1786), վոր նշանավոր զորապետի համբավ ուներ XVIII դարում:

«Լսիր, — ասաց Պուգաչովը մի ինչ վոր վայրագ վողեորությամբ: — Քեզ մի հեքիաթ կասեմ, վոր տղա ժամանակս ինձ պատմել ե մի ծեր կալմիկուհի: Մի անգամ արծիվը հարցնում ե ազոավին. ասա, ազոավ-թուչուն, այդ ինչիցն ե, վոր դու աշխարհքում ապրում ես յերեք հարյուր տարի, իսկ յես՝ ընդամենը յերեսուն ու յերեք տարի: — Այդ նրանից ե, տեր իմ, պատասխանում ե ազոավը, վոր դու տաք արյուն ես խմում, իսկ յես՝ լեշով եմ սնվում: Արծիվը մտածեց. յեկ փորձենք, մենք ել դրանով սնվենք: Լավ: Թոան միասին արծիվն ու ազոավը: Ահա նրանք տեսան մի սատկած ձի: Ազոավը սկսեց կտցել ու գովել: Արծիվը կտցեց մի անգամ, կտցեց մեկ ել, թևին զարկեց ե ասաց ազոավին. վո՛չ, ազոավ յեղրայր. քան թե յերեք հարյուր տարի լեշով սնվել, ավելի լավ ե մի անգամ տաք արյուն խմել, հետո՝ աստված վողորմած ե: — Վե՛ցն ե կալմիկների հեքիաթը»:

— Սրամիտ ե, — պատասխանեցի յես նրան: — Բայց սպանությամբ ու կողոպուտով ապրել, իմ խելքով, ասել ե թե՛ լեշ կտցել:

Պուգաչովը նայեց ինձ զարմանքով ե վռչինչ չպատասխանեց: Մենք յերկուսս ել լռեցինք, յուրաքանչյուրս իր մտքերի մեջ ընկղմած: Թաթարը մի տխուր յերգ սկսեց: Սավելիչը, նիրհելով ճոճվում եր իր տեղում: Կիրիտկան սլանում եր ձմեռային հարթ ճանապարհով... Հանկարծ Յաիկ գետի դարափին յես տեսա մի փոքրիկ դյուղ՝ ցանկապատով ե զանգակատնով — ե քառորդ ժամից մենք մտանք Բելոգորսկի բերդը:

Գ Լ ՈՒ Խ XII

Վ Ո Ր Բ Ը

Ինչպես մեր տան խնձորենին,
Վոր վոչ շյուղեր ունի, վոչ՝ գազաթ,
Ենպես ել մեր իշխանուհին —
Վոչ հայր-ունի, վոչ մայր գթառատ:
Ո՛վ կզուքի արդյոք նրան,
Ո՛վ որհնություն կտա նրան:

Հարսանեկան յնրզ

Կիրիտիկան մոտեցավ բերդապետի տան դռանը: Ժողովուրդը ճանաչեց Պուգաչովի զանգակի ձայնը և խռնված վազեց նրա հետևից: Շվարերինն ինքնակոչին դիմավորեց դռների մոտ: Նա կազակի զգեստ էր հագել և մորուք թողել: Դավաձանը Պուգաչովին ոգնեց կիրիտիկայից դուրս գալ, ստոր խոսքերով իր ուրախությունն ու ջանասիրությունն արտահայտելով: Ինձ տեսնելով նա շփոթվեց, բայց շուտով հավաքեց իրեն, ձեռքը պարզեց, ասելով. «Դու յե՛լ մերն ես: Վաղուց պեսք ե այդպես անելիր»: — Յես յերեսս շուռ տվի նրանից և վոչինչ չպատասխանեցի:

Սիրտս կսկծաց, յերբ մենք մտանք վաղուց ծանոթ սենյակը, ուր պատից դեռ կախված էր հանգուցյալ բերդապետի վկայագիրը, վորպես անցած ժամանակի տխուր դամբանագիր: Պուգաչովը նստեց այն բազկաթոռի վրա, ուր յերբեմն նիրհում էր Իվան Կուզմիշը, իր ամուսնու քրթմնջոցի տակ քուռ մտած: Շվարերինն իր ձեռքով նրան ողի մատուցեց: Պուգաչովը խմեց մի թաս և ինձ ցույց տալով, ասաց նրան. «Նորին բարեծննդությանն ել հյուրասիրիր»: Շվարերինը մոտեցավ ինձ իր մատուցարանով, բայց յես յերկրորդ անգամ շուռ յեկա նրանից: Յերևում էր, վոր նա գլուխը կորցրել է: Իր սովորական զգաստությամբ նա, իհարկե զլիք ըն-

կավ, վոր Պուգաչովն անբավական է իրենից: Շվարերինը վախենում էր նրանից, իսկ ինձ անվստահությամբ էր նայում: Պուգաչովը տեղեկացավ բերդի դրության, թշնամու գործերի վերաբերյալ պատվող լուրերի և նման բաների մասին, և հանկարծ անսպասելի հարցրեց նրան. «Ասա, սիրելի յեղբայր, այդ ի՞նչ աղջիկ է, վորին քեզ մոտ պահում ես հսկողության տակ: Հապա մի ցույց տուր ինձ»:

Շվարերինը մեռելի պես գունատվեց: — Տեր իմ, — ասաց նա դողդոջուն ձայնով... — Տեր իմ, նա հսկողության տակ չե... նա հիվանդ է... նա լուսավոր սենյակուհին է պառկած:

«Իհ տար ինձ նրա մոտ», — ասաց ինքնակոչը տեղից վեր կենալով: Հրաժարվել անհնար էր: Շվարերինը Պուգաչովին տարավ Մարիա Իվանովնայի սենյակը: Յես հետևեցի նրանց:

Շվարերինը կանգ առավ սանդուխքի վրա: «Տեր իմ, — ասաց նա: — Դուք իրավագոր եք ինձնից պահանջելու ամեն բան, ինչ վոր կամենաք, բայց մի հրամայեք կողմնակի մարդուն մտնել մի կնոջ ննջարանը»:

Յես ցնցվեցի: «Ուրեմն դու ամուսնացած ես», — ասացի յես Շվարերինին, պատրաստվելով կտոր-կտոր անել նրան:

«Հանգիստ, — ընդհատեց ինձ Պուգաչովը: — Դա իմ գործն է: Իսկ դու, — շարունակեց նա, Շվարերինն դառնալով, — խելքիդ դոր մի տա և մի կտրատվիր. նա քո կինն է, թե կինդ չէ, յես նրա մոտ տանում եմ ում կամենամ: Ձերդ բարեծննդություն, լեկ իմ հետևից»:

Սենյակի դռների մոտ Շվարերինը նորից կանգ առավ և ասաց ընդհատ ձայնով. «Տեր իմ, նախազգուշացնում եմ ձեզ, վոր նա դառանցանքի մեջ է և յերկրորդ օրն է, վոր անդադար խոսում է»:

— Բանց, — ասաց Պուգաչովը:

Շվարերինն սկսեց տնտղել իր գրպանները և ասաց, վոր բանալին հետը չի վերցրել: Պուգաչովը վտառով խփեց դռանը, կողպեքը թռավ. դուռը բացվեց և մենք ներս մտանք:

Յես նայեցի և քարացա: Հատակին, գեղջկական պատառոտված զգեստով նստած էր Մարիա Իվանովնան — գունատ, չիհար, գրգռված մաղերով: Նրա առաջ դրված էր մի կուժ ջուր, վրան հացի պատառ: Ինձ տեսնելով նա ցնցվեց ու աղաղակեց: Թե ինձ հետ ինչ յեղավ այն ժամանակ՝ չեմ հիշում:

Պուզաչովը նայեց Շվարբրինին և ասաց դառն քմծիծաղով. «Լավ հիվանդանոց ես ունեցելք: Հետո, մոտենալով Մարիա Իվանովնային. «Ասա ինձ, աղափնյակս, ինչո՞ւ համար ե քո ամուսինը քեզ պատժում: Ի՞նչով ես դու մեղավոր նրա առաջ»:

— Իմ ամուսինը, — կրկնեց նա: — Իմ ամուսինը չե նա: Յես յերբեք նրա կինը չեմ դառնա: Յես վճռել եմ՝ լավ ե մեռնել և կմեռնեմ, յեթե ինձ չաղատեն:

Պուզաչովն անավոր նայեց Շվարբրինին. «Յեվ դու համարձակվեցիր ինձ խարբել, — ասաց նա: — Իսկ դու գիտե՞ս, անպիտան, թե ինչի՞ յես արժանի»:

Շվարբրինը ծունկ չռեց... Այդ բոլորներն արհամարհանքն իմ մեջ խեղդեց ատելության և զայրույթի ամեն մի զգացում: Յես նողկանքով եյի հայում աղեվականին, վոր ընկել եր փախստական կազակի վտառերը: Պուզաչովը մեղմացավ: «Այս անգամ ներում եմ քեզ, — ասաց նա Շվարբրինին. — բայց իմացած լինես, վոր առաջին իսկ հանցանքիդ հետ այս ել կհիշվի»:

Հետո նա մոտեցավ Մարիա Իվանովնային և սիրալիբ ասաց նրան. «Դուրս յեկ, սիրուն աղջիկ. աղատություն եմ պարզեում քեզ: Յես թագավորն եմ»:

Մարիա Իվանովնան արագ նայեց նրան և գլխի ընկավ, վոր առջև կանգնած ե իր ծնողներին սպանողը: Նա դեմքը ծածկեց զուլյգ ձեռքերով և ուշաթափվեց: Յես վրա հասա. բայց այդ բոլորներն շատ համարձակ սենյակ մտավ իմ վաղեմի ծանոթ Պալաշան և սկսեց հոգ տանել իր որիորդի համար: Պուզաչովը դուրս յեկավ սենյակից, և մենք յերեքս իջանք հյուրատուն:

«Հը՞, ձերդ բարեծննդություն, — ծիծաղելով ասաց Պուզաչովը: — Գեղեցկուհուն փրկեցի՞նք: Ի՞նչ ես կարծում, մարդ չուղարկեմ տերտերի հետևից և չստիպեմ, վոր նա պսակի իր բարեկամուհուն: Ի՞նչ լավ կլինի — յես կդառնամ հարսանեհայրը, Շվարբրինը՝ հարսանիքի կառավարիչը: Տունդուռ ծածկենք, խմենք ու մի լավ քեֆ անենք»:

Ինչից վոր յերկյուղում եյի, այն ել կատարվեց: Շվարբրինը, լսելով Պուզաչովի առաջարկությունը, ինքն իրեն կորցրեց: «Տեր իմ, — կանչեց նա կատաղած: — Յես մեղավոր եմ, յես խարբի ձեզ, բայց Գրինյովն ել ե ձեզ խարում: Այս աղջիկը տերտերի բարեկամուհին չե. նա Իվան Միրոնովի աղջիկն ե, բերդապետի, վորին կախեցինք այս բերդը վերցնելիս»:

Պուգաչովը ինձ հառեց իր կրակոտ աչքերը: «Ա՛յս ինչ բան է» — հարցրեց նա տարակուսանքով:

— Շվաբրինը քեզ ճիշտ ասաց, — պատասխանեցի յես հաստատ: «Ի՞նչ ինձ այդ բանը չասացիր», — նկատեց Պուգաչովը, վորի դեմքը մոայլվեց:

— Ինքդ դատիր, — պատասխանեցի յես նրան, — արդյոք կարելի՞ յեր քո մարդկանց մոտ հայտնել, վոր Միրոնովի աղջիկը կենդանի յե: Չե՞ վոր նրանք կրդկտեյին: Վոչի՛նչ չեր փրկի նրան:

«Այդ ել ճիշտ է, — ծիծաղելով ասաց Պուգաչովը: — Իմ հարբեցողները չեյին լռնայի լեզվ՝ աղջկան: Լավ է արել սանամեր-յերեց-կինը, վոր խարել է նրանց»:

— Լսիր, — շարունակեցի յես, տեսնելով նրա բարյացակամ վերաբերմունքը: — Ի՞նչ անունով կանչեմ քեզ՝ չգիտեմ ու չեմ ել ուզում իմանալ... Բայց տեսնում ե աստված, վոր յես ուրախ կլինեյի իմ կյանքով յերախտահատույց լինել քեզ այն ամենի համար, ինչ դու արեցիր ինձ համար: Միայն՝ մի պահանջիր այն, ինչ հակառակ է իմ պատվին ու քրիստոնեական խղճին: Դու իմ բարերարն ես: Ավարտիր ինչպես վոր սկսել ես. բաց թող ինձ լեզվ՝ վորբուհու հետ՝ գնանք, ուր վոր աստված մեզ ճանապարհ ցույց կտա: Իսկ մենք, ուր ել վոր դու լինես, ի՛նչ ել վոր քեզ հետ պատահելու լինի, ամեն ոք ասածուն աղոթք կանենք քո մեղապարտ հոգու համար...

Կարծես թե Պուգաչովի անողոք սիրտը զգացվեց: «Ե՛հ, թող քո ասածը լինի, — ասաց նա: — Մահապատիժ՝ մահապատիժ ե, շնորհս՝ շնորհ: Այդպես է իմ սովորությունը: Ա՛ռ քո գեղեցկուհուն, տար ուր վոր կուզես և թող աստված ձեզ սեր ու համաձայնություն շնորհի»:

Այդ խոսքերի հետ նա դարձավ Շվաբրինին և հրամայեց, վոր նա անցաթուղթ տա ինձ, իր իշխանության տակ գտնվող բոլոր ուղեփակերով ու բերդերով անցնելու համար: Շվաբրինը միանգամայն խորտակված, կանգնել եր ինչպես քարացած: Պուգաչովը գնաց բերդը դիտելու: Շվաբրինը նրան ուղեկցում եր, իսկ յես մնացի ճանապարհի պատրաստություններ տեսնելու պատրվակով:

Յես վաղեցի դեպի սենյակը: Դռները փակված եյին: Յես բազլեցի: «Ո՞վ է», — հարցրեց Պալաշան: Յես ասացի անունս: Դռների այն կողմից լավեց Մարիա Իվանովնայի անուշ ձայնը: «Քիչ սպա-

սեցեք, Պյոտր Անդրեյիչ: Յես շորերս եմ փոխում: Գնացեք Ակուլինա Պամֆիլովնայի մոտ. յես իսկույն այնտեղ կգամ:

Յես հնազանդիկացի է գնացի հայր Գերասիմի տունը: Նա յեւ, յերեցկիինն եւ դեմ վաղեցին: Սավելիչն արդեն նախադգուշացրել էր նրանց: «Բարև՝ ձեզ, Պյոտր Անդրեյիչ, — ասաց յերեցկիինը: — Աստված ելի արժանացրեց միմյանց տեսության: Ի՞նչպես էք: Իսկ մենք, դե ես ե, ամեն ոք հիշում ենք ձեզ: Բայց Մարիա Իվանովնան՝ իմ աղունակս, եւ ի՞նչ ասես, վոր չքաշեց առանց ձեզ... Մի ասացեք տեսնեմ, սիրելիս. դուք ի՞նչպես սարքեցիք դորժը Պուզաշովի հետ: Ի՞նչպես յեղավ, վոր նա ձեզ չսպանեց: Բարի կամենանք և շնորհակալ ենք չարագործից դոնե դրա համար»: — Հերիք խոսես, պառավ, — ընդհատեց հայր Գերասիմը: — Ինչ վոր գիտես՝ դուրս մի տա: Չիք փրկություն ի բաղում բարբառելն: Տէր իմ, Պյոտր Անդրեյիչ, համեցեք ներս, խնդրում ենք: Վաղճւց, շատ վաղուց ե չենք տեսնվել:

Յերեցկիինն սկսեց ինձ հյուրասիրել — աստված ինչ վոր տվել էր և միաժամանակ անդադար խոսում էր: Նա ինձ պատմեց, թե Շվարբինն ինչպես ե իրենց հարկադրել նրան հանձնել Մարիա Իվանովնային. ինչպես Մարիա Իվանովնան լաց ե յեղել և չի կամեցել նրանցից բաժանվել. ինչպես Մարիա Իվանովնան իր հետ մշտական կապ ե ունեցել Պալաշայի միջոցով (մի ժիր աղջկա, վորը ուրյադնիկին ե հարկադրում ե իր խոսքով շարժվել). ինչպես նա խորհուրդ ե տվել Մարիա Իվանովնային ինձ նամակ գրել և այլն: Իմ հերթին յես կարճաւոտ պատմեցի իմ պատմությունը: Տերտերն ու յերեցկիինը յերեսներին խաչ եյին հանում, լսելով, վոր Պուզաշովին հայտնի յե նրանց խաբէությունը: «Մեզ հետ ե խաչի դրությո՞ւնը, — ասում եր Ակուլինա Պամֆիլովնան: — Տէր աստված, դու փրկես: Ի՞նչ եմ ասել, Ալեքսեյ Իվանիչը, խոսք չկա, պտուղ ե, հա՞՞: — Հենց այդ րոպեյին դուռը բացվեց և ներս մտավ Մարիա Իվանովնան՝ ժպիտը գունատ յերեսին: Նա հանել էր իր գեղջկական զգեստը և հագնված եր առաջվա նման՝ պարզ ու դուրեկան:

Յես արագ բռնեցի նրա ձեռքը և յերկար ժամանակ վոչ մի բառ չկարողացա արտասանել: Մենք յերկուսս եւ լուռ եյինք բռնուն հուզմունքից: Մեր հյուրընկալներն զգացին, վոր իրենք ավելորդ են և դուրս գնացին: Մնացինք մենակ: Ամեն ինչ մո-

ռացված եր: Մենք զրուցում եյինք և չեյինք հազնում խոսելուց: Մարիա Իվանովնան ինձ պատմեց ամեն ինչ, վոր նրան պատահել ել բերդի առման ուրից: Նա նկարագրեց իր վիճակի բոլոր սարսափը, բոլոր տանջանքները, վոր ինքը կրել եր դարձելի Շվարբինից: Մենք հիշեցինք և նախկին յերջանիկ ժամանակը... Յերկուսս եւ լաց յեղանք... Վերջապես յես սկսեցի պատմել իմ գիտավորությունները: Նրա համար այլևս անհնար եր մնալ մի բերդում, վոր գտնվում եր Պուզաշովի իշխանության տակ և կառավարվում Շվարբինի ձեռքով: Չեր կարելի մտածել նույնպես և Որենբուրգի մասին, վոր կրում եր պաշարման բոլոր աղետները: Աշխարհում նա չուներ և վոչ մի հարազատ մարդ: Յես նրան առաջարկեցի գնալ գյուղ՝ իմ ծնողների մոտ: Սկզբում նա տատանվեց. նրան հայտնի յեր հորս անբարյացակամությունը և դա վախեցնում եր: Յես հանգստացրի նրան: Յես գիտեյի, վոր հայրս իր համար յերջանկություն կհամարի և իր պարտականությունը կհաշվի ընդունել հայրենիքի համար ընկած վաստակավոր ռազմիկի աղջկանը: — Սիրելի Մարիա Իվանովնա, — ասացի յես վերջապես: — Յես քեզ իմ կինն եմ համարում: Զարմանալի հանգամանքներն անխզելի կերպով կապել են մեզ. աշխարհում վոչ մի բան չի կարող մեզ անջատել: — Մարիա Իվանովնան ինձ լսում եր պարզ, առանց շինծու ամոթխածության, առանց խորամանկ առարկումների: Նա զգում եր, վոր իր բախտը կապված ե իմի հետ: Սակայն նա կրկնեց, վոր այլ կերպ, քան իմ ծնողների համաձայնությամբ, նա չի լինի իմ կինը: Յես բնավ չառարկեցի նրան: Մենք համբուրվեցինք ջերմ, անկեղծ — և այսպիսով ամեն ինչ վճռված եր:

Մի ժամից ուրյադնիկն ինձ մի անցաթուղթ բերեց, ստորագրված Պուզաշովի խզրագործ և նրա անունից ինձ նրա մոտ կանչեց: Յես Պուզաշովին տեսա ճանապարհ ընկնելու պատրաստ: Չեմ կարող ասել, թե յես ինչ զգացի, յերբ հրաժեշտ տվի այդ սոսկալի մարդուն, վորը հրեշ եր ու չարագործ բոլորի համար, բացի միայն ինձնից: Ինչո՞ւ ձիշտը չասել: Այդ րոպեյին մի ուժգին ցավակցություն ինձ դեպի նա ձգեց... Յես սաստիկ ցանկանում եյի նրան դուրս կորզել չարագործների շրջանից, վորոնց նա զեկավարում եր և փրկել նրա գլուխը՝ քանի դեռ ժամանակ կար: Շվարբինը և ժողովուրդը, վորոնք խոնված եյին

մեզ մոտ, խանգարեցին ինձ ասել այն բոլորը, ինչով լի յեր իմ սիրտը:

Մենք բարեկամաբար բաժանվեցինք: Պուգաչովը ամբողջի մեջ տեսնելով Ակուլինա Պամֆիլովնային, մատով սպառնաց նրան և խորիմաստ կերպով աչքով արեց. հետո նստեց կիրիտկան, հրամայեց քշել դեպի Բերդա և յերը ձիերը վոտը վերցրին, այն ժամանակ նա մեկ ել դուրս շրջվեց կիրիտկայից և կանչեց ինձ. «Մնա՛ս բարով, ձերդ բարեծննդություն. գուցե՛ մեկ ել տեսնվենք»: — Իրոք մենք տեսնվեցինք, սակայն ինչ պարագաներում...

Պուգաչովը մեկնեց: Յերկար յես նայեցի սպիտակ տափաստանին, վորով ընթանում եր նրա յեռաձին: Ժողովուրդը ցրվեց: Շվարքերն ծլկվեց: Յես վերադարձա քահանայի տունը: Ամեն ինչ պատրաստ եր մեր ուղևորման համար. յես չեյի ուզում այլևս դանդաղել: Մեր բոլոր ունեցած-չունեցածը տեղավորված եր բերդապետի հին սայլակի վրա: Կառապանները մի ակնթարթում լծեցին ձիերը: Մարիա Իվանովնան գնաց իր ծնողների գերեզմանին հրաժեշտ տալու. նրանք թաղված եյին յեկեղեցու յետևը: Յես ուզում եյի գնալ նրա հետ, բայց նա խնդրեց իրեն մենակ թողնել: Մի քանի բոպեյից նա վերադարձավ, լուռ ու խաղաղ արտասվելով: Սայլակը պատրաստ եր: Հայր Գերասիմը և նրա կինը դուրս յեյան տան ղեմքը: Մենք յերեքով նստեցինք կիրիտկան. Մարիա Իվանովնան Պալաշայի հետ և յես: Սավելիչը բարձրացավ, նստեց կառապանի կողքին: «Գնա՛ք բարով, Մարիա Իվանովնա, աղունակս. գնա՛ք բարով, Պյոտր Անդրեյիչ, մեր աչքի լույս, — ասում եր բարի յերեցկինը: — Բարի ճանապարհ, աստված ձեզ յերկուսիդ ել յերջանկացնի»: Մենք շարժվեցինք: Բերդապետի տան պատուհանի մոտ տեսա կանգնած Շվարքերին: Նրա ղեմքը մոայլ չարություն եր արտահայտում: Յես չեյի կամենում ցնձալ ջախջախված թշնամուս հանդեպ և աչքերս ուրիշ կողմ դարձրի: Վերջապես մենք դուրս յեկանք բերդի դարպասներից և հավիտյան թողինք Բեռդորսկի բերդը:

Գ Լ ՈՒՄ XIII

Ձ Ե Ր Բ Ա Կ Ա Լ ՈՒ Թ Յ ՈՒ Ն

Մի գայրանաք, տեր իմ. իմ պարտքն ե, վոր յես Ուդարկեմ ձեզ բանտը, հիմա անմիջապես:
— Խնդրեմ, յես պատրաստ եմ. սակայն յես հույս ունեմ, վոր նախ թույլ կտաք ինձ գործը պարզաբանեմ:
Կնյաժնին

Այդպես անակնկալ կապվելով սիրած աղջկա հետ, — վորի մասին դեռևս առավոտյան այնպես ցավազին անհանգիստ եյի, — յես չեյի հավատում ինքս ինձ և կարծում եյի, թե ինձ հետ պատահած ամեն ինչ դատարկ յերազ եր: Մարիա Իվանովնան մտադրաղ նայում եր մերթ ինձ, մերթ՝ ճանապարհին և թվում եր, թե դեռ ուշքի չի յեկել ու չի հավաքել իրեն: Մենք լուռ եյինք: Մեր սրտերը չափից դուրս խոնջ եյին: Աննկատելի կերպով յերկու ժամից մենք հասանք մերձակա մի բերդ, վոր նույնպես Պուգաչովի իշխանության տակ եր: Այստեղ մենք փոխեցինք ձիերը: Տեսնելով, թե ինչ արագությամբ են լծում ձիերին, թե ինչ փութկոտ պատրաստակամություն և ցույց տալիս մորուքավոր կազակը, վորին Պուգաչովը պարեա եր կարգել, — յես հասկացա, վոր շնորհիվ մեզ բերող կառապանի շատախոսության, ինձ ընդունում են վորպես բախտի պատահմունքով արքունիքում շնորհ դատած մի մարդու:

Շարունակեցինք մեր ճանապարհը: Սկսեց մթնել: Մենք մոտենում եյինք մի փոքրիկ քաղաքի, ուր, մորուքավոր կազակի ասելով մի ուժեղ զորախումբ և գտնվում, վոր գնում եր ինքնակոչին միանալու: Պահանքները մեզ կանգնեցրին: Այն հարցին, թե ով ե գալիս, կառապանը բարձրաձայն պատասխանեց. — «Թագավորի խնամին իր տիկնոջ հետ»: Հանկարծ, հուսարների բազմու-

թյունը մեզ շրջապատեց սաբսափելի հայհոյանքով: «Դուք արի, գեղի խնամի,—ասաց ինձ բեխավոր վախժիստը¹:—Այ թե բուրդդ բարեբար կհանենք — քոնն ել, քո տիկնոջն ել»:

Յես դուրս յեկա կիրթտկայից և պահանջեցի, վոր ինձ տանեն իրենց պետի մոտ: Տեսնելով, վոր յես սպա յեմ, զինվորները դադարեցրին հայհոյանքը: Վախժիստըն ինձ տարավ մայրի մոտ: Մավելիչն ինձնից հետ չեւ մնում, քթի տակ քրթնջալով. «Ե՛ս ել քու թագավորի խնամին: Մրից յեկանք՝ մըջուրն ընկանք... Տեր աստված, արդյոք ինչո՞վ կվերջանա ես բուրդը»: Կիրթտկան դանդաղ հետևում եր մեզ:

Հինգ ըսպելից մենք մոտեցանք պայծառ լուսավորված մի տնակի: Վախժիստըն ինձ թողեց պահակի հետ և դնաց իմ մասին հայտնելու: Նա իսկույն և եթ վերադարձավ, հայտարարելով ինձ, վոր նորին բարձր բարեծննդությունը ժամանակ չունի ինձ ընդունելու և, վոր նա հրամայել է բանտ տանել ինձ, իսկ տիկնոջն իր մոտ բերել:

— Սա ի՞նչ է նշանակում, — բղավեցի յես կատաղած: — Մի՞թե նա գովել է, ի՞նչ է:

«Ձեմ կարող իմանալ, ձերդ բարեծննդություն, — պատասխանեց վախժիստը: — Միայն թե նորին բարձր բարեծննդությունը հրամայեց ձերդ բարեծննդության բանտ տանել, իսկ նորին բարեծննդությանը հրամայված է նորին բարձր բարեծննդության մոտ տանել, ձերդ բարեծննդություն»:

Յես նետվեցի դեպի մուտքը: Պահակները չփորձեցին ինձ բռնել և յես ուղղակի ներս ընկա մի սենյակ, ուր վեց հոգի հուսարական սպաներ բանկ եյին խաղում: Թուղթ բաժանողը մայրն եր: Մեծ եր իմ դարմանքը, յերբ նրան նայելուն պես ճաշեցի Իվան Իվանովիչ Չուրինին, վորը ժամանակով թղթախաղի մեջ տարավ ինձ Սիմբիրսկի պանդոկում:

— Մի՞թե կարելի բան է, — կանչեցի յես, — Իվան Իվանովիչ, արդյոք դու ես:

«Բա՛, բա՛, բա՛, Պյոտր Անդրեյիչ: Այս վճիռ քամին բերեց քեզ: Վճիռեղից ես գալիս: Բարև, յեղբայր, բարև: Ձե՞ս ուղում թուղթ դնել»:

¹ Վախժիստը — հեծյալ զորախմբի ափադ:

— Շնորհակալ եմ: Ավելի լավ է հրամայիր, վոր ինձ բնակարան տան:

«Ինչի՞ք է պետք բնակարանը: Մնա ինձ մոտ»:

— Ձեմ կարող. յես մենակ չեմ:

«Դե ընկերոջդ ել այստեղ բեր»:

— Յես ընկերոջ հետ չեմ. յես... տիկնոջ հետ եմ:

«Տիկի՛ն: Այդ վճիռեղից ես դու նրան ճանկել: Ե՛հ, յեղբայր»:
(Այս խոսքերի հետ Չուրինն այնպես նշանակալից սոււեց, վոր ամենքը հրճացին, իսկ յես բուրդովին շփովեցի):

«Դե, — շարունակեց Չուրինը, — թող այդպես լինի: Բնակարան կտանաս: Բայց ափսոս... Մենք մի լավ քեֆ կանեյինք, ինչպես անցյալ անգամ... Հեյ, տղա: Հապա ինչո՞ւ այստեղ չես բերում Պուգաչովի պատվական սանամորը. չլինի՞ համոռում ե: Ասեք նրան, վոր չվախենա. բարինը գեղեցիկ է, վոչնչով չի վիրավորի նրան: Ու մի լավ դարկեք շինքին»:

— Ի՞նչ բանի ես, — ասացի յես Չուրինին: — Ի՞նչ Պուգաչովի սանամայր, ի՞նչ բան: Հանգուցյալ կապիտան Միրոնովի աղջիկն է: Յես նրան դուրս բերի գերությունից և հիմա ուղեկցում եմ մինչև հորս գյուղը, ուր և կթողնեմ նրան:

«Ի՞նչպե՛ս: Ասել է թե հիմա քո մասլի՛ն ինձ դեկուցեցին: Աստված սիրես, այս ի՞նչ է նշանակում»:

— Հետո կպատմեմ ամեն ինչ: Իսկ հիմա, ի սեր աստծո, հանդստացրու խեղճ աղջկան, վորին քո հուսարները սրտաճաք արին:

Չուրինն իսկույն կարգադրություն արեց: Նա ինքը դուրս յեկավ փողոց ներողություն խնդրելու Մարիա Իվանովնայից՝ ակամա թյուրիմացության համար և վախժիստին հրամայեց քաղաքում ամենալավ բնակարանը նրան հատկացնել: Յես մնացի Չուրինի մոտ զիշերելու:

Մենք ընթրեցինք և, յերբ յերկուսով մնացինք, յես նրան պատմեցի իմ արկածները: Չուրինն ինձ լսում եր մեծ հետաքրքրությամբ: Յերբ յես վերջացրի, նա գլուխը շարժեց և ասաց. «Յեղբայր, այս բուրդ՝ լավ. մի բան է վատը. վճիռ սատանան է զրդում քեզ ամուսնանալու: Յես, վորպես աղնիվ սպա, չեմ ուղում քեզ խաբել. ուրեմն հավատա ինձ, վոր ամուսնությունը խելառություն է: Ասա՛ մի, ի՞նչ գործ ունես կնոջ դարդ քաշելու և յերեխաներ խնամելու: Ե՛յ, թուք ու անցիր: Ինձ լսիր. ձեռք քաշի

կապիտանի աղջկանից: Սիմբիրսկի ճանապարհը յես մաքրել եմ և անվտանգ ե: Վաղն և եթ նրան մենակ ուղարկիր քո ծնողներին մոտ, իսկ ինքդ մնա իմ շոկատում: Կարիք չկա, վոր դու վերադառնաս Որենբուրգ: Նորից կընկնես խռովարարների ձեռքը և այլևս դժվար թե մեկ ել գլուխդ պրծացնես: Այսպիսով, սիրային հիմարությունն ինքն իրեն կանցնի և ամեն ինչ լավ կլինի»:

Թեպետ և յես լիովին համաձայն չեյի նրա հետ, սակայն զգացի, վոր պատվո պարտքս պահանջում ե իմ ներկայությունը թագուհու գործի մեջ: Յես վճռեցի հետեւել Ջուրինի խորհրդին՝ Մարիա Իվանովնային ուղարկել գլուղ և մնալ նրա շոկատում:

Սավելիչն յեկավ շորերս հանելու. յես հայտնեցի նրան, վոր մյուս որն և եթ պատրաստ լինի ճանապարհ ընկնելու Մարիա Իվանովնայի հետ: Նա ուզում եր համառել:

«Ի՞նչ ես ասում, տեր իմ: Յես ինչպես թողնեմ քեզ: Ո՞վ պիտի հոգ տանի քո մասին: Ի՞նչ կասեն քո ծնողները»:

Գիտենալով իմ վերակացուի համառությունը, յես մտքումս դրի փաղաքշանքով ու անկեղծությունս համոզել նրան. — Իմ բարեկամ, Արխիպ Սավելիչ, — ասացի յես: — Մի՛ մերժի, յեղիր իմ բարեբարը. այստեղ յես ծառայի պետք չեմ ունենա, մինչդեռ հանգիստ չեմ լինի, յեթե Մարիա Իվանովնան ճանապարհ ընկնի առանց քեզ: Ծառայելով նրան, դու ե՛ր ինձ ես ծառայում, վորովհետեւ հաստատ վորոշել եմ՝ յերբ շուտով հանգամանքներն ինձ թույլ տան, ամուսնանալ նրա հետ:

Այստեղ Սավելիչը ձեռքերն իրար տվեց աննկարագրելի զարմանքով: «Ամուսնանալ, — կրկնեց նա: — Յերեխան ամուսնանալ ե ուզում: Հապա ի՞նչ կասի հայրիկդ, իսկ մայրիկդ ի՞նչ կմտածի»:

— Կհամաձայնվեն, իրավ, կհամաձայնվեն, — պատասխանեցի յես, — յերբ կճանաչեն Մարիա Իվանովնային: Քեզ վրա յեւ յես հույս ունեմ: Հայրիկս ու մայրիկս քեզ կհավատան. դու մեր միջնորդը կլինես, այնպես չէ:

Ծերունին զգացված եր: «Ո՛հ, տեր իմ Պյոտր Անդրեյիչ, — պատասխանեց նա: — Թեեւ վաղ ես մտածել ամուսնանալ, բայց դե Մարիա Իվանովնան ենպես լավ աղջիկ ե, վոր մեղք ե ես պատահմունքը ձեռքից բաց թողնել: Թող քո ասածը լինի: Ասածու հրեշտակի հետ ճանապարհ կընկնեմ և խոնարհարար կասեմ քո ծնողներին, վոր եզ տեսակ հարսնացուն օժիտի պետք ել չունի»:

Յես շնորհակալություն հայտնեցի Սավելիչին և պառկեցի քնելու միենուն սենյակում Ջուրինի հետ: Տաքացած և հուզված լինելով, յես ամեն ինչ պատմեցի նրան: Ջուրինն սկզբում հաճույքով եր զրուցում, բայց կամաց-կամաց նրա բառերը սակավ և անկապ դարձան: Վերջապես, ի պատասխան իմ՝ մի ինչ վոր հարցի, նա խոսիացրեց ու քթով սուլեց: Յես լռեցի և շուտով հետեցի նրա որինակին:

Հետեյալ որն առավոտյան յես դնացի Մարիա Իվանովնայի մոտ: Յես նրան հաղորդեցի իմ մտադրությունները: Նա խելացի դատավ այդ ամենը և իսկույն համաձայնվեց ինձ հետ: Ջուրինի շոկատը քաղաքից դուրս պիտի դար հենց նույն որը: Զպետք եր դանդաղել: Յես հենց այդտեղ բաժանվեցի Մարիա Իվանովնայից, նրան Սավելիչին հանձնարարելով և հետը մի նամակ տալով՝ ուղղված իմ ծնողներին: Մարիա Իվանովնան լաց յեղավ: «Մնաք բարով, Պյոտր Անդրեյիչ, — ասաց նա կամացուկ: — Կտեսնվեք արդյոք թե վո՞չ՝ միայն աստված գիտե. բայց յես հավիտյան չեմ մոռանա ձեզ. մինչև դերեզման իմ սրտում միայն դու կմնաս»: Յես վոչինչ չկարողացա պատասխանել: Մարդիկ շրջապատեցին մեզ: Յես չեյի ուզում նրանց մոտ անձնատուր լինել ինձ հուզող զգացմունքներին: Վերջապես նա մեկնեց: Յես վերադարձա Ջուրինի մոտ՝ տխուր ու լուռ: Նա կամեցավ ինձ ուրախացնել: Յես ուղեցի ցրել մտքերս. այդ որը մենք անցկացրինք աղմուկով ու մուկիչն և յերեկոյան ուղմյերթի յեկանք:

Փետրվարի վերջն եր: Ռազմական կարգադրությունները դժվարացնող ձմեռն անցնում եր և մեր զենեքալները պատրաստվում եյին միահամուռ դործակցության: Պուզաչովը դեռեւս կանգնած եր Որենբուրգի մոտ: Այնինչ, հետզհետե նրա շուրջն եյին հավաքվում խմբերը և բոլոր կողմերից մոտենում եյին չարագործների բույնին: Ապստամբող գլուղերը մեր դորքերը տեսնելուն պես հնազանդություն եյին հայտնում. ավաղակախմբերն ամենուրեք փախչում եյին մեր առջևից և ամեն ինչ նախագուշակում եր արագ և բարեհաջող վախճան:

Շուտով իշխան Գուլիցինը Տատիշևա բերդի մոտ ջարդեց Պուզաչովին, ցրեց նրա խառնիճաղանձ զորքերը, ազատեց Որենբուրգը ու թվում եր թե խռովությունը հասցրեց վերջին և վճռական հարվածը: Այդ ժամանակ Ջուրինին ուղարկեցին խռովարար բաշկիր-

ների մի հրոսախմբի դեմ, վորոնք ցրվում էին ավելի շուտ, քան մենք տեսնում էինք նրանց: Գարունը մեզ կաշկանդեց թաթա-
րական մի գյուղում: Գետակները վարարել էին և ճանապարհ-
ներն անանցանելի դարձել: մեր անգործությունը մեջ մենք մեզ
մխիթարում էինք ավազակների ու վայրենիների դեմ մղվող
ձանձրալի ու չնչին պատերազմի շուտափուլ թավարտման մտքով:

Սակայն Պուգաչովը չէր բռնված: Նա հայտնվեց սիբիրյան գոր-
ծարաններում, այնտեղ նորանոր խմբեր հավաքեց և վերստին
սկսեց չարագործություններ անել: Նրա հաջողությունների լուրը
նորից տարածվեց: Մենք իմացանք սիբիրյան բերդերի ավերման
մասին: Շուտով Ղազանի գրավման և ինքնակոչի դեպի Մոսկվա
արշավելու լուրն անհանգստացրեց զորապետներին, վորոնք ան-
հոգ քնած էին, հույսերը դրած արհամարհելի խռովարարի ան-
գործության վրա: Զուրինը հրաման ստացավ անցնել Վոլգան:

Զեմ պատմի մեր արշավանքներն ու պատերազմի վախճանը:
Կարճ կասեմ, վոր աղետը ծայրահեղություն էր հասնում: Ամե-
նուրեք թափանվել էր վարչությունը. կալվածատերերն անտառ-
ներում էին թաղնվում: Ավազակախմբերը չարագործություններ
էին անում ամեն տեղ. առանձին զորամասերի պետեր ինքնա-
կամ կերպով պատժում էին և ներումն չնորհում. սարսափելի
յեր լայնարձակ յերկրի վիճակը, ուր այդ հրդեհն էր մոլեղնում...
Աստված մի արասցե տեսնել ոռոսական բունտը՝ անմիտ ու
անողոր:

Պուգաչովը փախչում էր, Իվան Իվանովիչ Միխեևսոնի¹ գոր-
քերից հետամուտ: Շուտով մենք լսեցինք նրա կատարյալ ջախ-
ջախման մասին: Վերջապես Զուրինը տեղեկություն ստացավ,
վոր ինքնակոչը բռնված է, դրա հետ միասին և հրաման՝ վոր
կանգ առնենք: Պատերազմն ավարտվեց: Վերջապես յես կարող էի
ճանապարհվել իմ ծնողների մոտ: Այն միտքը, վոր նրանց կդրկեմ,
կտեսնեմ Մարիա Իվանովնային, վորից յես վոչ մի լուր չունեի —
վողեկորում էր ինձ ցնծություն: Զուրինը ծիծաղում էր և ուսերը
թոթափում: «Զե, քո բանը պրծած է: Կամուսնանաս — իդո՛ւր
տեղը կկորչես»:

¹ Ի. Ի. Միխեևսոն (1740—1807) — գեներալ, վորը վճռական պարտու-
թյուն հասցրեց Պուգաչովին:

Բայց և այնպես, տարորինակ մի զգացում թունավորում էր իմ
ուրախությունը. ալամա միտք էի անում այնքան անմեղ դո-
հերի արցունքով թաթախված չարագործի, նրան սպասող մահա-
պատժի մասին և անհանգստանում էի: Յեմեյլյա, Յեմեյլյա,—
մտածում էի յես սրտնեղված.— ինչո՞ւ դու սվինի չհանդիպեցիր,
կարտեշի տակ չընկար: Դրանից լավ ի՞նչ կաբող էր լինել քեզ
համար: Ի՞նչ ուղում եք ասացեք. նրա մասին ունեցած մտած-
մունքն իմ մեջ անբաժան էր փրկություն՝ վոր նա տվեց ինձ իր
կյանքի ամենասոսկալի բուպեններից մեկում և իմ հարսնացուն
զաղրելի Շվարբինի ձեռքից աղատելու մտքի հետ:

Զուրինն ինձ արձակուրդ տվեց: Մի քանի օրից յես վերստին
պետք է գտնվեի իմ ընտանիքում, նորից տեսնեի Մարիա Իվա-
նովնային... Հանկարծ անսպասելի մի փոթորիկ ինձ տապալեց:

Մեկնումի օրը, հենց այն բուպեյին, յերբ յես պատրաստվում
էի ճանապարհ ընկնելու, Զուրինը խրճիթ մտավ՝ ձեռքին մի
թուղթ բռնած, արտակարգ մտահոգ դեմքով: Ասես մի բան սիրտս
խայթեց: Յես վախեցա, ինքս ել չիմանալով թե ինչից: Նա դուրս
արեց իմ սպասյակ զինվորին և հայտնեց, վոր հետս գործ ունի:
«Ի՞նչ կա», — հարցրի յես անհանգստությամբ: — «Մի փոքրիկ
անախորժություն, — պատասխանեց նա թուղթը ինձ տալով: —
Կարդա թե հիմա յես ի՞նչ ստացա»: Յես սկսեցի կարդալ թուղթը,
վոր մի զաղտնի հրաման էր, ուղղված բոլոր առանձին զորապե-
տերին՝ ձերբակալել ինձ, ուր ել վոր նրանց ձեռքն ընկնեմ, և
պահակների հսկողությունը անհապաղ ուղարկել Ղազան — քննիչ
հանձնաժողովին, վոր հիմնված էր Պուգաչովի գործով:

Ի՞նչ մնաց, վոր թուղթը ձեռքիցս ընկներ: «Ճար չկա, — ասաց
Զուրինը: — Իմ պարտքն և հնազանդվել հրամանին: Հավանական է,
վոր Պուգաչովի հետ ունեցած քո բարեկամական հարաբերությունե-
րի լուրը մի վորևե կերպ հասել և կառավարություն: Հուսով եմ,
վոր գործը վոչ մի հետևանք չի ունենա և վոր դու կարգարանաս
հանձնաժողովի առաջ: Մի ընկճվի և ուղեվորվիր»: Խիղճս հանգիստ
էր, դատաստանից յես չէի վախենում, բայց քաղցր տեսակցու յես
բուպեն թերևս նորից մի քանի ամսով հետաձգելու միտքը սարսա-
փեցնում էր ինձ: Սայլակը պատրաստ էր: Զուրինը մտերմաբար
ինձ հրաժեշտ տվեց: Ինձ նստեցրին սայլակը: Հետո նստեցին յերկու
սուսերամերկ հուսարներ և յես ուղևորվեցի մեծ ճանապարհով:

Գ Լ Ի Խ XIV

Դ Ա Տ Ը

Աշխարհի խոսք, ասելիք —
Ծովի բազմազան ալիք:
Առած

Յես հավատացած եյի, վոր ամեն ինչի պատճառն իմ ինքնա-
կամ բացակայութունն եր Որենբուրգից: Յես հեշտությամբ կա-
րող եյի արդարանալ. ասպատականությունը վոչ միայն յերբեք
չեր արգելված, այլ մինչև իսկ ամեն կերպ խրախուսվում եր: Յես
կարող եյի մեղադրվել ավելորդ տաքարյունությունյան և վոչ թե
անհնազանդություն մեջ: Սակայն բազմաթիվ վիճակներ կարող եյին
ապացուցել Պուգաչովի հետ ունեցած իմ բարեկամական հարա-
բերությունները և վսրոնք համեմայն դեպս պետք և թվային
խիստ կասկածելի: Ամբողջ ճանապարհին յես մտածում եյի ինձ
սպասող հարցաքննությունների մասին, կշռում եյի իմ պատաս-
խանները և վճռել եյի դատարանի առաջ հայտնել զուտ ճշմար-
տությունը, արդարացման այս յեղանակը ճանաչելով վորպես
ամենապարզը, միաժամանակ և ամենահուսալին:

Հասա Ղազան. քաղաքն ամայի յեր և հրաճարակ: Փողոցնե-
րում, տների տեղ ածուխի շեղջեր եյին մնացել և մոտած պա-
փերը ցցված եյին առանց կտուրի ու պատուհանների: Այդպես
եր Պուգաչովի թողած հետքը: Ինձ տարան բերդը, վոր անվթար
մնացել եր այրված քաղաքի մեջտեղում: Հուսարներն ինձ հանձ-
նեցին պահակապալին: Նա հրամայեց, վոր դարբնին կանչեն:
Վոտքերիս շղթա հազցրին և պինդ ամբարցրին: Հետո ինձ բանտ
տարան և մենակ թողին նեղլիկ ու մութ սենյակում, վորի պա-
տերը բոլորովին մերկ եյին և մի փոքրիկ պատուհան ունեք, խա-
փանված յերկաթե վանդակով:

Այսպիսի սկիզբը վոչինչ լավ բան չեր գուշակում ինձ համար:
Սակայն յես չեյի կորցնում վոչ արիությունս, վոչ ել հույսս:
Յես դիմեցի բոլոր վշտացողների մխիթարությունյան և առաջին ան-
գամ ճաշակելով քաղցրությունն աղոթքի՝ զեղված հոտակ, սա-
կայն խոցոտված սրտից, խաղաղ ննջեցի, չմտածելով այն մասին,
թե ինչ և սպասում ինձ:

Մյուս ուր բանտային պահապանն արթնացրեց ինձ, հայտնե-
լով, վոր հանձնաժողովն ինձ պահանջում ե: Յերկու գինվորներ
բակի միջով ինձ տարան բերդապետի տունը, նախասենյակում
իրենք կանգ առան և ինձ մենակ ներս թողին ներքին սենյակները:

Յես մտա բավական ընդարձակ մի դահլիճ: Թղթերով ծածկված
սեղանի շուրջը նստած եյին յերկու մարդ. հասակավոր գեներ-
ալը, տեսքով խիստ ու սառն, և յերիտասարդ գվարդիական կա-
պիտանը՝ քսանութ տարեկան, շատ հաճելի արտաքինով, շար-
ժուճների մեջ ճարպիկ ու աղատ: Պատուհանի մոտ, հատուկ մի
սեղանի առջև նստած եր քարտուղարը գրիչն ականջի յետևը,
թղթի վրա թեքված, պատրաստ՝ իմ ցուցմունքները գրելու: Հար-
ցաքննությունն սկսվեց: Հարցրին անունս և կոչումս: Գնեքալը
տեղեկացավ, թե Անդրեյ Պետրովիչ Գրինյովի վորդին չեմ արդյոք:
Յեմ իմ պատասխանին առարկեց խստությամբ. «Ափսոս, վոր այդ-
պիսի պատվավոր մարդն այս տեսակ անարժան վորդի ունի»:
Յես պատասխանեցի, թե ինչպիսին ել վոր լինի ինձ վրա ծան-
րացած մեղադրանքը, յես հույս ունեմ այդ ամենը ցրել, առանց
կեղծելու բացատրելով ճշմարտությունը: Իմ ինքնավստահու-
թյունը նրան դուր չեկավ: «Սուր լեզու ունես, մեր տղա, — ասաց
նա դեմքը խոժոռելով. — բայց մենք քեզնից պակասներին չենք
տեսել»:

Այն ժամանակ յերիտասարդը հարցրեց ինձ, թե ի՞նչ առիթով
և ի՞նչ ժամանակ եմ յես ծառայության մտել Պուգաչովի մոտ և
ի՞նչ հանձնարարություններով ե նա ուղտագործել ինձ:

Յես վրդովմունքով պատասխանեցի, թե յես վորպես սղա և
աղնվական, Պուգաչովի մոտ վոչ մի ծառայության մտնել չեյի
կարող և վոչ մի հանձնարարություն նրանից ընդունել չեյի
կարող:

«Հապա այդ ի՞նչպես ե, — առարկեց ինձ հարցաքննողը, — վոր
միայն աղնվականն ու սղան և խնայված ինքնակոչի կողմից,

մինչդեռ նրա բոլոր ընկերները չարաչար մահացված են: Ի՞նչ պես ե, վոր այդ սպան ու աղնվականը մտերմարար խնձույթ է անում խռովարարների հետ, գլխավոր չարագործից նվերներ ե ընդունում՝ մուշտակ, ձի և կես մանեթ փող: Ինչից ե առաջացել այդ տեսակ տարրինակ բարեկամությունը և ինչի՞ վրա յե այն հիմնված, յեթե վոչ դավաճանություն, կամ առնվազը՝ զազրելի և հանցավոր փոքրոգություն լրա»:

Յես խորապես վիրավորված եյի գվարդիական սպայի խոսքերից և յեռանդով սկսեցի ինձ արգարացնել: Յես պատմեցի, թե ինչպես սկսվեց իմ ծանոթությունը Պուգաչովի հետ տափաստանում, բքի ժամանակ. ինչպես Բելոգորսկի բերդի առման ժամանակ նա ինձ ճանաչեց և խնայեց: Ասացի, վոր մուշտակը և ձին, ճիշտ ե, չեմ ամաչել ընդունել ինքնակոչից, բայց թե՛ մինչև վերջին հնարավորություն պաշտպանել եմ Բելոգորսկի բերդը չարագործից: Վերջապես յես մատնացույց արի նաեւ իմ զենեքալին, վորը կարող եր վկայել իմ ջանքն ու ճիգը Որենբուրգի աղետալի պաշարման միջոցին:

Սրոխտ ծերունին սեղանի վրայից վերցրեց բացած մի նամակ և սկսեց բարձր ձայնով կարդալ այն.

«Ձերդ գերագանցություն հարցմունքին՝ պրապորշչիկ Գրինյովի վերաբերյալ, վորը իբրեւ թե խառն ե ներկա խռովության և հարաբերության մեջ ե մտել չարագործի հետ, վորպիսի քայլ հակառակ ե ծառայության և յերդման պարտավորության, — պատիվ ունեմ հայտնելու, վոր հիշյալ պրապորշչիկ Գրինյովը Որենբուրգում ծառայության մեջ գտնվել ե անցյալ 1773 թվի հոկտեմբերի սկզբից մինչև սույն տարվա փետրվարի 24-ը, յերբ նա քաղաքից բացակայեց և այն ժամանակվանից այլևս չի ներկայացել իմ դուրսխումբը: Մինչդեռ, մեր կողմն անցած զորականներից լսել ենք, վոր նա յեղել ե Պուգաչովի մոտ՝ ավանում և նրա հետ միասին գնացել ե Բելոգորսկի բերդը, վորտեղ նա առաջ յեղել ե ծառայության մեջ. ինչ վերաբերում ե նրա վարք ու բարքին, ապա յես կարող եմ...» Այդտեղ նա իր ընթերցումն ընդհատեց և խստությունով ասաց ինձ. «Հիմա լինչ կասես քո արդարացման համար»:

Յես այն ե, ուզում եյի շարունակել, ինչպես սկսել եյի և բացատրել իմ կապը Մարիա Իվանովնայի հետ նույնքան անկեղծ, ինչպես և մնացած բոլորը, սակայն հանկարծ զգացի մի անհաղ-

թելի նողկանք: Մի միտք անցավ իմ գլխով, վոր յեթե յես նրա անունը տամ, ապա հանձնաժողովը նրան ևս հարցաքննություն կկանչի. և այն միտքը, թե նրա անունը կհյուսեմ չարագործների զազրելի զրպարտություններին և նրան յերես առ յերես կհանեմ սրանց դեմ — այդ սոսկալի միտքն այնպես հարվածեց ինձ, վոր լեզուս բռնվեց և յես շփոթվեցի:

Դատավորներս, վորոնք, թվում եր թե սկսել եյին վորոշ բարյացակամություններ լսել իմ պատասխանները, վերստին լարվեցին իմ դեմ՝ տեսնելով իմ շփոթմունքը: Գվարդիական սպան պահանջեց, վոր ինձ դեմ-հանդիման կանգնեցնեն գլխավոր մատնիչին: Գենեքալը հրամայեց կանչել յերեկվա չարագործին: Յես արագ շրջվեցի դեպի դռները, սպասելով ինձ մեղադրողի յերևալուն: Մի քանի րոպեյից շղթաներն աղմկեցին, դռները բացվեցին և մտավ — Շվարբինը: Յես զարմացա, տեսնելով, թե վոքբան փոխվել ե: Նա սաստիկ նիհար եր և գունատ: Նրա մազերը, վոր դեռ վերջերս կուպրի նման սև եյին, բոլորովին սպիտակել եյին. յերկար մորուքը խճճված եր: Մեղադրանքը նա կրկնեց իր թույլ, սակայն համարձակ ձայնով: Նրա ասելով յես՝ վորպես լրտես, Պուգաչովի կողմից ուղարկված եմ յեղել Որենբուրգ. ամեն ոք հրացանաձգության եմ դուրս յեկել, վորպեսդի զրավոր տեղեկություններ տամ այն բոլորի մասին, ինչ կատարվում եր քաղաքում. վոր, վերջապես, ակնհայտնի կերպով հանձնվել եմ ինքնակոչին, նրա հետ միասին բերդից բերդ եմ անցել, աշխատելով ամեն կերպ կործանել իմ դավաճան-ընկերներին, վորպեսդի զբավեմ նրանց տեղերը և ոգտվեմ ինքնակոչի բաշխած պարգևներից: Յես լուռ լսեցի նրան և գոհ եյի մի բանով. զազրելի չարագործը չարտասանեց Մարիա Իվանովնայի անունը, արդյոք ասյն պատճառով, վոր նրա ինքնասիրությունը խոցվում եր՝ միտք անելով այն աղջկա մասին, վորը իրեն արհամարհանքով մերժեց, թե՛ — այն պատճառով, վոր նրա սրտում մի կայծ եր թաղնված նույն այն զգացմունքից, վոր և ինձ հարկադրեց լուելու, — ինչպես ել վոր լինեք, հանձնաժողովի ներկայությունը չարտասանվեց Բելոգորսկի բերդապետի դատեր անունը: Յես ել ավելի հաստատ մնացի իմ դիտավորության մեջ և յերբ դատավորները հարցրին, թե ինչով կարող եմ հերքել Շվարբինի ցուցմունքները, յես պատասխանեցի, վոր պնդում եմ իմ առաջին բացատրությունը և ուրիշ վո-

չինչ չեմ կարող ասել իմ արդարացման համար: Գեներալը հրամայեց, վոր մեզ տանեն: Մենք միասին դուրս յեկանք: Յես հանգիստ նայեցի Շվարբինին, սակայն վոչ մի խոսք չասացի նրան: Նա չարախիսեղ քմծիծաղ տվեց և իր շղթաները փոքր ինչ բարձրացնելով առաջ ընկավ ու քայլերն արագացրեց: Ինձ նորից բանտ տարան և այդ ժամանակից այլևս հարցաքննություն չպահանջեցին:

Յես ներկա չեմ յեղել այն բոլորին, ինչ պետք է տեղեկացնեմ ընթերցողին. սակայն այնքան հաճախ եմ այդ մասին պատմություններ լսել, վոր ամենափոքր մանրամասնություններն անգամ մեխվել են իմ հիշողության մեջ, և ինձ թվում է, թե յես անտեսանելի կերպով տեղնուտեղը ներկա յեմ յեղել:

Մարիա Իվանովնային իմ ծնողներն ընդունում են այն անկեղծ սիրալիրությունը, վորով այնպես հայտնի էին հին դարի մարդիկ: Նրանք աստուծո շնորհ են համարել, վոր առիթ են ունեցել պատասպանելու և փայփայելու խեղճ վորրուհուն: Շուտով նրանք սրտանց մտերմանում են նրան, վորովհետեւ չեք կարելի նրան ճանաչել ու չսիրել: Հորս այլևս դատարկ քմահաճություն չեք թվում իմ սերը, իսկ մայրիկիս ուզածն էլ հենց այն էր, վոր իր Պետրուշան ամուսնանա կապիտանի սիրուն աղջկա հետ:

Իմ ձերբակալման լուրը շտեպնում է մեր ամբողջ ընտանիքին: Մարիա Իվանովնան իմ ծնողներին այնպիսի պարզությամբ է պատմում Պուգաչովի հետ ունեցած իմ ծանոթության մասին, վոր դա վոչ միայն նրանց չի անհանդատացնում, այլև հարկադրում է հաճախ անկեղծ սրտով ծիծաղել: Հայրս չի ուզում հավատալ, վոր յես կարող եմ խառն լինել զազրելի բուռնորեն, վորի նպատակն էր դահի տապալումը և ազնվական տոհմի վոչնչացումը: Նա խիստ հարցաքննության է յենթարկում Սավիկին: Դատարարակա չի թաքցնում, վոր բարինը քանիցս հյուր է յեղել Յեմել'կա Պուգաչովին և վոր չարագործը վորպես թե նրան շնորհներ է արել. բայց նա յերգվում է, վոր վոչ մի դավաճանության մասին ինքը չի յել լսել: Ծերերը հանդատանում են և անհամբեր սպասում բարեհաջող լուրերի: Մարիա Իվանովնան սաստիկ տաղնապ է ապրում, սակայն՝ լուռ է, քանի վոր վերին աստիճանի ոժտված եր համեստությամբ ու զգուշությամբ:

Անցնում է մի քանի շաբաթ... Հանկարծ հայրս մի նամակ է ստանում Պետերբուրգից, մեր ազգական իշխան Բ.-ից: Իշխանն իմ մասին է գրում նրան: Սովորական նախարարից հետո նա հայտնում է, վոր խռովարարների դիտավորությունների մեջ իմ ունեցած մասնակցություն մասին յեղած կասկածները դժբախտաբար չափից դուրս հիմնավոր են յեղել, վոր ուրիշներին որինակ հանդիսացող մահապատիժը պետք է իջնել իմ գլխին, սակայն թագուհին հարգելով հորս արժանիքներն ու տարիքը, վճռել է ներումն շնորհել հանցավոր վորդուն և նրան խայտառակ մահապատից ազատելով, հրամայել է աքսորել Սիբիրի մի հեռավոր վայր՝ ցմահ բնակություն:

Այս անսպասելի հարվածը քիչ է մնում հորս սպանի: Նա կորցնում է իր սովորական արիությունը և նրա վիշտը (սովորաբար՝ համր) թափվում է դառն տրտունջներով. «Ի՞նչպես, — կրկնում է նա զայրացած: — Վորդիս մասնակցել է Պուգաչովի դիտավորություններին: Աստված ճշմարիտ, այս ի՞նչ խայտառակության հասցե է: Թագուհին նրան ազատում է մահապատից: Միթե դա հեշտ է ինձ համար: Սարսափելիս մահապատիժը չէ. իմ մեծ պապի հայրը կառափնատեղումն է մեռել, պաշտպանելով այն, ինչ իր սրտի սրբության սրբոցն է համարել. հայրս տուժել է Վոլինսկու և Խրուշչովի² հետ միասին, բայց ազնվականը դժի իր յերգումը, միանա ավազակների, մարդասպանների, փախստական ճորտերի հետ... Ամսթ և խայտառակություն մեր տոհմին...» Ահաբեկված նրա հուսահատությունից, մայրս սիրտ չի անում նրա մոտ լաց լինել և աշխատում է վերադարձնել նրա նախկին յեռանդը, ասելով, վոր լուրը սխալ կլինի, մարդկանց կարծիքը՝ խախտա: Հորս մխիթարել չի լինում:

¹ Կ ա ո ս փ ն ա տ ե դ — «Можное место» — կլոր է հարթ մի բարձրություն Մոսկվայի Կրամիր հրապարակի վրա, վոր, ըստ ավանդության, շինված է 16-րդ դարում: Այստեղից էին հայտարարվում թագավորական ամենակարեւոր հրամանները, հաճախ և մահապատիժները, գրանից վոչ հեռու կատարվում էին նշանավոր քաղաքական հանցավորների մահապատիժը, ինչպես և վորոշ կրոնական ու պալատական ծիսակատարություններ:

² Վ ո լ ի ն ս կ ի — ռուս ազնվատոհմ իշխան 18 դարի կեսերին, վոր մահապատի յենթարկվեց թագուհի Աննա Իոանովնայի դեմ դուրս գալու և նրա տեղ Պետրոս I-ի աղջկան՝ Յելիզավետային դահ նստեցնելու փորձի համար:

Խրուշչով — Վոլինսկու համախոհներից մեկը:

Ամենից շատ տանջվում է Մարիա Իվանովնան: Հավատացած լինելով, վոր յես՝ յերբ ասես կարող եյի արդարանալ, յեթե միայն կամենայի, նա գլխի յե ընկնում, թե ինչու՞նք ե ճշմարտությունը և իրեն համարում ե իմ դժբախտությունս պատճառը: Նա ամենքից թաքցնում ե իր արցունքները և տանջանքները, մինչդեռ անդադար մտածում ե միջոցների մասին, թե ինչ կերպ ինձ փրկի:

Մի անգամ հայրս բաղկաթոռի վրա նստած թերթում ե Պալատական Որացույցը, բայց նրա մտքերը հեռուն եյին և ընթերցումը նրա վրա չի թողնում իր սովորական ազդեցությունը: Նա սկսում ե սուրբ մի հին մարչ: Մայրս լուռ դործում ե բրդե բաձկոնը և արտասուքները մեկ-մեկ կաթում են նրա ձեռագործի վրա: Հանկարծ Մարիա Իվանովնան, վոր այդտեղ նստած աշխատելիս ե լինում, հայտնում ե, վոր անհրաժեշտությունը նրան հարկադրում ե գնալ Պետերբուրգ և վոր նա խնդրում ե իրեն միջոց տալ մեկնելու: Մայրս սաստիկ տրտմում ե: «Ի՞նչ ինչի՞ն ե պետք Պետերբուրգը, — ասում ե նա: — Մի՞թե, Մարիա Իվանովնա, դու ել ես ուղում մեզ թողնել»: Մարիա Իվանովնան պատասխանում ե, վոր ապագա նրա ամբողջ բախտը կախված ե այդ ճանապարհորդությունից, վոր նա գնում ե փնտրելու հզոր մարդկանց հովանավորությունը, վորպես դուստրը մի մարդու, վոր տուժել ե իր հավատարմության համար:

Հայրս գլուխը կախում ե. իր վորդու կարծեցյալ հանցանքը հիշեցնող ամեն մի խոսք ծանր եր նրա համար և թվում ե սուր կշտամբանք: «Գնա՛, սիրելիս, — ասում ե նա հառաչելով: — Մենք չենք ուղում արգելք լինել քո բախտին: Աստված տա, վոր քո փեսացուն լինի մի լավ մարդ և վոչ թե անարգված դավաճանը»: Նա վեր ե կենում և դուրս գալիս սենյակից:

Մորս հետ մենակ մնալով, Մարիա Իվանովնան մասամբ պարզում ե նրան իր դիտավորությունները: Մայրս արտասուքն աչքերին զրկում ե նրան և ասածուն ազդթում, վոր մտադրված գործը բարեհաջող վերջանա: Մարիա Իվանովնայի համար ճանապարհի պատրաստությունն են տեսնում և մի քանի օրից նա մեկնում ե հավատարիմ Պալաշայի և հավատարիմ Սավելիչի հետ, վորը բռնություններ ինձնից բաժանված լինելով, մխիթարվելիս ե յեղել գոնե այն մտքով, վոր ծառայում ե իմ հարսնացուին:

Մարիա Իվանովնան բարեհաջող հասնում ե Սոֆիա¹ և տեղեկանալով, վոր այդ ժամանակ արքունիքը Յարսկոյե Սելյուլումն ե, վճռում ե իջևանել այդտեղ: Նրան մի անկյուն են հատկացնում միջնորմի մյուս կողմը: Վերակացուի կինը խսկույն և եթ խոսքի յե բռնվում նրա հետ, հաղորդում, վոր ինքը պալատական հնոց-պանի բարեկամուհին ե և հայտնում ե պալատական կյանքի բոլոր գաղտնիքները: Նա պատմում ե, թե թագուհին սովորաբար վո՞ր ժամին ե արթնանում, յերբ ե սուրճ խմում, զրոսնում. ինչպիսի ազնվատոհմ իշխաններ են յեղել նրա մոտ այդ ժամանակ, ի՞նչ ե հաճել նա խոսել յերեկ ճաշին, ո՞ւմ ե ընդունել յերեկոյան, — մի խոսքով, Աննա Վլասենայի խոսակցությունն արժեք պատմական հիշատակարանների մի քանի եջը և թանգ կլիներ հետագա սերնդի համար: Մարիա Իվանովնան ուշադրությամբ լսում ե նրան: Գնում են այդի: Աննա Վլասենան պատմում ե ամեն մի ծառուղու և ամեն մի կամրջակի պատմությունը և մի լավ զրոսնելուց հետո նրանք վերադառնում են կայան, անչափ զոհ միմյանցից:

Մյուս օրը վաղ առավոտյան Մարիա Իվանովնան արթնանում ե, հագնվում և կամացուկ դուրս գալիս այդի: Գեղեցիկ առավոտ եր, արևը լուսավորում եր լուրենիների դադաթները, վոր արդեն դեղնել էյին աշնան դով շնչից: Լայն փոված լիճը անշարժ փայլում եր: Արթնացած կարապները հանդիսավոր դուրս եյին լողում ափը ստվերող թփերի տակից: Մարիա Իվանովնան քայլում ե գեղատեսիլ մարգագետնի մոտով, ուր հենց այդ ժամանակները մի հուշարձան եր դրված, ի պատիվ գրաֆ Պյոտր Ալեքսանդրովիչ Ռումյանցևի² վերջերս տարած հաղթությունների: Հանկարծ՝ անդլիական ցեղի մի փոքրիկ շնիկ հաջում ե և վազում նրա դեմ: Մարիա Իվանովնան վախենում ե և կանգ առնում: Հենց այդ բոլեյին լսվում ե կանացի հաճելի մի ձայն.

¹ Սոֆիա — նախկին Царское Село-ի (Յարական գյուղի) արվարձաններից մեկը:

² Պ. Ա. Ռումյանցևի (1725—1796) — աչքի ընկնող ռուս ազնվատոհմիկ, վարչական և ռազմական գործիչ, վորը Յեկատերինա II-ի ժամանակ ջատագով եր ճորտատեր ազնվականների դատային քաղաքականության: 1769—1774 թ.թ. տեղի ունեցած հայտնի պատերազմին Ռ. նշանակվում ե բանակի գերագույն հրամանատար. նրա ղեկավարությամբ ռուս զորքը տարավ մի շարք հաղթություններ և կնքեց Գյուլիստան-Կայնարջի հաշտությունը, վորով Սեփ ծովի ափերը միացան Ռուսաստանին:

«Մի վախեք, նա չի կծի»: Յեղ Մարիա Իվանովնան տեսնում է մի տիկնոջ, վոր նստած էր յերկար նստարանի վրա՝ հուշարձանի դիմաց: Մարիա Իվանովնան տեղավորվում է նստարանի մյուս ծայրին: Տիկինը շեշտակի նայում է նրան, իսկ Մարիա Իվանովնան իր կողմից ձգելով մի քանի շեղակի հայացքներ, կարողանում է նրան դիտել վտառից գլուխ: Տիկինն առավոտյան ձերմակ շորերով էր, գիշերային գլխանոց դրած, հագին՝ քաթիպա: Կլիներ մոտ քառասուն տարեկան: Նրա լիքը և վարդագույն դեմքը վեհօթյուն և խաղաղություն էր արտահայտում, իսկ կապույտ աչքերն ու թեթև ժպիտը անասելի հրապույր ունեյին: Տիկինը առաջինն է խոսում լուսթյունը:

«Դուք անշուշտ այստեղացի չեք», — ասում է նա:

— Իսկ և իսկ այդպես է. յես հենց յերեկ եմ յեկել դավառից:

«Դուք ձեր ծնողների հետ եք յեկել»:

— Ամենեին վոչ: Յես մենակ եմ յեկել:

«Մենակ: Բայց դուք դեռ այնքան յերիտասարդ եք»:

— Յես վոչ հայր ունեմ, վոչ՝ մայր:

«Դուք, ի հարկե, վորեք գործով եք այստեղ»:

— Իսկ և իսկ այդպես է: Յես յեկել եմ թագուհուն խնդիրք տալու:

«Դուք վորք եք. հավանորեն գանգատվում եք անարդարությունից և վիրավորանքից»:

— Ամենեին վոչ: Յես յեկել եմ վոգորմածություն խնդրելու, և վոչ թե արդարագատություն:

«Թույլ տվեք հարցնելու՝ ով եք դուք»:

— Յեկ կապիտան Միրոնովի աղջիկն եմ:

«Կապիտան Միրոնովի. նրա, վորք որենքուրդյան բերդերից մեկի պետն եք»:

— Իսկ և իսկ:

Թվում էր, թե տիկինը զգացված է: «Ներեցեք ինձ, — ասում է նա ավելի փաղաքշական ձայնով, — յեթե յես խառնվում եմ ձեր գործերին. բայց յես լինում եմ արքունիքում. պարզեցեք ինձ, թե ինչու եմ ձեր խնդիրը և մի գուցե ինձ կհաջողվի ոգնել ձեզ»:

Մարիա Իվանովնան վեր է կենում տեղից և հարգանքով շնորհակալություն հայտնում: Ահապա տիկնոջ ամեն ինչը սաստիկ զրավում է աղջկա սիրտը և հավատ ներշնչում նրան: Մարիա

Իվանովնան դրաքանից հանում է ծալած թուղթը և տալիս իր անծանոթ պաշտպանին, վորն սկսում է ինքն իրեն կարդալ:

Սկզբում նա կարդում է ուշադիր և բարյացակամ տեսքով, բայց հանկարծ նրա դեմքը այլայլվում է, — և Մարիա Իվանովնան, վորը աչքերով հետևում էր նրա բոլոր շարժումներին, վախենում է այդ դեմքի խիստ արտահայտութունից՝ մի րոպե առաջ այնքան հաճելի ու խաղաղ:

«Դուք խնդրում եք Դրինյովի համար, — ասում է տիկինը սառը դեմքով: — Թագուհին չի կարող նրան ներել: Նա միացել էր ինքնակոխն վոչ թե անգիտությամբ և դյուրահավատությամբ, այլ վորպես անբարոյական ու փաստակար մի անպիտան»:

— Ախ, սուտ է, — բացականչում է Մարիա Իվանովնան:

«Ի՞նչպես թե սուտ է», — առարկում է տիկինը զայրույթից կրակ կտրած:

— Սուտ է, աստված վկա, սուտ է: Յես ամեն ինչ գիտեմ, յես ամեն ինչ կատարեմ ձեզ: Միմիայն իմ պատճառով է նա յենթարկվել այն բոլորին, ինչ յեկավ նրա գլխին: Յեվ յեթե նա չարդաբացավ դատարանի առաջ, ապա միայն նրա համար, վոր չի ուզեցել ինձ ևս խառնել գործին: — Այդ ասելով նա հուզված պատմում է այն բոլորը, ինչ արդեն հայտնի յե իմ ընթերցողին:

Տիկինը նրան լսում է ուշադրությամբ: — «Դուք ո՞ւր եք իջեվանել, — հարցնում է նա հետո և լսելով, վոր՝ Աննա Վլասենայի մոտ, ասում է ժպիտով. — Ա՜յ, գիտեմ: Մնաք բարով. վոչ վոքի չասեք մեր հանդիպման մասին: Յես հույս ունեմ, վոր դուք յերկար չեք սպասի ձեր համակի պատասխանին»:

Այդ խոսքից հետո նա վեր է կենում և դուրս գալիս փակ ծառուղին, իսկ Մարիա Իվանովնան՝ ուրախ հույսերով լի, վերադառնում է Աննա Վլասենայի մոտ:

Տանտիրուհին հանդիմանում է նրան՝ վաղ աշնանային դրոսանքի համար, վոր, նրա ասելով, փաստակար է յերիտասարդ աղջկա առողջությանը: Նա ներս է բերում ինքնայեռը և մի գավաթ թեյի շուրջը հագիվ ինչ սկսում է անվերջ պատմություններ անել արքունիքի մասին, յերբ հանկարծ պալատական կռոթթը կանգ է առնում տան մուտքի առաջ և կամերլադեյը¹ ներս է մտնում

¹ Կամերլադեյ — պալատական սենյակի սպասավոր:

հայտարարելով, վոր թագուհին բարեհաճում է իր մոտ հրավիրել օրիորդ Միրոնովային:

Աննա Վլասենան զարմանում է և իրար անցնում: «Տեր իմ աստված, — կանչում է նա: — Թագուհին ձեզ արքունիք է պահանջում: Այդ ինչպես ես իմացավ ձեր մասին: Հապա, դուք, սիրելիս, ինչպես պիտի ներկայանաք թագուհուն: Դուք, յես կարծում եմ, վոր չեք ել իմանում պալատում շարժվելու կերպը... Ի՞նչ եք ասում. հետներդ չգնա՞մ, հը՞: Ինչ ել վոր լինի, գոնե մի վորեկե բանով յես կարող եմ ղգուշացնել ձեզ: Յեւ դուք ինչպես պիտի գնաք ճանապարհի շորերով: Մարդ չուղարկեմ արդյոք տատմոր մոտ, վոր բերի նրա գեղին ոտքերն»¹: — Կամերլակեյը հայտարարում է, թե թագուհուն հաճելի յես, վոր Մարիա Իվանովնան մեռակ գնա և՛ այն շորերով, ինչ վոր հագին է: Ճար չկար. Մարիա Իվանովնան նստում է կառեթը և գնում պալատ, հետը տանելով Աննա Վլասենայի խորհուրդներն ու որհնությունները:

Մարիա Իվանովնան նախադգում է, վոր մոտ է մեր բախտի լուծումը. սաստիկ բաբախում է նրա սիրտը և նվազում: Մի քանի րոպեյից կառեթը կանգ է առնում պալատի առջև: Մարիա Իվանովնան սրտի տրոփյունով բարձրանում է սանդուխքը: Դռները լայն բացվում են նրա առջև: Նա անցնում է մի շարք դատարկ և հոյակապ սենյակների միջով. կամերլակեյը ցույց է տալիս ճանապարհը: Վերջապես, մոտենալով փակ դռներին, նա հայտարարում է, վոր հիմա կգեկուցի նրա մասին, և նրան մեռակ է թողնում:

Թագուհուն յերես առ յերես տեսնելու միտքն այնպես է սարսափեցնում նրան, վոր նա դժվարությամբ է կարողանում պահվել վռտի վրա: Մի րոպեյից դռները բացվում են, և նա մտնում է թագուհու ղգեցարանը:

Թագուհին զբաղված էր իրեն հարգարելով: Մի քանի պալատականներ շրջապատել էին նրան և հարգանքով ճանապարհ են տալիս Մարիա Իվանովնային: Թագուհին սիրալիր նայում է նրան և — Մարիա Իվանովնան ճանաչում է այն տիկնոջը, վորի հետ այնպես անկեղծ ես խոսել եր մի քանի րոպե առաջ: Թագուհին իր մոտ է կանչում նրան և ժպտալով ասում. «Յես ուրախ եմ,

¹ Ռոբա, ոտքերն դա (ֆր.) — հին ձևի կանացի վերնադրեստ:

վոր կարողացա ձեզ տված խոսքս պահել և կատարել ձեր խնդիրքը. ձեր դործն ավարտված է: Յես համոզված եմ, վոր ձեր փեսացուն անմեղ է: Ահա մի նամակ, վոր ինքներդ նեղություն կրեք հանձնելու ձեր ապագա սկեսրայրին»:

Դողդուջուն ձեռքով Մարիա Իվանովնան ընդունում է նամակը և արտասվելով ընկնում թագուհու վրաները, վորը նրան բարձրացնում է և համբուրում: Ապա թագուհին ղրուցում է նրա հետ. «Դիտեմ, վոր դուք հարուստ չեք, — ասում է նա. — սակայն յես պարտական եմ կապիտան Միրոնովի աղջկան: Ապագայի համար մի անհանգստանաք: Ինձ վրա յեմ վերցնում կարգավորել ձեր վիճակը»:

Փայտայելով խեղճ վորբուհուն, թագուհին նրան արձակում է: Մարիա Իվանովնան վերադառնում է պալատական նույն կառեթով: Աննա Վլասենան, վորը անհամբեր սպասում էր նրա վերադարձին, հարցեր է, վոր տեղում է նրա գլխին, վորոնց մի կերպ պատասխանում է Մարիա Իվանովնան: Թեպետ և Աննա Վլասենան անբավական է մնում նրա մոռացկոտությունից, սակայն դա վերադրում է նրա զավառական ամոթխածությունից, սակայն հողաբար ներում: Նույն օրն և եթ Մարիա Իվանովնան, չհետաքրքրվելով աչք ձգել Պետերբուրգի վրա, ճանապարհ է ընկնում հետ՝ գեպի դյուղ...

Այստեղ ընդհատվում են Պյոտր Անդրեևիչ Գրինյովի հուշերը: Ընտանեկան ավանդություններից հայտնի յես, վոր նա բանտից ազատվել է 1774 թվի վերջին, բարձրագույն հրամանով, վոր նա ներկա յես յեղել Պուգաչովի մահապատժին. վերջինս ճանաչել է նրան ամբոխի մեջ և գլխով արել, վորը մի րոպեյից հետո՝ մեռած և արյունաթաթախ, ցույց էլին տվել ժողովրդին: Ապա շուտով Պյոտր Անդրեևիչն ամուսնանում է Մարիա Իվանովնայի հետ: Նրանց սերունդը յերջանիկ ապրում է Սիմբիրսկի նահանգում: — ***-ից յերեսուն վերստի վրա գտնվում է մի դյուղ, վոր պատկանում է տասը կալվածատերերի: Տերունական տան ֆլիզելներից¹ մեկում կարելի յես տեսնել Յեկատերինա II-ի ինքնա-

¹ Ֆլիզել (գերմ.) — (բառացի՝ թե) — տան կից կամ մեծ շենքի բակում առանձնակի կանգնած փոքրիկ տուն:

ձեռագիրը համակը՝ շրջանակի մեջ, ապակու տակ: Նամակն ուղղված է Պյոտր Անդրեևիչի հորը և բովանդակում է նրա վորդու արդարացումը և զովեստներ՝ կապիտան Միրոնովի աղջկա խելքին ու սրտին: Պյոտր Անդրեևիչ Գրիչյովի ձեռագիրը մեզ հասցրեց նրա թոռներից մեկը, վորը լսել էր, թե մենք ղրադված ենք նրա պապի նկարագրած ժամանակի վերաբերյալ աշխատանքով: Մենք վճռեցինք, աղգակիցների թույլտվությամբ, այդ ձեռագիրը հրատարակել առանձին, յուրաքանչյուր դիտել համար վորոնեկով վայելուչ եպիգրաֆ¹ և մեզ թույլ տալով փոփոխել վորոշ հատուկ անուններ:

Հրատարակիչ.

19 Հոկտ. 1836 թ.

ՀԱՎԵԼՎԱԾ

¹ Ե պ է գ ը ա ֆ (հուն.) — հատված, ասույթ, վոր ղրվում է յերկի կամ նրա առանձին մասերի սկզբում, վորպեսզի ակնարկվի նրա բովանդակությունը, շեշտվի հեղինակի հիմնական միտքը: — Իմաստագիր, նշանաբան:

«Կապիտանի աղջիկը» վիպակի վերջնական խմբագրութեան ժամանակ այս մասը հանված է յեղել հեղինակի կողմից: Նրա թղթերի մեջ այն պահ-վում է վորպես սեպագրութուն և իր իսկ Պուշկինի ձեռքով խորագրված է— «Բաց թողած գլուխը»: Տասնյակ տարիներ զբոլի թղթերի մեջ մնալուց հետո այս հատվածը առաջին անգամ լույս է տեսնում «Русский архив» պարբերա-կանի յերրորդ գրքում, 1880 թվին: Նույն այդ տարում և նա ղետեղվում է Պ. Ա. Յեֆրեմովի խմբագրութեամբ լույս տեսնող «Պուշկինի յերկերի ժողո-վածույի» 4-րդ հատորում:

Այն հարցին, թե ինքը հեղինակը ինչո՞ւ յ է դուրս թողել այդ գլուխը, պուշ-կինագետներն այլևայլ մեկնութուններ են տվել: Նրանցից վոմանք (այդ թվում և վերեում հիշված Յեֆրեմովը) այս պարագան բացատրել են անցյալ դարի 30-ական թվականների ցենզուրային խիստ պայմաններով և, ինչպես խմբագիր Յեֆրեմովը և արև, նպատակահարմար են գտել այդ հատվածը մտցնել յերկի XIII գլխի վերջին մասում, վորպես թե նույնը կանք Պուշկինը, յեթե անկաշ-կանդ զգար իրեն: Ուրիշները սակայն բոլորովին այլ հիմնավորում են տալիս ինչորին: Խորանալով վիպակի մեջ տեղի ունեցող դեպքերի հաջորդականութեան, ինչպես և զործող անձանց բնութագրերի մեջ, նրանք յեզրակացնում են, վոր այդ գլուխը հեղինակը բաց է թողել ավելի առաջ, քան վերջնականապես ավար-տել է իր յերկը, ինչու և այն մեղ հասել և համեմատաբար անմշակ վիճակում: Վորպես ապացույց նրանք մատնանշում են մի շարք ակնբախ հակասութուն-ներ, վոր կան այդ հատվածում և թե ամբողջ գործի ու նրա այդ մասի համա-ձայնութեան մեջ:

Վորքան մեղ հաջողվեց ստուգել, սկսած այդ թվից (1880) հիշյալ գլուխը (մեծ մասամբ վորպես հավելված) տեղ է գտել համարյա բոլոր հրատարակու-թյունների մեջ: Թե պուշկինագետների, թե հրատարակիչների ու բանասերների համար կասկածից դուրս է յեղել, վոր Պուշկինի ստեղծագործութեան լուրջ ուսումնասիրութեան տեսակետից այդ հատվածը ինքնին խոշորագույն հետա-քրքրութուն և ներկայացնում վորպես մի աշխատանք, վոր անկախ ընդհանուր ներդաշնակութունը խախտող վորոշ անհամաձայնություններից, անպայման բացառիկ գրական-գեղարվեստական արժեքներ ունի: Այս իսկ նկատառումով և ղետեղում ենք XIII գլխից դուրս մնացած հատվածի թարգմանութունը, գնելով այն վիպակի վերջում՝ իբրև հավելված, — սկզբունք, վոր ընդունված է Պուշկինի յերկերի արդի լավագույն հրատարակութունների մեջ:

Անհրաժեշտ է նաև նկատել, վոր նույն այդ սկզբունքով փոփոխել ենք ձեռագրի մեջ հիշյող գործող անձանց անունները — Գրիշյովը այստեղ (ձեռա-գրում) հանդես է գալիս Բուլլանին աղգանունով, իսկ Զուրինը՝ Գրիշյով, — համաձայնեցնելով վիպակի վերջնական (պուշկինյան) խմբագրութեան հետ:

Մ ա ն. թ ա ր գ մ.

Բ Ա Յ Թ Ո Ղ Ա Մ Գ Լ Ո Ւ Խ Ը

Մենք մոտենում եյինք Վուլգայի ափերին. մեր գունդը մտավ
** գյուղը և կանգ առավ այնտեղ գիշերելու: Դյուղապետն ինձ հայտնեց, վոր գետի այն կողմի բոլոր գյուղերը ապստամբել են, ամեն տեղ շրջում են Պուղաշովի խմբերը: Այս տեղեկությունն ինձ սաստիկ վշտացրեց: Մյուս օրն առավոտյան մենք պետք է անցնեյինք գետը:

Անհամբերությունն ինձ պատեց և հանդիստ չեր տալիս: Հորս գյուղը գտնվում էր յերեսուն վերստի վրա՝ գետի այն կողմը: Յես հարցրի՝ չի՞ կարելի արդյոք գտնել մեկին, վորն ինձ անց-կացներ գետով: Դյուղացիները բոլորն էլ ձկնորսներ եյին. նա-վականք շատ կային: Յես գնացի Զուրինի մոտ և հայտնեցի իմ դիտավորությունը:

— Զգուշ լից, — ասաց նա ինձ: — Մենակ վտանգավոր է գնալ: Սպասիր առավոտվան: Առաջինը մենք կանցնենք գետը և քո ծնողներին հյուր կտանք: Համենայն դեպս 50 հուսար:

Յես կանգնեցի իմ ասածին: Նավակը պատրաստ էր: Նստեցի յերկու թիավարների հետ: Նրանք նավակը ափից ջուրը մղեցին և սկսեցին թիավարել:

Յերկինքը պարզ էր: Լուսինը փայլում էր: Յեղանակը խաղաղ էր: Հարթ ու հանդարտ հոսում էր Վուլգան: Նավակը սահուն ձո-ձումով արագ սուրաց մութ ալիքների վրայով: Յես խորասուզ-վեցի յերևակայութեան ցնորքների մեջ¹. բնության անդորրու-թյունը և քաղաքական սարսափները, սեր etc²: Անցավ մոտ կես

¹ Միջակերից հետո յեկող բառերը Գրիշյովի «ցնորքների» բովանդակու-թյան համառոտ նշումներն են, վոր Պուշկինը գրել է իր համար, նպատակ ունե-նալով հետագայում մշակել գրանք:

² etc — և այլն:

ժամ: Մենք հասանք գետի մեջտեղը... հանկարծ թիավարներն սկսեցին փոփախ միմյանց հետ:

— Ի՞նչ կա, — հարցրի յես զգաստանալով:

«Ձենք իմանում, աստված գիտե», — պատասխանեցին թիավարները մի կողմ նայելով:

Աչքերս նույն այդ ուղղությամբ դարձրի և մթնշաղի մեջ տեսա մի ինչ վոր բան, վոր լողում էր Վոլգայով ցած: Անձանոթ առարկան մոտենում էր: Յես հրամայեցի թիավարներին կանգնել և սպասել դրան:

Լուսինն անցավ ամպերի յետեք: Լողացող տեսիլն ավելի խավարեց: Նա արդեն մոտ էր ինձ և յես դեռ չեյի կարողանում վորոշել այն:

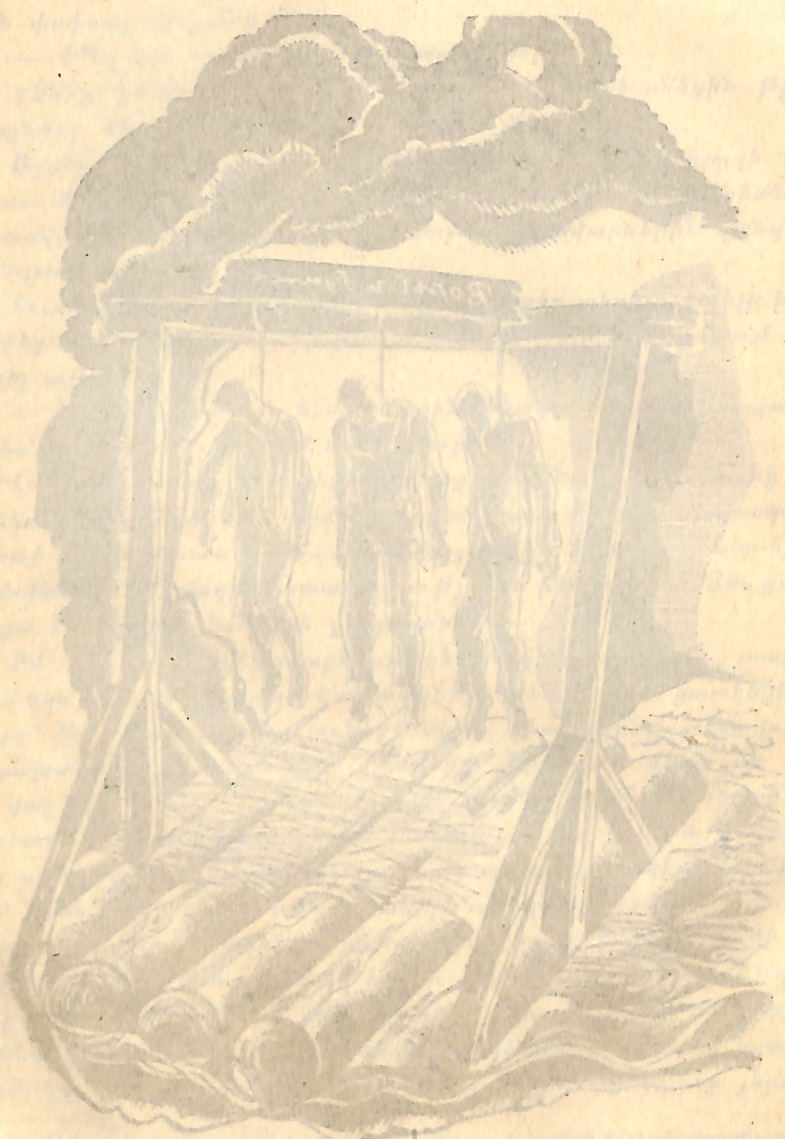
— Տեսնես՝ ի՞նչ բան է, — ասացին թիավարները: — Առագաստ ասես՝ առագաստ չի, կայմ ասես՝ կայմ չի...

Հանկարծ ամպերի հետեից յերևաց լուսինը և լուսավորեց մի սոսկալի պատկեր: Մեր դեմ-հանդիման լողում էր մի կախաղան՝ լաստի վրա հաստատված. — միջնափայտից յերեք մարմիններ եյին կախված: Հիվանդագին հետաքրքրությունն ինձ պատեց: Յես ցանկացա նայել կախվածների դեմքերին:

Իմ հրամանով թիավարները կեռաձողով ճանկեցին լաստը՝ նավակս դիպավ լողացող կախաղանին: Յես դուրս ցատկեցի և հայտնվեցի սարսափելի սյունների միջև: Լիալուսինը լուսավորեց քժրախտների այլանդակված դեմքերը: Նրանցից մեկը մի ձեռն չուվաշ էր, մյուսը — ուսու՝ գեղջուկ, ուժեղ ու հաղթանդամ մի յերիտասարդ՝ քսան տարեկան: Սակայն, յերրորդի վրա նայելիս, յես սաստիկ զարմացա և չկարողացա պահել իմ աղիոդորմ ճիչը. դա՛ Վան՝կան էր, իմ խեղճ Վան՝կան, վոր իր հիմարությունից միացել էր Պուգաչովին: Նրանց գլխավերեք խփած էր մի սև տախտակ, վորի վրա սպիտակ խոշոր տառերով գրված էր. Գողեր և բուռն տարաբնույթ: Թիավարները նայում եյին անտարբեր և ինձ սպասում, լաստը կեռաձողով պահելով: Յես նորից նստեցի նավակը: Լաստը լողաց գետի հոսանքով ցած: Կախաղանը յերկար

¹ Ձեռագրի մեջ այս բառի փոխարեն սկզբում գրված է յեղի «ЗАВОДСКИЙ» բառը — անկասկած է, վոր հեղինակը կամեցել է ջնշտել այն դերը, վոր պուգաչովյան շարժման մեջ խաղացել են «գործարանական գյուղացիները», այսինքն՝ Ուրալի ձորտ-բանվորները:

ժամանակ սեխն եր տալիս խավարի մեջ: Վերջապես նա անհե-
տացավ — և իմ նավակը մոտեցավ բարձր ու դահավեժ ափին...

Յես առատաձեռն վճարեցի թիավարներին: Նրանցից մեկը ինձ
տարավ գետանցից վոչ հեռու գտնվող գյուղի ավագի մոտ: Յես
նրա հետ խրճիթ մտա: Ավագը, լսելով, վոր յես ձիեր եմ ուղում,
սկզբում ինձ բավական կոպիտ ընդունեց, սակայն իմ առաջնորդը
կամացուկ նրան մի քանի խոսք ասաց, և նրա կոպտությունն
խսկույն և եթ փոխվեց փութկոտ պատրաստակամություն: Մի
րոպեյում յեռաձի սայլակը պատրաստ եր: Յես նստեցի և հրա-
մայեցի ինձ տանել մեր գյուղը:

Յես արշավում էյի մեծ ճանապարհով, քնած գյուղերի մոտով:
Յես միայն մի բանից էյի վախենում՝ վոր ճանապարհին չկանգ-
նեցնեն: Յեթե Վոլգայի վրա իմ ունեցած հանդիպումը ապացու-
ցում եր խռովարարների ներկայությունը, ապա դա նաև ապա-
ցույց եր կառավարության ուժեղ ընդդիմադրություն: Համենայն
դեպս գրպանումս յես ունեյի Պուգաչովի ինձ տված անցաթուղթը
և գնդապետ Ջուրինի հրամանը: Սակայն վոչ վոր չհանդիպեց ինձ
և առավոտյան յես նշմարեցի գետը և յեղևնու պուրակը, վորի
այն կողմը մեր գյուղն եր: Կառապանը մտրակեց ձիերին և քա-
ռորդ ժամից յես մտա **:

Տերունական տունը գտնվում եր գյուղի մյուս ծայրին: Ձիերը
սլանում էյին ամբողջ թափով: Հանկարծ՝ փողոցի կիսում — կա-
ռապանն սկսեց դսպել նրանց:

«Ի՞նչ պատահեց», — հարցրի յես անհամբերությամբ:

— Ճանապարհը փակ ե, տեր իմ, — պատասխանեց կառապանը,
դժվարությամբ պահելով իր տաքացած ձիերին:

Իրոք՝ յես տեսա ուղեկապ գերանը և մի պահակ, փայտը ձեռ-
քին: Գեղջուկը մոտեցավ ինձ, գլխարկը հանեց՝ անցագիր հարց-
նելով:

«Սա ի՞նչ ե նշանակում, — հարցրի յես նրան, — ինչու յեն այս-
տեղ ուղեկապ քցել: Ո՞ւմն ես հսկում»:

— Բունտ ենք անում ե՛, տեր իմ, — պատասխանեց նա գլուխը
քորելով:

«Հապա ռւր են ձեր տերերը», — հարցրի յես նվաղած սրտով...

— Ասում ես ռւր են մեր տերերը, — կրկնեց գեղջուկը: — Մեր
տերերը հացի ամբարումն են:

«Ի՞նչպես թե ամբարում»:

— Իմանում ես, զեմսկի¹ Անդրյուսան նրանց վոտքերը կոճղի մեջ ե զրել և ուզում եմ եր տեր-թագավորի մոտ տանի:

«Աստված իմ: Դարձրո՛ւ, հիմար, ուղեկապը: Ձեռն լսում»:

Պահակը դանդաղում էր: Յես դուրս թռա սայլակից, նրա ականջին մի ուժեղ հարված տվի (ներողություն) — և ինքս հետ քաշեցի ուղեկապը: Գեղջուկն ինձ նայեց անմիտ տարակուսանքով: Յես վերստին նստեցի սայլակը, հրամայեցի քշել դեպի տերուհական տունը: Հացի շտեմարանը բակումն էր գտնվում: Նրա փակ դռների մոտ կանգնած եյին յերկու գեղջուկ, նույնպես մահակները ձեռքերին: Սայլակը կանգ առավ ուղիղ նրանց առջև: Յես դուրս թռա և ուղղակի հարձակվեցի նրանց վրա:

— Բացե՛ք դռները, — ասացի յես նրանց:

Հավանորեն իմ տեսքը սոսկալի յեր: Համենայն դեպս յերկուսն ել փախան, մահակները ցած գցելով: Յես փորձեցի կողպեքը դռան վրայից պոկել, կոտրել. բայց դռները կաղնուց եյին և հազվին կողպեքն անխորտակելի յեր: Այդ բոպեյին մի յերկոտասարդ գեղջուկ դուրս յեկավ ծառայանոցից և անբարեբաղն տեսքով հարցրեց ինձ, թե ի՞նչպես եմ համարձակվում աղմկել:

«Ո՛ւր ե զեմսկին՝ Անդրյուսկան, — զոռացի յես նրա յերեսին: — Ինձ մոտ կանչել նրան»:

— Յես ինքս Անդրեյ Աֆանասևիչն եմ և վոչ թե Անդրյուսկան, — պատասխանեց նա ինձ, հպարտ-հպարտ ձեռքերը մեջքին դնելով: — Ի՞նչ ե հարկավոր:

Պատասխանի տեղ յես բռնեցի նրա վզից և, քարշ տալով դեպի շտեմարանի դռները, հրամայեցի, վոր բաց անի: Բիչ եր ցնում, թե զեմսկին համառեր, սակայն հայրական պատիժը աղդեց և՛ նրա վրա: Նա բանալին հանեց և բացեց դուռը. — յես շեմքից ներս նետվեցի և մուժ անկյունում, վոր թույլ լուսավորված եր առաստաղի մեջ կտրած անցքով, տեսա հորս և մորս: Նրանց ձեռքերը կապված եյին, վոտքերին կոճղեր եյին հաղցրել: Յես վրա ընկա նրանց զրկելու և բառ անգամ չկարողացա արտասանել: Յերկուսն ել զարմանքով եյին նայում ինձ, — զինվորական կյանքի յերեք տարիներն այնպես եյին փոխել ինձ, վոր նրանք չկարողացան ճանաչել:

¹ Земский — կալվածատան գրագիրը:

Հանկարծ յես լսեցի սիրալիր, ծանոթ մի ձայն:

— Պյոտր Անդրեյիչ: Այդ դժժք եք...

Հետ նայեցի և մյուս անկյունում տեսա Մարիա Իվանովնային, նույնպես կապտած: Յես քար կտրեցի...

Մայրս հառաչեց և առատ արցունք թափեց:

Հայրս լուռ ինձ եր նայում, չհամարձակվելով հավատալ ինքն իրեն: Ուրախությունը շողում եր նրա դեմքի վրա:

Յես շտապեցի իմ թրով կտրատել նրանց կապանքները:

— Բարև քեզ, բարև, Պետրոսկա, — ասում եր հայրս, ինձ իր սրտին սեղմելով, — փառք ասածու, արժանացանք քո տեսություն...

— Պետրոսկա, հոգյակս, — ասում եր մայրս: — Աստված ի՞նչպես հասցրեց քեզ: Արդյոք առնի՞լ ես:

Յես շտապեցի նրանց դուրս բերել կալանքից, — սակայն, մոտենալով դռանը՝ վերստին փակված գտա այն:

«Անդրյուսկա, — ձայն տվի յես, — բաց արա»:

— Ի՞նչպես չե, կրացեմ, — պատասխանեց զեմսկին դռան հետևից: — Հալա մի դու յեկ նստիր եղտեղ, մենք քեզ ցոլց կտանք աղմկել և թագավորի ծառայողների ոճիքից բռնել ու քարշ տալ:

Յես սկսեցի տնտղել շտեմարանը, փնտրելով թե չկա՞ արդյոք վորևէ հնար այնտեղից դուրս պրճնելու:

— Մի՛ չարչարվի, — ասաց ինձ հայրս, — յես այնպիսի տնա-տեր չեմ, վոր կարելի լինի իմ ամբարները մտնել ու դուրս գալ զողի սողանքներով:

Մայրս, վոր մի բոպե ուրախացել եր իմ հայտնությունից, հուսահատություն մեջ ընկավ, տեսնելով, վոր ինձ ել վիճակվեց բաժանել ամբողջ ընտանիքի կործանումը: Բայց յես ավելի հանգիստ եյի այն ժամանակից, ինչ գտնվում եյի նրանց և Մարիա Իվանովնայի հետ: Հետս մի զույգ պիստոլետ կար և թուրս — յես դեռևս կարող եյի զիմանալ պաշարման: Զուրիքն պետք ե վրա հասներ յերեկոյան և աղատեր: Այս բոլորը յես հայտնեցի իմ ծնողներին և կարողացա հանգստացնել մորս: Նրանք ամբողջապես անձնատուր յեղան հանդիպման հրձվանքին:

— Դե, Պյոտր, — ասաց հայրս. — հերիք ե, ինչքան դու խելառություններ արիր, յես ել՝ կարգին բարկացած եյի քեզ վրա: Բայց կարիք չկա անցածը մտաբերելու: Հուսով եմ, վոր դու հիմա ուղղվել ես և խելքդ զուլսդ ես հավաքել: Դիտեմ, վոր դու

ծառայել ես այնպես, ինչպես վայել է ազնիվ սպային: Շնորհակալ եմ, մխիթարեցիր ծերունուն: Յեթե իմ փրկությամբ քեզ պարտական լինեմ, ապա կյանքը կրկնակի քաղցր կլինի ինձ համար:

Յես արտասովորով համբուրեցի նրա ձեռքը և նայեցի Մարիա Իվանովնային, վորն այնպես եր ուրախացել իմ ներկայությամբ, վոր թվում եր միանգամայն յերջանիկ ու հանգիստ:

Կեսորի մոտ մենք լսեցինք արտասովոր աղմուկ և աղաղակներ:

— Այս թիւն թան է, — ասաց հայրս, — չլինի՞ թե քո գնդապետը հասավ:

— Անկարելի յե, — պատասխանեցի յես: — Յերեկոյից շուտ նա այստեղ չի լինի:

Աղմուկը սաստկանում եր: Ահաղանդ տվին: Բակի միջով ձիավորներ եյին արշավում: Այդ բոլորին պատի մեջ կտրած նեղիկ անցքում յերևաց Սավելիչի ալեհեր գլուխը և խեղճ դաստիարակա աղիողորմ ձայնով արտասանեց.

— Անդրեյ Պետրովիչ, Ավդոտյա Վասիլենա, տեր իմ Պյոտր Անդրեյիչ, աղիդ Մարիա Իվանովնա. բաններս բժշկե՛ք ե, անիրավ ներք գյուղ մտան: Յեմ գիտեմ, Պյոտր Անդրեյիչ, թե ով բերեց նրանց: Շվարքինը՝ Ալեքսեյ Իվանիչը. գրողը տանի նրան:

Ատելի անունը լսելուն պես Մարիա Իվանովնան ձեռքերն իրար տվեց ու մնաց անշարժ:

— Լսիր, — ասացի յես Սավելիչին, — մի ձիավոր ուղարկիր * գետանցի տեղը, հուսարական գնդին ընդառաջ, և հրամայի, վոր գնդապետին հայտնի մեզ սպառնացող վտանգի մասին:

— Ո՛ւմ ուղարկեմ, ե, տեր իմ: Յերեխեքն ամենքն ել բռնառ են արել, իսկ բոլոր ձիերը խլված են: Վահ, նրանք արդեն բա-կումն են — արդեն ամբարին են մոտենում:

Այդ ժամանակ դռան առջև լսվեցին մի քանի ձայներ: Յես նշան արի մորս ու Մարիա Իվանովնային, վոր քաշվեն մի անկյուն, սուրս մերկացրի և հենվեցի պատին՝ հենց դռան մոտ: Հայրս վերցրեց պիստոլետները և յերկուսի հրահաններն ել բարձրացրեց ու կանգնեց կողքիս: Կողպեքը աղմկեց, դուռը բացվեց և յերևաց զեմակու գլուխը: Յես թրովս հարվածեցի և նա ընկավ, փակելով մուտքը: Հենց նույն բոլորին հայրս կրակեց պիստոլետը: Մեզ պաշարող ամբոխը հետ փախավ անեծքներ տալով: Վի-

րավորին շեմքից ներս քաշեցի և դուռը կողպեցի ներսի փականով: Բակը լի յեր դինված մարդկանցով: Նրանց մեջ յես ճանաչեցի Շվարքինին:

— Մի վախենաք, — ասացի յես կանանց: — Հույս կա: Իսկ դուք, հայրիկ, այլևս չկրակեք: Խնայե՛ք վառոդի վերջին լիցքը: Մայրս լուռ աղոթում եր ասածուն: Մարիա Իվանովնան կանգնեց ինձ մոտ, հրեշտակային անդորրությամբ սպասելով մեր ճակատագրի լուծման: Դռան այն կողմից սպառնալիքներ եյին լսվում, հայհոյանք և անեծքներ: Յես կանգնած եյի իմ տեղը, պատրաստ կտոր-կտոր անելու առաջին համարձակին: Հանկարծ չարագործները լսեցին: Յես լսեցի Շվարքինի ձայնը, վոր կանչում եր ինձ անունս տալով:

— Յես այստեղ եմ, թիւն ես ուզում:

— Անձնատուր յեղիր, Գրիշյով. դիմադրելն ապարդյուն է: Խղճա քո ծնողներին: Համառությամբ քեզ չես փրկի: Իմ ձեռքը կընկնեք դուք...

— Փորձիր, դավաճան:

— Վոչ ինքս կիորձեմ իզուր տեղը գլուխս խոթել, վոչ ել իմ մարդկանց կկորցնեմ, այլ կհրամայեմ ամբարը վառել և այն ժամանակ կտեսնենք, թե դու ի՞նչ կանես, Բելոդոսկի Դոն Բիշոտ... Հիմա ճաշի ժամանակ է: Առայժմ նստիր ու մտածիր, քանի դեռ ազատ միջոց կա: Յտեսություն: Մարիա Իվանովնա, ձեզնից ներողություն չեմ խնդրում. դուք, յերևի, մութի մեջ չեք ձանձրա-նում ձեր ասպետի հետ:

Շվարքինը հեռացավ, շտեմարանի մոտ պահակներ թողնելով: Մենք լուռ եյինք: Մեզնից յուրաքանչյուրը մտածում եր ինքն իրեն, չհամարձակվելով մյուսին հաղորդել իր մտքերը: Յես պատկերացնում եյի ամեն ինչ, վոր կարող եր անել զապաղած Շվարքինը: Իմ մասին յես համարյա թե չեյի մտածում: Խոստովանեմ արդյոք. ծնողներին վիճակն ել այնքան չեք սարսափեցնում ինձ, վորքան Մարիա Իվանովնայի ճակատագիրը: Յես դիտեյի, վոր գյուղացիները և մեր տան մարդիկ պաշտում են՝ մորս, հորս, չնա-

¹ Դոն Բիշոտ (Դոն Կիշոտ) — իսպ. հռչ. գրող Միգուել դե Սերվանտես Սամվելյարայի (1547—1616) համանուն յերկի հերոսը: Փոխաբերաբար՝ վեհ ձեռք-տուֆնեքով տոգորված, սակայն ցնորամիտ ու յերազող մարդ, վորը շատ հաճախ ձիադելի զբոլթյան մեջ է ընկնում:

յեղով նրա խոստովության, նույնպես սիրում էյին, քանի վոր արդարադատ եր և զիտեր իրեն յենթակա մարդկանց խսկական կարիքները: Նրանց բռնառը մոլորությունն եր, վայրկենական հարբեցությունն և վոչ թե նրանց ցասման արտահայտություն: Այնպես վոր հավանական եր, թե նրանց կիսնային: Բայց Մարիա Իվանովնան: Նրա համար արդյոք ի՞նչ վիճակ եր պատրաստել այդ անխիղճ և անբարոյական մարդը: Յես չեյի համարձակվում կանգ առնել այդ սոսկալի մտքի վրա և պատրաստվում էյի (մեղա քեզ, տեր) ավելի շուտ մեռցնել նրան, քան թե յերկրորդ անգամ տեսնել դաժան վոսոխիս ձեռքում:

Նորից անցավ մոտ մի ժամ: Գյուղում հնչում էյին հարբածների յերգերը: Մեր պահակները նախանձում էյին նրանց և մեզ վրա դայրանալով, հայհոյում էյին և մեզ վախեցնում տանջանքներով ու մահով: Մենք սպասում էյինք Շվարբինի սպառնալիքների հետևանքին: Վերջապես, բախում մեծ շարժում յեղավ և մենք նորից լսեցինք Շվարբինի ձայնը:

— Ի՞նչ մտածեցիր: Հոժարակամ հանձնվում եք իմ ձեռք թե վոչ:

Վոչ վոր չպատասխանեց նրան:

Քիչ սպասելուց հետո Շվարբինը հրամայեց, վոր հարդ բերեն: Մի քանի բուլեյից կրակը բռնկվեց և լուսավորեց խավար շտեմարանը ու ծուխն սկսեց դուրս գալ շեմքի ձեղքերից: Այն ժամանակ Մարիա Իվանովնան մոտեցավ ինձ և կամաց՝ ձեռքս բռնելով, ասաց.

— Հերիք ե, Պյոտր Անդրեյիչ: Իմ պատճառով մի կործանեք և՛ ձեզ, և՛ ձեր ծնողներին: Ինձ դուրս թողեք: Շվարբինն ինձ կլսի:

— Վնչ մի դեպքում, — բացականչեցի յես սրտիս խորքից: — Գիտե՞ք արդյոք, թե ձեզ ի՞նչ ե սպասում:

— Անպատվություն դեպքում կենդանի չեմ մնա, — պատասխանեց նա հանդիստ: — Սակայն, կարելի յե, թե յես փրկեմ իմ աղատարարին և մի ընտանիք, վոր այնպես մեծահոգի պատասպարել ե խեղճ վորբիս: Մնաք բարով, Անդրեյ Պետրովիչ. մնաք բարով, Ավդոտյա Վասիլենա: Դուք ինձ համար բարեբարից ել ավելին եք յեղել — ուրհնեցեք ինձ: Յեվ դժւր ներեցեք ինձ, Պյոտր Անդրեյիչ: Հավատացած յեղեք, վոր... վոր... — այս խոսքերի հետ նա լաց յեղավ և յերեսը ծածկեց ձեռքերով... Յես խելագարի պես էյի: Մայրս լալիս եր:

— Հերիք դուրս տաս, — ասաց հայրս: — Քեզ մենակ մի կթողնի ավազակների մոտ: Նստիր այստեղ ու լսիր: Թե մեռնելու յե՝ միասին կմեռնենք:

— Լսիր, ել ի՞նչ ես ասում այնտեղ:

— Անձնատուր լինում եք թե վոչ, — դոռում եր Շվարբինը: —

Այ, կոեսներ, հիշե՛ք բուլեյից՝ ձեզ կենդանի-կենդանի կխորովեն:

— Անձնատուր չենք լինում, չարագործ, — պատասխանեց նրան հայրս հաստատ ձայնով:

Կնճիռներով ծածկված նրա դեմքը կենդանացել եր մի զարմանալի աշխուժությամբ, աչքերը փայլատակում էյին ալեհեք հոնքերի տակից: Յեվ դառնալով ինձ՝ ասաց. «Հիմա ժամանակն ե»:

Նա դուռը բացեց: Կրակը ներս խուժեց և գալարապտույտ վեր բարձրացավ չոր մամռով խժժած գերաններով: Հայրս կրակեց պիստոլետը, քայլեց այրվող շեմքով և աղաղակեց. «Բոլորդ իմ հետևից: —

Յես բռնեցի մորս և Մարիա Իվանովնայի ձեռքերն ու արագ դուրս բերի նրանց: Շեմքի վրա ընկած եր Շվարբինը, վիրավորված հորս դառամյալ ձեռքով. ավազակների բաղմունքունը, վոր փախել եր մեր անսպասելի արտելքից, խսկույն սիրտ առավ և սկսեց մեզ շրջապատել: Յես կարողացա նորից մի քանի հարված հասցնել, սակայն հաջող նետած աղյուսը դիպավ ուղիղ իմ կրծքին: Յես ընկա և մի բուլե գիտակցություն հորցրի: Ուշքի գալով յես տեսա Շվարբինին, վոր նստել եր արյունոտ խոտերի վրա և նրա առջև՝ մեր ամբողջ ընտանիքը:

Թևերս ընկած պահում էյին ինձ: Գյուղացիների, կազակների և բաշկիրների բաղմունքունը շրջապատել եր մեզ: Շվարբինը սոսկալի դուռնատ եր: Մի ձեռքով նա բռնել եր իր վիրավոր կողքը: Նրա դեմքը տանջանք ու չարություն եր արտահայտում: Նա դանդաղ զուլիւր բարձրացրեց, նայեց ինձ և արտասանեց թույլ ու հազիվ լսելի ձայնով.

— Կախել սրան... և բոլորին... բացի՛ նրանից...

Ամբոխն խսկույն և եթ շրջապատեց մեզ և քարշ տվեց դեպի դարպասը: Բայց հանկարծ նրանք մեզ թողին ու փախան զանազան կողմեր. դարպասով ձիով ներս մտավ Զուլինը և նրա հետևից մի ամբողջ հեծելավաշտ՝ թրերը պատրաստ:

— Մեղավոր ենք:

— Իհարկե մեղավոր եք: Աստված պայծառ յեղանակ է տվել մեզ, խոտը հավաքելու ժամանակն է. իսկ դուք, հիմարներ, ամբողջ յերեք օր ինչ էք արել: Ավագ, բոլորին խոտհարքի կքչես. բայց տես, շեկ անասուն, վոր Հովհաննու օրը բոլոր խոտը բարդ բարդած լինի: Կօրեք աչքիցս:

Գյուղացիները խոնարհ գլուխ տվին և զնացին կոոր դատելու, ասես վոչինչ էք յեղել:

Շվաբրինի վերքը մահացու էր: Պահակների հսկողությամբ նրան ուղարկեցին Ղազան: Պատուհանից յես տեսա, թե նրան ինչպես են դնում սայլակի վրա: Մեր հայացքները հանդիպեցին: Նա գլուխը խոնարհեց և յես շտապով հեռացա պատուհանից: Յես վախենում եյի ցույց տալ, թե ցնծում եմ, տեսնելով հակառակորդիս դժբախտությունն ու թշվառությունը:

Զուրինը պետք է հեռունեն անցներ: Յես վճռեցի հետևել նրան, չնայած ցանկությունս՝ դարձյալ մի քանի օր մնալ իմ ընտանիքի հետ: Արշավանքի դուրս գալու նախորդակին յես յեկա իմ ծնողների մոտ և այն ժամանակվա սովորության համաձայն, մինչև գետին խոնարհ գլուխ տվի նրանց, խնդրելով նրանց որհնությունը՝ Մարիա Իվանովնայի հետ ամուսնանալու: Ծերերն ինձ բարձրացրին և ուրախության արցունքով իրենց համաձայնությունը հայտնեցին: Յես նրանց մոտ տարա Մարիա Իվանովնային՝ գունատ ու դողողուն: Մեզ որհնեցին...

Թե ինչ զգացի յես, այդ էն նկարագրի: Ով յեղել է իմ վիճակում, նա առանց այդ ել կհասկանա ինձ, — ով չի յեղել, այդ մասին յես միայն ափսոսալ կարող եմ և խորհուրդ տալ՝ քանի դեռ ժամանակը չի անցել, սիրահարվել և ծնողներից ստանալ նրանց որհնությունը:

Մյուս օրը գունդը գումարվեց: Զուրինը հրաժեշտ տվեց մեր ընտանիքին: Մենք բոլորս հավատացած եյինք, վոր ռազմական գործողությունները շուտով կդադարեն: Յես հույս ունեյի մի ամսից ամուսին լինել: Մարիա Իվանովնան հրաժեշտ տալով, բոլորի ներկայությամբ համբուրեց ինձ: Յես նստեցի ձիս: Սավիլինը նորից հետևեց ինձ — և գունդը շարժվեց:

Հեռվից յես յերկար նայեցի մեր գյուղական տանը, վոր նորից թողնում եյի: Մի մռայլ նախազգացում անհանգստացնում էր ինձ:

Ասես մեկը շնջում էր, վոր ինձ համար դեռևս չեն անցել բոլոր դժբախտությունները: Միտոս նոր փոթորիկ էր գուշակում:

Չեմ նկարագրի մեր արշավանքը — և Պուգաչովի պատերազմի վախճանը: Մենք անցնում եյինք գյուղերի միջով, վոր ավերել էր Պուգաչովը, և ստիպված եյինք խեղճ բնակիչներից վերցնել այն, ինչ թողել եյին ավազակները:

Նրանք չգիտեյին, թե ում յենթարկվեն: Ամենուրեք դադարել էր վարչական կյանքը: Կալվածատերերը անտառներում եյին թաքնվում: Ավազակախմբերն ամեն տեղ չարագործություններ եյին անում: Այն ժամանակ արդեն դեպի Աստրխան փախչող Պուգաչովին բռնելու համար ուղարկված առանձին զորամասերի պետերն ինքնիշխան պատժում եյին մեղավորներին և անմեղներին... Սոսկալի յեր վիճակն ամբողջ յերկրի, վորտեղ մոլեգնել էր հրդեհը: Աստված չանի, վոր մարդ տեսնի ուսական բուստը — անմիտ ու անողոր: Նրանք, ովքեր մեղանում անկարելի հեղաշրջումներ են նյութում, կամ յերիտասարդ են և չգիտեն մեր ժողովրդին, կամ թե չե՝ խստասիրտ մարդիկ, վորոնց համար ուրիշի գլուխը քառորդ կոպեկ արժե, իրենց վիզն ել՝ հաղիվ մի կոպեկ:

1 Հետո գալիս են այն տողերը, վորոնք կան և՛ Պուշկինի ձեռքով վերջնապես խմբագրված բնագրում. «Պուգաչովը փախչում էր Իվան Իվանովիչ Միխլայսի գործերից հեռամուտում» Տես էջ 118:

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

	Էջ
I ԴՎԱՐԴԻԱՅԻ ՍԵՐԺԱՆՏԸ	5
II ԱՌԱՋՆՈՐԴԸ	15
III ԲԵՐԴԸ	26
IV ՄԵՆԱՄԱՐՏ	33
V ՍԵՐԸ	43
VI ՊՈՒԳԱԶՈՎՇՉԻՆԱ	51
VII ՀՐՈՍՈՒՄ	62
VIII ԱՆԿՈՉ ՀՅՈՒՐԸ	70
IX ՀՐԱԺԵՇՏ	79
X ՔԱՂԱՔԻ ՊԱՇԱՐՈՒՄԸ	85
XI ԽՈՈՎԱՐՄԱՐ ԱՎԱՆԸ	94
XII ՎՈՐԲԸ	106
XIII ՋԵՐԲԱԿԱԼՈՒԹՅՈՒՆ	113
XIV ԴԱՏԸ	120

Հ Ա Վ Ե Լ Վ Ա Ծ

ԲԱՑ ԹՈՂԱԾ ԴԼՈՒԽԸ 135

Перевод **С. Сукиасяна**
Отв. ред. **А. Бакуни**
Портрет и рисунки
засл. худ. **М. Арутюнян**
Тех. ред. **И. Карамян**
Набор и верстка **А. Минасян**

А. С. ПУШКИН

КАПИТАНСКАЯ ДОЧКА

(на армянском языке)

Отпечатано в тип. Госиздата ССР Армении
Москва, Армянский пер., 2. Заказ 267.
Главлит № Б—12981. Изд. № 3339. Т. 4000.
Сд. в наб. 2/I-36 г. Подп. к печ. 3/II-36 г.
Печ. лист. 9¹/₄. В п. л. 35.800 печ. зн.

W. H. W.
W. H. W.

Handwritten text in Armenian script, likely a letter or document, written in brown ink on aged paper. The text is arranged in several lines, with some words appearing to be "Հայր" (Father) and "Սիրտ" (Heart). The handwriting is cursive and somewhat faded.

Handwritten text in Armenian script, possibly a signature or a date, located in the upper right corner of the page. It appears to be "1872" and "09".

6

13109